

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

Bc. Martin Stodůlka

**OBRAZ STŘEDOEVRPSKÉHO PROSTORU
V KOSMOGRAFII ČESKÉ**

(Magisterská diplomová práce)

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškeré použité prameny a literaturu.

V Olomouci 21. dubna 2017

.....

Martin Stodůlka

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval doc. Mgr. Radmile Prchal Pavlíčkové, Ph.D. za odborné vedení práce, vstřícný přístup, konstruktivní připomínky, pozitivní komentáře a čas, který mi věnovala.

Obsah

Úvod.....	6
Metodologie	11
1 Sebastian Münster.....	12
2 Vývoj geografického poznání v antickém a křesťanském civilizačním okruhu do konce středověku se zaměřením na autory známé Sebastianu Münsterovi	18
2.1 Antická geografie	18
2.2 Přenos antických geografických znalostí do křesťanství	21
2.3 Křesťanská, respektive středověká, geografie.....	21
2.3.1 Vývoj mapových metod.....	25
3 Humanismus, kosmografie a Cosmographia	27
3.1 Žánr kosmografie	30
3.2 Cosmographia a Cosmographia Universalis	31
4 Kosmografie česká.....	34
4.1 Struktura Kosmografie české	38
5 Popis vymezených území.....	41
5.1 Germánie	41
5.1.1 Sasko.....	43
5.1.2 Bavorsko	45
5.1.3 Rakousko	46
5.1.4 Země Koruny české	47
5.2 Uhry.....	50
5.3 Polsko.....	52
6 Různé pohledy na prostor střední Evropy prostřednictvím Kosmografie české	55
6.1 Středoevropský prostor z pohledu náboženského	55
6.2 Střední Evropa jako habsburský prostor	66
6.3 Středoevropský prostor z pohledu kulturní vyspělosti.....	71

6.4 Střední Evropa z pohledu geografického	76
Závěr	80
Seznam pramenů a literatury	85
Resumé.....	88
Přílohy.....	89

Úvod

Když roku 1544 dopsal basilejský občan Sebastian Münster poslední stránky své knihy nazvané *Cosmographia*, nepochybně měl důvod k radosti. Završil tím, alespoň pro tu chvíli, své životní dílo, na kterém pracoval téměř třicet let. Uvážíme-li věk, jehož se Münster dožil,¹ pak slovo *životní* musíme ještě zdůraznit, neboť jej vytvářel těžce uvěřitelnou dobu – polovinu svého života. Zcela zaslouženě se dílo stalo bestsellerem na dalších 84 let, během kterých vycházelo zas a znovu nejen v původní němčině, ale také ve čtyřech dalších jazykových adaptacích.² Roku 1550 korunoval Münster již dříve završené životní dílo vydáním latinského překladu pod názvem *Cosmographiae Universalis*, které doplnil o nově získané poznatky i další mapy a ilustrace. Britský historik Matthew McLean o této verzi (ve srovnání s původní) hovoří dokonce jako o zcela novém díle.³ A právě na základě této knihy vznikl o čtyři roky později český překlad, zpracovaný Zikmundem z Púchova, nesoucí název *Kozmograffia Česká*⁴.

Samotný název tří uvedených jazykových adaptací napovídá, o jaký literární žánr se v jejich případě jedná. Kosmografie byla snahou zachytit komplexní obraz soudobého světa jak z pohledu geografického, tak i historického. Konkrétní prostor byl vnímán nejen jako určitá přírodní krajina, kterou bylo možno charakterizovat kvalitou půdy, výskytem geomorfologických prvků nebo rostlinným porostem, ale také jako místo, ve kterém žije člověk, jenž od dob stvoření světa krajinu upravuje, mění a nese s sebou historii onoho místa. Sebastian Münster se pokusil skloubit tyto dva charakteristické rysy prostoru – tedy jeho přírodní podmínky a lidskou historii – v jeden monumentální celek. Není divu, že mu tato rozsáhlá syntéza zabrala tolik času. Naopak jeho schopnost shromáždit tolik

¹ Žil v letech 1488–1552, viz *Neue deutsche Biographie*. Bd.: 18, Moller – Nausea. Berlin, 1997, s. 539.

² MCLEAN, Matthew: *The Cosmographia of Sebastian Münster. Describing the World in the Reformation*. Hampshire 2007, s. 173–175.

³ Tamtéž, s. 174.

⁴ MÜNSTER, Sebastian: *Kozmograffia Česká: To jest wyspánii o položenii krajin neb zemii y obyčejjich národuow wsseho swieta a hystorii podlé počtu leth naněm zběhlých, prwé nikdá tak pospolku w žádném jazyku newidaná* (dále *Kosmografie česká*). Praha 1554. Překlad: Zikmund mladší z PÚCHOVA.; Osobně jsem měl možnost prohlédnout si exemplář *Kosmografie české* uložený ve Vědecké knihovně v Olomouci. Tento výtisk byl však nedávno kompletně restaurován a restaurátorka doporučila omezit jeho používání, navíc se nepodařilo zachránit všechny texty, viz JIROVSKÁ, Veronika: *Komplexní restaurování knihy Kozmograffia Česká: To jest wyspánij...: Sebastian Münster: 1554*. Litomyšl 2010 (nepublikovaná bakalářská práce). Naštěstí jsem mohl pracovat s plně dochovaným výtiskem z Österreichische Nationalbibliothek, jenž je dostupný v online podobě.

informací – v tehdejší době s tehdejšími možnostmi a technologiemi – v nás musí budit úžas.

Vraťme se však k již zmíněné *Kosmografii české*, neboť právě ona bude stěžejním pramenem celé této práce. Že se jednalo o dílo na českém knižním trhu svým významem a informačním rozsahem neobvyklé, netřeba zdůrazňovat. Při zevrubném pohledu do prací českých historiků, kteří se k této knize vyjádřili, často nalézáme označení *nejrozsáhlejší česká kniha 16. století*.⁵ Podíváme-li se na jejich práce blíže, můžeme nabýt domnění, že se *Kosmografií českou* zabývali snad právě (bohužel) jen kvůli tomuto udělenému označení. Autoři často zmiňují její rozsah, její latinskou předlohu a prostředí, ve kterém bylo toto veledílo vytištěno. Neopomenou poskytnout základní informace o obsahu knihy a o výrazné odlišnosti české adaptace, do hlubší analýzy textu se však až na výjimky nepouštět.⁶

Jak jsem již naznačil, možnosti dalšího výzkumu jsou vzhledem k rozsahu *Kosmografie české* velké, a to byl také jeden z důvodů, nikoliv však ten hlavní, proč jsem si toto dílo vybral pro tuto práci. Na prvním místě mě totiž zaujala ona kombinace historie a geografie, neboť mám k těmto dvěma oborům velice blízko. A právě pohled na geografický prostor v 16. století bude něco, na co se chci v následujících kapitolách zaměřit.

Cílem této práce bude rekonstruovat pohled na prostor střední Evropy v 16. století tak, jak nám jej nabízí Zikmund z Púchova prostřednictvím *Kosmografie české*. Zaměřím se právě na střední Evropu z několika důvodů: vzhledem k rozsahu díla jsem nucen specifikovat dílčí oblast, které se chci věnovat, považuji totiž za nemožné detailně pracovat s celou knihou čítající více než 1 800 stran; vymezení prostoru se logicky omezilo na ty oblasti, které jsou nám nejbližší, tedy České země a jejich okolí,⁷ na příkladu střední Evropy budu moci ověřit, zda lze v *Kosmografii* najít zásadní rozdíly ve vyspělosti zemí, ať už technické nebo kulturní, mezi jihem a severem, nebo západem a východem.

⁵ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl 2004, s. 188.

⁶ Že byla dílu „dosud věnována nezaslouženě malá pozornost,“ potvrzuje i Jaroslav Pánek, viz PÁNEK, Jaroslav: *Praha a středoevropské metropole v Kosmografii české Zikmunda z Puchova*. In: JÍŠOVÁ, Kateřina (ed.): *V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*. Praha 2007, s. 103.

⁷ Více o regionalizaci níže.

Následně se pokusím na zrekonstruovaný prostor pohlížet podle různých kritérií:

1. Jak vypadala střední Evropa v 16. století z pohledu náboženského?

Náboženské kritérium bude tím prvním, na které se zaměřím, neboť 16. století je z tohoto pohledu velmi rozmanité a velmi mě zajímá, jak se Zikmund z Púchova – katolík ve službách katolického krále – vyrovnal s překladem díla basilejského přívržence reformace. Nabízí svému čtenáři možnost nahlížet na Evropu jako na prostor nábožensky pestrý, nebo se přikloní k preferenci jednoho z hlavních proudů? Do jaké míry seznamuje čtenáře s reformací? Jak jsou reformační církve vnímány? Jak autor-překladatel pracuje s husitskou minulostí českých zemí a jakým způsobem se husitství promítá do Zikmundovy současnosti? Dalším fenoménem 16. století je trvalé ohrožení křesťanské Evropy ze strany Turků. Vzpomeňme na tragickou bitvu u Moháče roku 1526 nebo obléhání Vídně o tři roky později. Turecká vojska se dostala až k „srdci Evropy“ a v době vydání *Kosmografie české* byla turecká hrozba stále reálná. Jak je v knize muslimské-turecké nebezpečí vnímáno? Jsou horší Turci jako národ nebo Turci jako jinověrci?

2. Jak se do středoevropského prostoru promítla moc Habsburků?

Dalším charakteristickým rysem 16. století bylo významné rozšíření moci Habsburků, když se po vymření české větve Jagellonců po meči roku 1526 dostali na český a uherský trůn. K dosavadní česko-uherské personální unii se tak přidaly i rakouské země. Neopomeňme, že také římskými králi, potažmo císaři, byli od roku 1438 Habsburkové, v 16. století v době vydání knihy to bylo duo Karel V. a Ferdinand I. Lze tedy říci, že středoevropský prostor byl také prostorem Habsburským. Otázkou není jen to, jak byla tato skutečnost reflektována v *Kosmografii české*, ale snad i významnější bude ptát se na to, jak je jejich vláda popisována v různých zemích. Je Ferdinand I. popisován více jako král český než uherský? Nebo dominuje jeho titul říšského krále? Je habsburský rod staven nad jiné? Jak je charakterizován? Jaký je jeho vztah ke střední Evropě?

3. Jak vypadala střední Evropa v 16. století z pohledu kulturní vyspělosti?

Že je vše na východě zaostalejší a chudší, se říká „odjakživa“. Ještě než vzniklo rozdělení na západ a východ, dlouhou dobu přetrvávalo antické dělení na vyspělejší jih a zaostalejší sever. Jak klesal význam Středozemního moře jakožto centra obchodu, tak naopak stoupal význam přístavních měst při Atlantském oceánu a Severním moři.

Západní Evropa se přetvářela v novou jádrovou oblast a spolu s tím stoupala její kulturní i technologická úroveň. To se dělo právě na přelomu středověku a raného novověku – v době objevných plaveb a objevení Nového světa. A v této době vznikla také *Kosmografie česká*. Zaznamenal autor-překladatel rozdíly mezi jihem a severem, nebo západem a východem? Popisuje kulturu německého obyvatelstva stejně jako kulturu obyvatelstva polského nebo uherského? Jak je nahlíženo na Čechy? A jak vyjdou ze srovnání např. se sousedními Bavorsy nebo Sasy? Je v *Kosmografii* úmyslně vyzdvižováno české obyvatelstvo? Je vyzdvižováno obyvatelstvo katolické? Lze spatřit rozdíly mezi Germány a Slovany? Zaznamenáme rozdíly ve vyspělosti národů např. při přechodu ze Saska do Polska?

4. Jak vypadala střední Evropa v 16. století z pohledu geografického?

Dnes víme, že na severu Polska je větší zima než v okolí Vídně; že hornatější české země mají horší podmínky pro zemědělství než nížinaté Polsko nebo severoněmecké státy. Je středoevropský prostor i přes tyto rozdílnosti vnímán jako geograficky jednotný? Jak se v něm odlišnosti případně projevují? Jak moc si je toto rozsáhlé území navzájem podobné? Jaké přírodní podmínky jsou v *Kosmografii* jednotlivým oblastem přiděleny? Vyskytují se ve vymezeném prostoru nějaké přírodní zvláštnosti? Jak je autor popisuje? Jak krajina ovlivňuje (a zda vůbec) její obyvatele a naopak? Jaký význam má půda? Kde se ve střední Evropě žije nejlépe? To jsou otázky, na které se vynasnažím k tomuto kritériu nalézt odpovědi.

Právě jsem nastínil, jakými pohledy se pokusím nahlížet na vymezený prostor v *Kosmografii české*. Kromě toho jsem si stanovil několik hypotéz, které se pokusím při zpracování této práce potvrdit, nebo vyvrátit. Začneme-li u náboženského pohledu na střední Evropu, domnívám se, že v *Kosmografii* bude akcentována katolická víra, a to jak ve vztahu k reformaci, tak i k husitství.⁸ Proto očekávám, že o katolících bude psáno v tom lepším světle, kdežto třeba o luteránech v tom horším. Zároveň si myslím, že bude výrazná část českých dějin věnována právě problematice husitství, a že tento

⁸ V té době se již v českém prostředí vyskytovaly konfesně odlišné výklady českých dějin (např. Piccolominiho *Historie česká*, Hájkova *Kronika česká*, Bílejovského *Kronika česká* apod.). Z tohoto pohledu by tedy nebylo jinak zvláštní, kdyby i v *Komografii české* byla interpretace dějin ovlivněna konfesí.

náboženský proud bude vzhledem k převaze utrakvistického obyvatelstva u nás vykládán neutrálně, aby nedošlo k újmě čtenářů ani katolického krále.

Má další hypotéza se týká Habsburků, a sice že Ferdinand I. bude vykreslen v co možná nejlepším světle, a především jako vládce českých zemí. Až na druhém místě jako král Svaté říše římské a Uherska a arcivévoda rakouský. Samotné České království nejspíš bude vyzdvihováno nad ostatní země, aby si král uvědomil, jak skvělé zemi vládne.

Dále očekávám, že v *Kosmografii české* budou znatelné rozdíly v popisu germánský (západních) zemí a zemí východních – např. východních částí Polska nebo Uher – ve smyslu jejich vyspělosti jak kulturní, tak i technologické. Mohlo by se tak stát opět proto, aby autor-překladatel představil králi české země jako tu lepší část jeho rozsáhlých držav. Rovněž by to mohl být znak oné diferenciaci západu a východu, o které jsem se zmínil výše.

Na závěr bych rád zjistil, zda lze na *Kosmografii* českou nahlížet jako na dobového průvodce, resp. jako na cestovatelskou příručku obsahující praktické rady cestujícím ohledně putování po Evropě – upozornění na nebezpečná místa, doporučení zajímavostí k návštěvě, seznámení cestovatele s místními zvyky, které by bylo záhodno dodržovat apod.

Než se však dostaneme k samému jádru této práce, je třeba se seznámit nejen s naším pramenem, ale také s jeho latinskou předlohou a vůbec s osobou Sebastiana Münstera, bez jehož zásluh bychom dnes tento materiál nemohli vůbec studovat. Po kapitole věnované Münsterovi se pokusím shrnout vývoj geografického poznání od starověku přes středověk až do vzniku *Cosmographie*, abych osvětlil nejen to, odkud bazilejský profesor čerpal podklady pro svou práci, ale také kde se inspiroval metodami, jež ve svém díle použil. Co se týká *Kosmografie české*, pokusím se nastínit historický vývoj prostoru střední Evropy v druhé čtvrtině 16. století a její uvedení zasadím do kontextu doby. Pozornost budu věnovat také knize jako celku, neboť se domnívám, že v české literatuře toho o ní bylo napsáno poměrně málo a nereflektuje to plně její význam. Mimo to vytvořím obsah díla s přehledem všech kapitol (seřazených tak, jak jdou po sobě), abych usnadnil orientaci při práci s touto obsáhlou a poněkud nepřehlednou knihou případným dalším badatelům.

Metodologie

Strukturu práce jsem stručně nastínil již výše, nyní představím metody, které k jejímu vypracování použiji. Naznačil jsem, že se nejprve pokusím o rekonstrukci obrazu střední Evropy podle Sebastiana Münstera, potažmo podle Zikmunda z Púchova.⁹ Na začátek je vhodné vysvětlit, jaké oblasti hodlám zahrnout do již tolikrát opakované ‚střední Evropy‘. Jako její jádro jsem se rozhodl určit české země, jejími periferiemi pak jsou všechny okolní státy – Uherské království, Polsko-litevská unie a německé státy. Jelikož jsou v *Kosmografii* všechny německé státy pospolu součástí Germánie,¹⁰ rozhodl jsem se vybrat jako reprezentanty pouze ty, které přímo sousedí s Českým královstvím, neboť rozbor celého německého území mi připadá pro potřeby této práce zbytečný. Zvolil jsem zcela logicky Rakouské arcivévodství, Bavorské království a Sasko, přičemž k Bavorsku jsem započítal i „zemi nortgogskou“¹¹ a Sasko jsem omezil na oblast v přibližných dnešních hranicích a přičítal k němu i Míšeňské knížectví. U Polsko-litevské unie zaměřím pozornost především na Polsko.

Po kapitolách věnovaných Münsterovi, vývoji geografického poznání a historickým událostem druhé čtvrtiny 16. století, které mi pomohou přenést se k jádru práce, se dostanu k samotné *Kosmografii*. Nejprve bude pozornost věnována okolnostem jejího vzniku a problematice autorského přístupu překladatelů té doby, následně se konečně dostanu k jádru práce, které bude rozděleno na dvě části. V té první se detailně seznámíme s textem *Kosmografie české* vztahujícím se k prostoru střední Evropy. Půjde zejména o popisně-analytickou část, ve které se pokusím prezentovat soudobý pohled na jednotlivé země. Budu zjišťovat, zda je ke všem lokacím přístupováno autorem stejně, čemu obvykle věnuje pozornost, co zdůrazňuje nebo co naopak u některých zemí chybí. V druhé části se pokusím využít získaných poznatků a budu vytvářet syntézy. K náboženskému pohledu na středoevropský prostor například využiju všechny informace religiózního charakteru (nalezené v patřičných kapitolách *Kosmografie*) a tyto fragmenty poskládám do jednoho obrazu. Předpokládám, že takto získám odpovědi na své otázky vyložené v úvodu i na stanovené hypotézy.

⁹ O autorském přístupu překladatele bude ještě pojednáno.

¹⁰ Součástí Germánie jsou v *Kosmografii* i země Koruny české, mají však natolik specifické postavení, že jejich zařazení do germánského prostoru bude pouze formální.

¹¹ Tzn. Norimbersko, viz *Kosmografie česká*, list 399.

1 Sebastian Münster

Sebastian Münster, rodák z vesnice Ingelheimu, učenec z Heidelbergu, absolvent univerzity v Tübingenu, žák Konráda Pelikana a Johhanese Stöfflera, občan Basileje, mnich františkánského řádu, katolík, přívrženec reformace, heretik, adogmatik, učitel teologie, profesor hebrejštiny, znalec svatých jazyků, překladatel, náruživý cestovatel, editor, „geograf s matematickým cítěním a zájmem o jazyk a historii,“¹² kartograf, muž z bývalé stomarkové bankovky – významný člověk.

Sebastian Münster je dosud v české odborné literatuře absolutně nedocenenou personou. Dávám to do výrazného kontrastu s výčtem označení, která mu jsou dáována a také s významem jeho osobnosti, neboť přesahuje hranice německy mluvícího prostoru. Setkáme-li se v české literatuře s Münstrem, pak je to téměř jistě spojeno s pojmem kosmografie. Navíc většinu textu zpravidla tvoří informace právě o tomto jeho jednom (ale zato životním) díle. Cílem této kapitoly je nejen ilustrovat jeho práci na *Cosmographii (Universalis)*, ale také zmínit alespoň základní rámec informací o Münsterovi jakožto osobnosti všestranně vzdělané, vědecky činné a ovlivňující další učence 16. století. Budu čerpat především z díla Matthewa McLeana.¹³ Ten ve své knize vycházel nejen z rozsáhlé biografie zpracované Karlem Heinzem Burmeisterem, ale také z prací jiných autorů a z výsledků vlastního výzkumu zaměřeného na *Cosmographii Universalis*.

Sebastian Münster¹⁴ se narodil 20. ledna roku 1488 v zemědělské oblasti v malém městečku Ingelheim.¹⁵ Bylo to na den sv. Sebastiána a podle dobového zvyku dostal tedy jméno tohoto světce. Právě kvůli ‚venkovskému‘ původu jeho rodiny je zmiňována obvykle domněnka, že pocházel z chudých poměrů. McLean toto tvrzení označuje za častý miskoncept a naopak zdůrazňuje povolání jeho otce Andream Münsterera jakožto Spitalmeistera. Věří, že díky tomuto postu otec rodinu finančně zajistil, a navíc si mohl dovolit posílat své děti do školy. Tam získal mladý Sebastian Münster vzdělání ve formě trivium, a jelikož se ukázal býti nadaným (na konci školní docházky byl schopen číst a psát

¹² MCLEAN, c. d., s. 1.

¹³ MCLEAN, Matthew: *The Cosmographia of Sebastian Münster. Describing the World in the Reformation*. Hampshire 2007.

¹⁴ Než se kolem roku 1518 ustálilo jeho příjmení na německé podobě Münster a latinské Munsterus, lze se setkat i s pojmenováním Mönster nebo Mönster, viz tamtéž: c. d., s. 10.

¹⁵ Tamtéž; *Neue deutsche Biographie*. Bd.: 18, Moller – Nausea. Berlin, 1997, s. 539.

i latinsky, zajímal se rovněž o další předměty), byl nadále školen pro další studium na univerzitě – už to označuje McLean za neobvyklé vzhledem k tomu, že ve městě byla pouze jedna škola a další vzdělání bylo možné pouze pro duchovní.¹⁶

Nevíme, jak jeho další příprava probíhala, během několika následujících let se však objevuje v Heidelbergu,¹⁷ kde se učil logice, kosmologii, matematice, přírodním vědám a teologii od „skvělých a významných osob ze všech oblastí vědění.“¹⁸ Během zdejšího pobytu vstoupil roku 1506 do františkánského řádu a jeho prostřednictvím byl poslán, a to McLean zdůrazňuje, na pobyt do Louvain a Freibergu, kde se poprvé věnuje „neobvyklé kombinaci teologie, hebrejštiny a geografie – spojení, které definovalo Münsterovo myšlení a jeho kariéru jako učence.“¹⁹ Jeho další směřování opět ovlivnil řád, když byl jeho prostřednictvím poslán do kláštera sv. Kataríny v Rufachu, kde se seznámil s Konradem Pelikanem, pod jehož vedením dosáhl výrazných pokroků ve studiu hebrejštiny, a s nímž navázal doživotní přátelství a spolupráci. Münster pak studoval ještě několik následujících let a rozšiřoval své vědomosti v oblasti astronomie, matematiky, geografie a teologie. Dalším významným bodem jeho života bylo přestěhování do Tübingenu, kde rozvíjel své matematické (a potažmo přírodovědné) znalosti pod vedením Johhanese Stöfflera, a kde také začal již vyučovat.²⁰

Dalším klíčovým bodem jeho života byla emigrace do Basileje v roce 1518, neboť si město natolik oblíbil, že se zde později natrvalo usadil a spojil svůj profesní život se zdejší univerzitou, místními obyvateli a tiskaři, a učenici, kteří zde studovali, vyučovali nebo přijeli na návštěvu. Po prvním příchodu zde pobýval po dobu téměř tří let, následně se vrátil do Heidelbergu, kde působil jako profesor teologie a hebrejštiny, kromě toho započal geografický výzkum a předkládal hebrejská díla k tisku. Období heidelberského působení trvalo až do r. 1529, kdy se definitivně usadil v Basileji, kterou ovšem každoročně navštěvoval „na tak dlouho, jak jen to šlo.“²¹ V té době se už projevoval jako významný učenec a publikoval několik děl především náboženského charakteru – lexikony a překlady biblických a rabínských textů, misionářská díla, pracoval také na „komparativním katalogu slov použitých ve vulgátě,“ vysoce ceněn bylo jeho slovník

¹⁶ MCLEAN: *c. d.*, s. 11.

¹⁷ Není přitom jisté, zda jako student univerzity, nebo františkánského *Generalstudium*.

¹⁸ MCLEAN: *c. d.*, s. 11, vlastní překlad.

¹⁹ Tamtéž, s. 12, vlastní překlad.

²⁰ Tamtéž, s. 14.

²¹ Tamtéž, s. 15, vlastní překlad.

hebrejštiny *Dictionarium Hebraicum* a slovník řeckých synonym k latinským a hebrejským korespondencím, oba vyšly v Basileji a rychle se šířily Evropou.²² V letech 1534 a 1535 publikoval hebrejské biblické texty a jeho aktivita v tomto směru vyvrcholila vydáním hebrejsky psané *Bible* obsahující doposud existující části hebrejských biblických textů, které Münster doplnil vlastním překladem.²³ Ze Sebastiana Münstera se tak postupně stal „největší křesťanský hebraista první poloviny 16. století.“ Nesl také ‚vinu‘ na tom, že na hebrejských studiích přestali být potřební židé, neboť si křesťané vystačili již bez nich.²⁴

Přesuňme se postupně k Münsterovi jako kartografovi, geografovi a kosmografovi a nahlédněme na dva zajímavé aspekty jeho života, se kterými jsme se právě seznámili. Na prvním místě je to oblast, ze které pocházel. Münster nevyrůstal ve velkém městě, nýbrž v malém městečku v krajině venkovského charakteru, byl obklopen sedláky. Později, už jako občan Basileje, stále bedlivě sledoval ceny zemědělských komodit v průběhu roku, dopisoval si s bratrem, který byl farmářem, a ve své zahradě měl malý vinohrad, na kterém pracoval. Byl si vědom tvrdého života na vesnici,²⁵ projevuje se to mimo jiné i v jeho *Cosmographii* v pasáži o sedlácích Germánie, která je vysoce ceněna pro svůj reálný popis.²⁶ „Na rozdíl od většiny humanistů, kteří vyrůstali v městském prostředí, Sebastian Münster vyrůstal v odlišném světě, který mu nabízel odlišné zkušenosti.“²⁷ Vyvinul se v něm silný vztah k přírodě, který ovlivnil jeho vědeckou tvorbu. Na druhém místě upozorním na jeho časté studijní pobyty mimo Heidelberg, se kterými se pojí cestování. Münster již během studia procestoval více oblastí než běžný člověk za celý život. Navštěvování nových míst a jejich poznávání se u něj stalo zálibou, které se věnoval i poté, co se natrvalo usadil v Basileji. V mládí se také začal zajímat o pozorování hvězd, zprvu to bral jako rozšíření praktických dovedností, např. pro orientaci v krajině. Tento prvotní zájem se později rozvinul v jeho akademické činnosti, když se více seznámil s principy matematické astronomie a chorografie. „Je možné, že to byl jeho zájem o cestování, který v něm jako

²² Tamtéž, s. 16–18.

²³ Tamtéž, s. 19.

²⁴ FRIEDMAN, Jerome: *The Most Ancient Testimony. Sixteenth-Century Christian-Hebraica in the Age of Renaissance Nostalgia*. Ohio 1983, s. 45, vlastní překlad. In: MCLEAN: *c. d.*, s. 26.

²⁵ MCLEAN: *c. d.*, s. 27

²⁶ HORÁK, Bohuslav: *Dějiny zeměpisu II. Doba velkých objevů (dále Dějiny zeměpisu II)*. Praha 1958, s. 151.

²⁷ MCLEAN: *c. d.*, s. 27, vlastní překlad.

první podnikl ono pozorování hvězd.²⁸ Mnoho cest mělo za cíl průzkum německých zemí,²⁹ to už si byl vědom, že chce napsat geografické dílo o Germánii, které později přeroste až v *Cosmographii*. Jeho putování nebylo vždy idylické, ostatně cestování v 16. století bylo nebezpečné a Münster měl možnost zažít i nepříjemné okamžiky, o kterých zpravoval své přátele. Dozvíme se tak o akutním ohrožení života, když líčí svůj útek před rebelujícími sedláky nebo před cikány. McLean však upozorňuje, že rodák z Ingelheimu si byl nebezpečí vědom a akceptoval jej, navíc své historky občas zveličoval nebo se jimi dokonce chvástal. Münsterovým převažujícím dojmem z cest však byl „skutečný a nekonečný úžas“³⁰ ze setkávání se s různorodostí a možnostmi německé krajiny a jejích obyvatel. Svou osobní zkušenost předává i čtenářům skrze *Cosmographii*.

Přestože Münster studoval přírodní vědy a v této oblasti publikoval své nejvýznamnější dílo, na univerzitách v Heidelbergu i Basileji nezastával posty věnující se těmto oblastem. Na akademické půdě byl více ceněn spíše pro své teologické a hebraistické práce. Možná je to o to zajímavější, že ve 20. letech 16. století gradoval konfesijní střet mezi katolictvím a reformací a Münster v této době každoročně cestoval mezi katolickým Heidelbergem a reformaci nakloněnou Basilejí. Navíc byl stále členem františkánského řádu. Od roku 1527, kdy se vrátil z krátkodobého basilejského pobytu, do r. 1529 je u něj zaznamenáno „období mimořádné neproduktivity.“³¹ Spekuluje se o tom, že si jej zavolali františkáni, aby ho izolovali od reformace v Basileji, přičemž už o rok dříve měl Münster v dopise zmínit přání z řádu vystoupit.³² McLean se domnívá, že tento krok musel být pro Münstera těžký už kvůli přístupu františkánů k přírodním vědám a duchovní jednotnosti. Každopádně spekulovaná izolace (byla-li nějaká) se neosvědčila, jednak je zde záznam o Münsterově neproduktivitě, která mohla vycházet z jeho nespokojenosti nebo špatného zázemí, a také víme, že když se mu naskytl šance na návrat do Basileje, přijal ji. Tak roku 1529 opět přijíždí do svého oblíbeného města, přijímá post lektora na Basilejské univerzitě a trvale se zde usazuje.³³ Stejněho roku přestupuje k reformaci, zdá se však, že to nebylo nic náhlého, nýbrž že byl postupně

²⁸ Tamtéž, vlastní překlad.

²⁹ Tamtéž, s. 28.

³⁰ Tamtéž, vlastní překlad.

³¹ Tamtéž, s. 31, vlastní překlad.

³² Tamtéž.

³³ V dubnu 1529 proběhla na Basilejské univerzitě reforma v souladu s „reformačním řádem“ a univerzita hledala nové lektory na rekonstituované posty. Münster obsadil post hebraisty, tzv. „chair of Hebrew.“ Viz MCLEAN: *c. d.*, s. 32.

přesvědčen argumenty reformátorů. Z Münsteru-katolík, člena františkánského řádu, se stal Münster-reformátor a následně i Münster-kacíř. Ačkoliv jeho přestup nevyvolal ‚bouři‘ ani významnější ohlasy, a přestože sám Sebastian Münster byl ve svých vyjádřeních velmi opatrný (právě proto, aby nebyl označován za heretika), objevil se v italském prostředí na seznamu kacířů. Jezuita Andreas Frusius jej dokonce označil za jednoho z patnácti nejvýznamnějších reformačních představitelů, rozuměj heretiků.³⁴ A počtvrté se náš učenec objevuje jako Münster-adogmatik, tento titul mu však nepropůjčuje dobová společnost, ale McLean, když se pokusil charakterizovat projev jeho náboženského přesvědčení v *Cosmographii*. Ve svém díle se snaží zachovat odstup a neutralitu.³⁵

A neutralitu se snažila uchovat i jinak reformační Basilej. Město bylo otevřené katolíkům, luteránům, kalvinistům i židům. Díky tolerantnímu prostředí se zde mohli setkávat učenci a studenti různých konfesí i národností, z čehož Münster velice profitoval – ne ve smyslu finančním, ale vědomostním, resp. informačním. Získával poznatky z jiných krajin i kultur a navazoval četné kontakty, které dlouhodobě udržoval. Komunikoval se svými učenci prostřednictvím dopisů, ve kterých se jich ptal na lokalitu, v níž se nacházeli nebo je různě úkoloval. Od nich pak dostával dopisy s podklady potřebnými pro práci na *Cosmographii*. Sám Münster odhadoval, že v době největší práce na díle napsal 4 až 6 obsáhlých dopisů denně, samozřejmě bez ohledu na konfesi – „Münster učenec byl silnější než Münster křesťan.“³⁶ Sám podnikal i nadále průzkumné cesty po svém okolí, při kterých navštěvoval tamní knihovny, mluvil s místními učenci, zaznamenával geografická data, navštěvoval hroby a sbíral mince. Nikdy však nevycestoval za hranice německých zemí, to si vzhledem ke svým povinnostem v Basileji nemohl dovolit.³⁷ Opakovaně si ve svých dopisech stěžoval na příliš mnoho povinností, evidentně byl přepracovaný. Kromě práce na univerzitě doručoval do kostela v Basileji denní vysvětlení části hebrejské bible, spolupodílel se na dalších geografických dílech, překládal německé texty do latiny a hebrejštiny (a naopak) a nezapomeňme, že měl u domu vlastní vinohrad, o který se staral. Vysoké pracovní tempo ho neopustilo ani po dokončení *Cosmographie*, neboť stále pracoval na její aktualizaci a celé rozsáhlé monumentální dílo překládal do latiny. V letech 1547–1548 zastával na univerzitě post

³⁴ McLEAN: *c. d.*, s. 31–34.

³⁵ Tamtéž, s. 39.

³⁶ Tamtéž, s. 38–42, vlastní překlad.

³⁷ Tamtéž, s. 151–156.

rektora, ovšem tuto funkci vnímal opět jako práci navíc, která mu ubírala čas na *Cosmographii Universalis*.³⁸ Latinskou verzi dokončil a vydal roku 1550.

Ve stejném roce propuká v Basileji morová epidemie a potrvá až do r. 1553. Sebastian Münster se však jejího konce nedočká a na následky moru umírá v květnu léta páně 1552.³⁹ McLean začíná jeho biografii právě popisem pohřbu ze dne 27. 5. 1552, na kterém demonstruje, jak velkou úctu si Münster za svůj život získal. Účastnilo se ho procesí významných lidí a bylo mu také vybráno prominentní místo na hřbitově. Jeho epitaf jej dodnes označuje primárně jako teologa a kosmografa a přirovnává jej k velkému geografovi antiky – Strabónovi:

*„Zde je uložen k odpočinku
německý Strabón a Esdras
Zeptáte-li se více, uslyšíte:
Sebastian Münster z Ingelheimu,
teolog a kosmograf
mezi nejvýznamnějšími
na slávu věčné paměti
léta páně MDLII
více než šedesát zbožných let
projasnil“⁴⁰*

³⁸ Tamtéž, s. 34–35.

³⁹ Matthew McLean na základě informace z dobového deníku předpokládá, že smrt mohla nastat kolem osmé hodiny ranní 26. května. Stejně datum uvádí i *Neue deutsche Biographie* (2017), s. 539. Naproti tomu starší literatura nám předkládá termín již 23. května, viz *Allgemeine deutsche Biographie*. Bd.: 23, v. Münchhausen - v. Noorden. Leipzig 1886. McLean však jako jediný uvádí, dle čeho tak určuje, příkláním se proto k jeho verzi, viz MCLEAN: *c. d.*, s. 5.

⁴⁰ MCLEAN: *c. d.*, s. 5, vlastní překlad:

„Germanus Esdras Heic
Straboque conditur
Si plura quaeris audies:
Sebastianus Munsterus Ingelh.
Theologus et Cosmographus
inter primos summus
Solemnem Ascensionis Memoriam
Anno Salutis MDLII
maior sexaginta morte pia
illustravit“

2 Vývoj geografického poznání v antickém a křesťanském civilizačním okruhu do konce středověku se zaměřením na autory známé Sebastianu Münsterovi

Úkolem této kapitoly je přinést letmý přehled toho, jak se vytvářely, vyvíjely a předávaly poznatky o našem světě napříč staletími. Seznámíme se nejen s koncepty antických učenců a jejich přejímáním křesťanskými intelektuály, ale také se specifickými rysy středověkého nahlížení na svět. Tak se postupně dostaneme k tomu, jak vznikl žánr kosmografie, realistická mapová díla a jak byl zapomenut a znovu objeven Ptolemaios jakožto pilíř „moderních antických metod“ používaných nejen Sebastianem Münsterem. Všechny níže uvedené autory a jejich díla, o kterých bude pojednáno, Münster znal a čerpal z nich, i z tohoto důvodu je zde tato kapitola zařazena.⁴¹ Na začátek se přenesme do období antiky více než 1700 let před započítáním práce na *Cosmographii*, na kterou můžeme nahlížet jako na vrchol tohoto dlouhého vývoje.

2.1 Antická geografie

Antický svět, znovuobjevený na prahu raného novověku, byl studnicí informací, představ a metod, ze které čerpali humanističtí autoři. Münster byl seznámen s dílem Eratosthena, „otce vědecké geografie“⁴² a tvůrce kartografického zobrazení. Řecký učenec 3. století př. n. l. – který mimochodem používal pro získávání informací o Zemi podobné metody jako basilejský profesor, a sice cestoval a využíval poznatků od jiných cestovatelů – položil základy matematické geografie a začal aplikovat matematickou metodu, kterou dále rozvinul jeho pokračovatel Claudius Ptolemaios, po němž je McLeanem označována jako „Ptolemaiův přístup.“⁴³ McLean věří, že humanisté 16. století používali pro popsání a pochopení světa právě dvě znovuobjevené antické metody. Ptolemaiův přístup se zakládal na užití matematiky a geometrie, vyžadoval proto empirická měření. Autoři uplatňující tuto metodu dbali na to, aby všechny lokace, o nichž píší, byly definovány přesnými souřadnicemi – díky tomu mohly být relativně přesně zaznamenány na mapách, které byly vypracovány na základě některé kartografické zobrazovací metody. Byli to také Eratosthén a Ptolemaios, kteří poprvé užili síť

⁴¹ Napříč téměř celým dílem se tomu věnuje MCLEAN: *c. d.*

⁴² Tamtéž, s. 48, vlastní překlad.

⁴³ Tamtéž, s. 2, 48.

zeměpisných šířek a délek pro záznam míst, Ptolemaios jich zaznačil více než 8 000 a kromě souřadnic uvádí také jejich popis. Tou druhou metodou je tzv. „Strabónův přístup.“ Dala-li by se předchozí metoda označit jako matematická, tak tato může být nazývána jako antropocentrická nebo popisná. Strabón se ve svém díle zaměřuje na průzkum obydleného světa, tzv. oikúmené, tedy té části světa, na které žijí lidé. Člověk je podle něj významným prvkem krajiny, lze jej charakterizovat jako hory nebo řeky. Dokonce popisoval krajinu spíše podle lidských společností než podle přírodních prvků. Kvalita krajiny, resp. půdy, se shoduje s „kvalitou obyvatel“⁴⁴ – lidé se mají dobře, jestliže je krajina úrodná (a naopak). Strabónův přístup orientovaný na člověka se vyznačuje také propojením geografie s historií, jedině tak mohl nakreslit „obraz oikúmené v širokém náčrtu.“⁴⁵ Dané místo nepředstavil matematickým vyjádřením, ale jeho charakterizujícím popisem – zahrnuje fyzicko-geografické vlastnosti krajiny a jeho lidský obsah. Také srovnává a kriticky hodnotí texty svých předchůdců za účelem získání správných informací pro ty, kteří je potřebují v praxi – v jeho případě to byli „vzdělaní úředníci a vojáci impéria.“⁴⁶ Úmyslně jsem se pozastavil u těchto dvou metod, neboť jsou použity právě v *Cosmographii*, zvláště vliv Strabónova přístupu je dobře patrný v *Kosmografii české*.

Dalším antickým učencem, který ovlivnil raně novověké humanisty, byl Gaius Plinius Secundus. Nesnažil se jako Strabón o široký náčrt světa, jeho pojetí bylo encyklopedické. McLeanem je charakterizován „spíše jako sběratel než tazatel,“ který se zaměřoval „spíše na neobvyklé než obvyklé.“⁴⁷ Vypracoval katalog nashromážděných faktů *Historia Naturalis* a nelze opomenout jím napsaný bestiář – na obě díla Münster odkazuje – obsahující přehled zvířat, popis jejich chování a užitečnost pro člověka. Plinius také demonstruje, jak jsou fyzický svět a lidská činnost neoddělitelné – například řeku popisuje podle podmínek splavnosti, budování hrází nebo obchodu; pobřeží pak podle možností rybolovu.⁴⁸ Na obdobný přístup opět narazíme v *Kosmografii*. Menší vliv, ale přece významný, měl na Sebastiana Münstera Pomponius Mela, autor *Chorographie*. Ta obsahuje popis světa bez map, naprosto totiž odmítal matematickou geografii

⁴⁴ Rozuměj s kvalitou jejich života a jejich morálitou, viz MCLEAN: *c. d.*, s. 54.

⁴⁵ Tamtéž, s. 54

⁴⁶ Tamtéž, s. 50–54.

⁴⁷ Tamtéž, s. 55, vlastní překlad.

⁴⁸ Tamtéž, s. 55–58.

a namísto toho dává přednost „psaným mapám vlastní provenience.“⁴⁹ Uplatňuje antropocentricko-popisnou metodu a „pro každý z popisovaných regionů vybere vlastnosti půdy stejně tak jako vlastnosti lidí, kultur, důležitých měst a dalších kritérií hodných zapamatování.“⁵⁰ Na základě těchto charakteristik je pak údajně schopen vydedukovat klima a přírodní zdroje regionu nebo jeho bohatství a moc. Obecně svět přirovnává k labyrintu a *Chorographia* má čtenáři sloužit k nalezení toho správného směru v něm.

Za „most spojující klasický a křesťanský svět,“ bývá označován Solinus, neboť jeho dílo „mělo silný vliv na středověkou fantazii a představivost.“ Stavěl totiž na věcech, které byly „atraktivní pro věk označovaný jako ‚věk pověr a hrůz‘.“⁵¹ Polybios, další antický učenec, nabízí další inspiraci pro nahlížení na prostor, na prvním místě na něj upřednostňuje hledět z pohledu jeho ekonomické kvality, ostatní parametry jsou upozaděny. Zakládá si také na osobních zkušenostech, neboť ty vedou k pravdivému poznání, o kterém bude ještě zmínka v podsekcí věnované humanismu. Posledními dvěma autory jsou G. J. Caesar a Tacitus, kteří popsali některé evropské oblasti severně od Alp, např. Galii, Británii a především Germánii, a nastínili klíčová témata pro tento prostor, kterými se zabývali i učenci 16. století.

Část věnovaná antickému poznání v oblasti geografie je možná trochu rozsáhlejší, je tak ale z dobrého důvodu. Jednak starověcí učenci v omezeném rozsahu ovlivnili nadcházející středověkou epochu, zejména však významně působili jako znovuobjevený fenomén na své následovníky – učence humanistické, kteří u nich našli „nejen potvrzení o svém úmyslu dívat se na svět jinak, ale našli také modely, jak na to.“ Oba dominantní modely – matematický, zaměřený na souřadnice a lokalizaci, a antropocentrický, ve kterém člověk popisuje, co vidí – „našly mistry mezi pozdně renesančními učenci, kteří produkovali nové edice jejich děl [antických geografů, pozn. autora], a kteří jejich metody napodobovali, zlepšovali, a nakonec je i překonali.“⁵²

⁴⁹ Tamtéž, s. 59–60, vlastní překlad.

⁵⁰ Tamtéž, s. 60, vlastní překlad.

⁵¹ Tamtéž, s. 61, vlastní překlad.

⁵² Tamtéž, s. 46, vlastní překlad.

2.2 Přenos antických geografických znalostí do křesťanství

Jak jsem již naznačil výše, Ptolemaios, jeden z pilířů starověké geografie, byl na dlouhou dobu ztracen a matematický přístup zapomenut. Jak se to mohlo stát? Jeho poznatky se neshodovaly s Písmem.

Geografie byla s nástupem středověku a dominantní role křesťanství v životě jednotlivce i společnosti „anektována do sféry teologů.“ Nebyli to již učenci geografičtí, ale učenci církevní, kdo mohl poskytnout „jediný skutečný popis světa a jeho částí v těchto stoletích.“⁵³ Ovšem církev nezasahovala pouze do geografie, stala se nositelkou celé středověké vzdělanosti.⁵⁴ *Bůh řídí každý jev v přírodě* a také na základě této teze byly znalosti antického světa vystaveny jakémusi biblickému filtru, který propouštěl jen ty informace, které se shodovaly s Písmem svatým. „Přenos klasické faktografie o světě do křesťanského věku byl selektivně narušen nejdříve Církevními otci: to, co šlo přizpůsobit a dát do služeb církve, to bylo převzato, ostatní bylo ignorováno a odmítnuto,“ píše McLean.⁵⁵ Stěžejními se staly geografické informace vyskytující se v *Bibli*, i když jich bylo poměrně málo. Pasáže týkající se lokací míst byly nezpochybnitelné, a právě na těchto základech se v následujících staletích stavělo. Ne vše, co nebylo inkorporováno do křesťanského světa, však můžeme dávat za vinu Církevním otcům, někteří autoři byli přirozeně ztraceni.⁵⁶

2.3 Křesťanská, respektive středověká, geografie

Bible se na dlouhá staletí stala jedinou plochou, na které bylo možno stavět geografické poznání. Nevymezovala přitom pouze prostor, ve kterém se učenci pohybovali, ale také dodávala základní stavební kameny, jimiž byla vzdělanost budována. Tak se stalo, že za relativně dlouhé období středověku toho bylo o Zemi mnoho zapomenuto a málo objeveno. Vytvářely se zato nové koncepce nahlížení na svět – některé vskutku převratné až bizarní.

Zatímco Ptolemaiova matematická metoda byla zavrhnuta, jistá kontinuita je patrná v případě Strabónova přístupu, jenž byl samozřejmě modifikován tak,

⁵³ MCLEAN: *c. d.*: 66, vlastní překlad.

⁵⁴ HORÁK, Bohuslav: *Dějiny zeměpisu I. Starověk a středověk* (dále *Dějiny zeměpisu I*). Praha 1954, s. 82.

⁵⁵ MCLEAN: *c. d.*, s. 67, vlastní překlad.

⁵⁶ Tamtéž, s. 70.

aby vyhovoval zájmům a potřebám církve – byl christianizován.⁵⁷ Jedním z nejvýznamnějších křesťanských učenců byl Augustin. Věnoval se řadě témat a nevyhnul se ani těm geografickým, mějme přitom na paměti, že ovlivňoval další vzdělance po celá staletí. Odpovědi, které ke svým otázkám nacházel, tak byly brány s vážností v dalších věcích. Za významný považují jeho apel, aby se lidé zajímali více o svět spirituální než smrtelný. Věnoval se také například teorii o antipodech, tedy lidech žijících na opačné polokouli, kterou rozporoval. „I když se věří, že Země má podobu koule,“ ještě to neznamená, že dole někdo žije, ba je to nemožné a vyloučené.⁵⁸ Povšimněme si zde toho, že Augustin nezavrhuje názor o tvaru Země jakožto koule. Přesto byla vlivem *Bible* často tato teze zpochybňována. Nejčastěji byl světu v době raného středověku dáván tvar ploché placky, výjimečně se objevila Země i jako krychle – tuto absurdní myšlenku vyjádřil Kosmas Indicopleustes, zcestovavší obchodník, který na sklonku svého života přijal víru v Krista, odešel do kláštera a rozvinul popis světa v souladu s *Biblí*, přičemž byl v naprostém rozporu s tím, co sám během svých cest vypořádal.⁵⁹ Země jako koule znali také Beda Ctihodný a Isidor Sevillecký.⁶⁰

Proti pohanské kultuře se ostře vymezil Orosius.⁶¹ Jeho *Historiarum Adversum Paganos Libri VII* bylo nejen dílem historickým, ale současně obsahuje přehled světové geografie. Nalezneme v něm poskromnu topografických detailů a ekonomické geografie i lokace míst, o kterých ve svém historicky zaměřeném textu píše. Následovníky ovlivnil svým omezením se na svět v hranicích Římské říše v souladu s uplatněním principu tzv. čtyř říší.⁶² Věřil, že toto impérium je poslední fází lidských dějin, po které nastane konec

⁵⁷ Tamtéž, s. 67.

⁵⁸ HORÁK: *Dějiny zeměpisu I*, s. 83.

⁵⁹ MCLEAN: *c. d.*, s. 68; HORÁK: *Dějiny zeměpisu I*, s. 75–79.

⁶⁰ Z toho vyplývá, že koncept Země jako koule nebyl nikdy ztracen, jen byl krátkodobě potlačen jiným názorem. Přestože někteří středověcí učenci akceptovali tuto teorii, jejich chápání zeměkoule bylo naprosto odlišné od toho našeho. Jelikož neznali principy gravitace, domnívali se, že na opačné polokouli (byla-li Země opravdu kulatá a byla-li nějaká opačná strana) nemůže nic žít ani růst. O soudobé představě vypovídá text Lactania: „Zda je někdo tak nezapjatý, aby myslel, že žijí lidé, jejichž nohy jsou výše položeny nežli jejich hlavy? Že by rostly stromy a keře vzhůru svým kořenem? Že by déšť, sníh a kroupy padaly nahoru?“ A i kdyby snad Bůh nenechal růst rostliny kořenem nahoru, byl zde problém druhý. Někteří autoři totiž věřili, že na opačné polokouli je tak velký sluneční žár, že život tam je prakticky vyloučený. Viz HORÁK: *Dějiny zeměpisu I*, s. 82–83.

⁶¹ O Orosiovi, Isidoru Sevilleckém a jejich pohledu na svět pojednává také EDSON, Evelyn: *Maps in context: Isidore, Orosius, and the medieval image of the world*. In: TALBERT, Richard J. A. – UNGER, Richard W. (ed.): *Cartography in Antiquity and the Middle Ages. Fresh Perspectives, New Methods*. Leiden – Boston 2008, s. 219–236.

⁶² MCLEAN: *c. d.*, s. 68.

světa. Pozdější učenci proto raději psali o dalších státních útvarech jako o přenesené Říši římské než jako o říši nové.

Dostáváme se tak nyní k tomu, jak byl ve středověkých dílech zprostředkován vztah člověka a času. Výše uvedený vztah je zprostředkován filozofickým systémem založeným na *Bibli*. Konkrétně odkazuje na Daniela, který měl s pomocí Boha vyložit králi Nabukadnezarovi jeho sny.⁶³ Křesťanští učenci si tento text vyložili následovně: První říši byla Babylonská, k ní se vztahuje děj citované pasáže. Druhou byla Říše perská, třetí Řecká a čtvrtou Římská.⁶⁴ Po čtvrté říši Bůh nastolí Království nebeské, fakticky tak nastane konec světa. Proto bývají Franská říše i Svatá říše římská často chápány spíše jako přenesená Římská říše než její nástupkyně. McLean vtipně poznamenává, že to, zda je např. říše Karla Velikého označována za Římskou, záleží na autorově míře optimismu – buď se řadí ještě do posledního časového úseku, nebo již očekává brzkou apokalypsu.⁶⁵ Kromě systému čtyř říší mohl být vztah člověka a času zprostředkován tzv. šesti věky. Toto rozdělení lidských dějin na šest etap vychází od Augustina, dále bylo rozvinuto Bedou. Princip je obdobný jako v předchozím případě, nejsme však nyní vázání na státní celky, nýbrž na biblické osoby. První věk probíhal od Adama po Noa, druhý od Noa po Abrahama, třetí od Abrahama po Davida (někdy po Mojžíše), čtvrtý od Davida po Babylonské zajetí (zde není mezníkem postava, ale událost natolik významná, že se jí vyrovnala), pátý od Babylonského zajetí po narození Ježíše Krista a konečně konečný

⁶³ *Bible, překlad 21. století: Daniel 2, 39–44:*

„39 – Po tobě ale povstane jiné království, slabší než to tvé, a po něm třetí království, bronzové, které ovládne celý svět.

40 – Nakonec přijde čtvrté království, silné jako železo. Železo totiž vše rozbíjí a drtí, a jako železo vše rozbíjí, tak bude i ono království vše rozbíjet a ničit.

41 – A že jsi viděl nohy a prsty zčásti hliněné a zčásti železné znamená, že to království bude rozdělené. Bude však mít v sobě něco ze síly železa, neboť jsi viděl do té obyčejné hlíny přimíšené železo.

42 – Prsty nohou zčásti železné a zčásti hliněné znamenají, že to království bude zčásti silné a zčásti křehké.

43 – A že jsi viděl železo smíšené s obyčejnou hlinou znamená, že se lidská pokolení budou mísit, ale držet spolu nebudou, tak jako železo nedrží s hlinou.“

44 – Za dnů těch králů však Bůh nebes nastolí království, které se nikdy nezhroutí, království, které si nepřivlastní žádný lid. To království rozdrtí a ukončí všechna ostatní království, samo pak potrvá navěky.

45 – To je smysl vidění, v němž jsi spatřil, jak se ze skály bez dotyku lidské ruky vylomil kámen a rozdrtil železo, bronz, hlinu, stříbro i zlato. Veliký Bůh ukázal králi, co se bude dít v budoucnu. Ten sen je pravdivý a jeho výklad jistý.“

⁶⁴ Jako druhá říše bývá také uváděna Médská a jako třetí Makedonská. Viz MCLEAN: *c. d.*, s. 69.

⁶⁵ Tamtéž.; BUDIL, Ivo T.: *Za obzor Západu. Proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha 2007, s 86: „Středověké teologické myšlení bylo v zásadě zaměřeno diachronně; na rozdíl od antické a starověké cykličnosti chápalo historii lidstva jako postupně lineární uskutečňování a rozvíjení božího plánu.“

šestý věk započal Kristovým narozením a trvá do současnosti.⁶⁶ Třetí způsob zprostředkování času byla datace, uplatnila se jako doplněk výše uvedených systémů. Ať už autor aplikoval *čtyři říše*, nebo *šest věků*, vždy z toho vyšel špatně. Nacházel se v posledním stádiu lidských dějin a neustále mu hrozil zánik světa. I tento aspekt nahlížení na svět se projevoval i v 16. století v *Kosmografii české*, a proto jsem považoval za důležité zde tyto dva systémy uvést.

Pokračujme však dále a seznámme se s dalším významným učencem středověku – Isidorem Sevilským (6. a 7. století n. l.). Stal se prvním křesťanem, který se pokusil o souhrn univerzálního vědění – od matematiky přes astronomii, hudbu, právo, anatomii, geografii, mineralogii, zemědělství a mnohé jiné až po vojenské vědy. Jeho dílo „otřáslo oblastí Středomoří“ a stal se „reprezentantem své a následující éry.“⁶⁷ Čerpal jak z antických autorit, tak z patristických textů a pokoušel se je doplnit o symbolický výklad-interpretaci různých jevů na světě. Tak například děsivé zvuky soptícího vulkánu poskytovaly člověku předzvěst pekla, hrom byl „výtkou Boha a hlasy svatých připomínající člověku jeho hříchy.“ Tyto projevy se kumulují a „výsledný efekt tohoto je takový, že fyzický svět je naplněn aurou božského účelu.“⁶⁸ Matthew McLean demonstruje strnulost středověkého myšlení právě na příkladu Isidora Sevilského, který je ještě ve 13. století v díle jednoho františkánského mnicha citován ve více než 660 kapitolách. Středověcí autoři stavěli na svých osvědčených učencích, využívali jejich postupy a přejímali jejich znalosti. S těmito „zdeděnými encyklopedickými informacemi a pozůstatky klasické doby byl středověký svět spokojen. Preferoval tuto pravdu, obraz světa byl ikonograficky zmražen a kopírován z ruky do ruky až do renesance.“⁶⁹

Zůstaňme ve 13. století a stručně se ještě podívejme na cestopisy. Ačkoliv se na první pohled může zdát, že díla tohoto typu musela vnést do křesťanského geografického poznání nové informace, není tomu úplně tak. Příspěvky cestovatelů přinášely relativně pomalý pokrok. Vezměme si třeba dobře známého Marca Pola (polovina 13. století), jehož poznatky „nebyly inkorporovány do křesťanské geografie až do poloviny 15. století.“ Srovnáme-li jej s „plagiátorskou slátaninou“⁷⁰ Johna Mandevilly, vyjde nám,

⁶⁶ McLEAN: *c. d.*, s. 69.

⁶⁷ Tamtéž, s. 70, vlastní překlad.

⁶⁸ Tamtéž, s. 71, vlastní překlad.

⁶⁹ Tamtéž, s. 72, vlastní překlad.

⁷⁰ Tamtéž, s. 74, vlastní překlad.

že právě Mandevilla byl ve své době více oceňován, a to přesto (a hlavně proto!), že přejímal staré osvědčené informace. Nechyběly u něj zmínky o dracích, gryfech, jednorožcích, antipodech a dalších fantastických stvořeních za hranicemi dobře známého světa, tedy Evropy. Vyskytovaly se přesně tam, kde měly být. Paradoxně tak mohl být ověřen antickými autoritami a jejich texty, ze kterých on sám čerpal.⁷¹

2.3.1 Vývoj mapových metod

Neznalost Ptolemaia a matematické geografie na dlouhou dobu komplikovaly vznik realistických mapových děl. Mapy byly dvojího charakteru – jednak mapy, nebo lépe plánky, které měly ryze praktické použití. Vznikaly tedy nějaká schémata cest omezená na malý prostor – město a okolí, region, téměř nikdy celá země. Pak to byly snahy o zachycení světa spíše jako celku než jeho částí a tyto mapy lze rozdělit do čtyř kategorií:

1. Pásmové* / zonální mapy**
2. Beatovy mapy a jejich deriváty* / kvadripartitní mapy**
3. Kruhové* / tripartitní mapy**
4. Portolánové* / přechodné mapy**

V případě pásmových map byl svět rozdělen na pruhy, často pět až devět, a takto vymezené území se navzájem odlišovalo. Na těchto mapách mohl (ale nemusel) být zaznamenán čtvrtý kontinent. Beatovy mapy a jejich odvozeniny obsahovaly vždy čtyři kontinenty – kromě Evropy, Afriky a Asie tvořících naši oikúmené tam byl ještě čtvrtý světadíl na jihu oddělený Rudým mořem, lidem byl ovšem „pro sluneční žár“ neznámý.⁷² Kruhové mapy jsou jinak nazývány tripartitní, jelikož znázorňují právě tři kontinenty. Pro svůj charakteristický vzhled se označují také jako T-O mapy. Polovinu plochy zaujímá Asie a po čtvrtině je mapa obsazena Evropou a Afrikou. Má kulatý tvar a hranice mezi kontinenty tvoří písmeno T – Středozemní moře mezi Afrikou a Evropou je stopka, rameno nalevo řeka Don a rameno napravo řeka Nil.⁷³ Zmíněné O obklopuje T a tvoří vnější prstenec chápaný jako nepřekročitelnou oceánskou řeku. Kromě toho jsou mapy

⁷¹ Tamtéž, s. 74.

* Název podle HORÁK: *Dějiny zeměpisu I*, s. 117–127.

** Název podle WOODWARD, David (ed.): *The History of Cartography*. 1992, s. 294–299.

⁷² HORÁK: *Dějiny zeměpisu I*, s. 117–127.

⁷³ Nejslavnější mapy tohoto druhu – Ebstorfská a Herefordská, viz PITRO, Martin – VOKÁČ, Petr: *Země v srdci Evropy. České země do roku 1526 v kontaktu s ostatní Evropou*. Praha 2006.

tohoto typu nazývány i jako *mappae mundi*. Jsou typické tím, že středem světa je Jeruzalém, což bývá chápáno jako vyjádření důležitosti spíše náboženské než geografické, podle toho vypadá i jejich věrohodnost. Poslední z uvedených kategorií zaujímají portolánové mapy. Výrazně se odlišují od těch předchozích tím, že byly vytvářeny nikoliv jako ilustrace představující křesťanský světónázor, ale jako praktická pomůcka pro orientaci na moři. Jejich vznik se datuje do 14. století do prostoru Středozemního moře, další rozvoj a rozšíření pak jde ruku v ruce s objevnými plavbami. Primárně zachycují a popisují pobřeží, jsou tedy konstruovány pro pohyb na moři, to jim však nebránilo v tom, aby se pokusily proniknout a zmapovat také vnitrozemské oblasti Evropy. Spolu s přesunem jádrové oblasti ze Středozemí do západní Evropy se přesunula i tvorba nových portolánových map na západní pobřeží Atlantského oceánu. Domnívám se, že portolánové, nebo také kompasové, mapy můžeme právem označit za vrchol středověké kartografické tvorby. Byly praktickým nástrojem, podle kterého se již dalo orientovat v krajině. Přišly na scénu v předvečer návratu Ptolemaia mezi evropské učence, kterým tento řecký geograf dopomohl udělat další velký skok. Dostáváme se do období raného novověku a humanismu.

3 Humanismus, kosmografie a *Cosmographia*

Weltbild,⁷⁴ středověký koncept chápání světa, se s rozšiřováním geografických horizontů pozvolna rozpadal. Po dlouhá staletí zmražený obraz světa roztál, neboť již nemohl dále obstát tváří v tvář novým geografickým objevům uskutečňovaným v 15. a 16. století.

Padl Jeruzalém jako středobod celého pozemského prostoru a vyvstal Nový svět. Geografie, až doposud svázaná s teologií, byla postavena před nové výzvy. Osamostatnila se, byla navráćena do rukou odborníků – geografů a kartografů – a snažila se jejich prostřednictvím prozkoumat, zaznamenat a pochopit měnící se svět. Průlomové byly v tomto období již zmiňované portolánové mapy, které zaznamenávaly reálné kontury pevnin a vznikaly na základě metod v rozporu s *mappae mundi*. S jejich rozvojem souvisela i jistá profesionalizace v oblasti kartografie. Dalším otřesem tehdejšího poznání bylo znovuobjevení Ptolemaia a jeho geografických prací na začátku 15. století. To, co bylo Arabům, potažmo muslimům, dávno známo – ostatně právě z turecké adaptace bylo dílo *Geographike Hyphegesis* přeloženo byzantským učencem do latiny⁷⁵ –, objevovali evropští křesťanští učenci až nyní. Po téměř tisícileté odluce se opět seznámili s pojmy jako jsou rovník nebo fixní systém zeměpisných šířek a délek, na jejichž základě byli schopni konstruovat mnohem přesnější a realističtější vyobrazení světa, ve kterém žili.⁷⁶

Oživené dílo starověkého řeckého geografa bylo vzápětí přeloženo také do řečtiny a obě verze se šířily mezi evropskými učenci. Teprve o více jak dvacet let později, roku 1427, vyšla první edice *Geographike Hyphegesis*, jež obsahovala mapu (konkrétně Dánska) vytvořenou na základě Ptolemaiových metod. Dalšímu významnému šíření Ptolemaia napomohl jeden z nejvýznamnějších vynálezů té doby – knihtisk.⁷⁷ Možnost

⁷⁴ „Weltbild pojímal veškeré existující stvoření jako součást jednoho bezvadně seřizeného stroje, ve kterém největší a nejmenší měřítko se podobají jako makrokosmos mikrokosmu. Člověk, Země, Kosmos byly všechno ozvěny jeden druhého, všechno ovládáno přírodními zákony, existující v různých úrovních pozemských, elementárních, planetárních, a nakonec nebeských sfér. Tyto sféry byly geometricky harmonické, každá perfektně obsahovala/pojímala další, ale také existovaly ve vztazích hlubší harmonie: proto pohyby (události) nižších sfér byly ovlivňovány těmi vyššími.“ Viz MCLEAN: *c. d.*, s. 84, vlastní překlad.

⁷⁵ BAGROW, Leo: *History of Cartography*. London 1964, s. 77.

⁷⁶ „Nový rozmach na kartografickém poli je v těsném spojení se vzkříšením Ptolemaiovy geografie. Teprve renesanční Evropa se s ní seznámila.“ Viz HORÁK: *Dějiny zeměpisu II*, s. 127.

⁷⁷ Münster ve svém díle vyzdvíhal triumfy člověka své doby. Zmiňuje například kompas, střelný prach a rozsáhlé geografické vědomosti, nade všechno však staví právě knihtisk jako zázrak moderní doby, navíc zázrak německé provenience, na což je velice pyšný. Viz MCLEAN: *c. d.*, s. 310.

rychleji a levněji produkovat knihy (a také mapy) byla pro rozvoj vzdělanosti klíčová, a právě knihtisk umocnil vliv antického autora na učence 15. a 16. století. Roku 1477 vyšlo Ptolemaiovo dílo poprvé tiskem, nejdříve na Apeninském poloostrově, vzápětí ještě téhož roku i v německy hovořícím Zaalpi. Další edice pak již rychle následovaly a postupem času se stále více obohacovaly o nové mapy. Svě zkušnosti s vydáním Ptolemaiova díla měl i Sebastian Münster, jehož zpracování vyšlo roku 1540 v Basileji – bylo doprovázeno 48 mapami, z nichž mnohé použil o čtyři roky později i ve své *Cosmographii*.⁷⁸

Již jsem nastínil, že geografie se vyvázala ze svazku s teologií. Jak se to však konkrétně projevilo na vývoji geografického poznání světa a jeho chápání? Ve středověku umožňovaly názvy jen zřídka situovat děj na konkrétní místo. „Jde o to, aby určitá místa byla jmenována, ne o to, aby byla pojmenováním přesně určena. Jeruzalém není vlastně reálný Jeruzalém, nýbrž ‚dějiště Kristova utrpení‘, Řím je ‚svaté město, centrum světa a křesťanstva‘.“⁷⁹ Jeden z hlavních posunů v období humanismus nastal právě ve vztahu lidí k topografické realitě. Mapy ztratily svůj náboženský charakter vycházející z Bible a začaly být konstruovány tak, aby odpovídaly skutečnosti, aby ona místa byla naopak přesně určena. Dalším velkým rozdílem je přejímání informací od autorit. Humanističtí učenci pochopitelně čerpali jak od antických, tak i středověkých autorů, mnohé jejich teze však vystavovali kritice ve snaze najít pravdu.⁸⁰ Porovnávali nejen jednotlivá díla, ale také dříve napsané texty, se současnou realitou, opis dříve „zjištěných“ informací (bez dalšího zkoumání) po středověkém způsobu se stával pomalu minulostí. V období humanismu tak dochází k něčemu zcela novému, a sice k zpochybňování dříve nezpochybnitelného. Tento postup lze dobře ilustrovat na příkladu německých humanistů, mezi něž patřil i Sebastian Münster.

Němečtí učenci se pokusili pracovat s texty starověkých autorů takovým způsobem, aby napravili údajné nepravdy a křivdy, které byly o Germánii napsány. Německý prostor byl Římany například jen stěží řazen do obydlého světa, jak to

⁷⁸ MCLEAN: *c. d.*, s. 131.; HORÁK: *Dějiny zeměpisu II*, s. 132: „V Münsterově vydání Ptolemaia v Basileji (r. 1540), kromě světové mapy [...] jsou po prvé zobrazeny čtyři známé zemědíly na samostatných mapách a uvedeny prameny, na kterých jejich obraz spočívá.“

⁷⁹ KOLÁŘ, Jaroslav: *K funkci topografie v myšlení a literatuře humanistické doby*. In: *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*. Brno 1999, s. 182.

⁸⁰ „V období renesance se vztah fikce : fakt vychýlil jednoznačně ve směru ověřeného faktu.“ Viz PETRŮ, Eduard: *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*. Ostrava 1984.

poznámenal už v 15. století Enea Silvio Piccolomini.⁸¹ Z tohoto postavení pak vyplývaly další charakteristiky germánského, resp. německého, území – nevyspělé obyvatelstvo, nízká kulturní úroveň, bezcenné území, nekvalitní půdy atd.– a s nimi se němečtí intelektuálové 16. století nehodlali smířit, dokonce to někteří z nich považovali za nespravedlivé hanobení německé ctnosti. Jednou z cest, jak napravit ‚omyly starověku‘, bylo publikovat co nejvíce textů té doby, na které by bylo možno reagovat. Toto snažení zprvu vyústilo roku 1518 ve vydání *Exegesis Germaniae* obsahující přehled německých měst spolu s velkým katalogem klasických odkazů, jež byly doplněny o vysvětlující komentáře.⁸² Účelem bylo nejen napravit chyby, ale také minimalizovat stávající informační nedostatky. První metodou, s níž se lze tedy setkat, byla oprava a doplnění poznatků. Další přístup se zakládal na vyzdvihování současné Svaté říše římské, která byla ztotožňována s Germánií, s prostorem obývaným Němci. Důraz byl kladen zejména na geografické hledisko – Němci v 16. století ovládali daleko větší území, než jaké spravovali v době existence Římské říše a také žádný jiný křesťanský stát v sobě nezahrnoval tolik různých zemí. Tuto metodu lze chápat tak, že Germánie v tomto případě sice nebyla v období antiky zrovna v rozkvětu, ale také nemohla být tak zaostalá, pustá a nevýznamná, jak o ní psali klasičtí učenci, neboť taková země by nemohla dosáhnout oněch úžasných výsledků, jako tomu bylo v období začínajícího raného novověku. Němečtí humanisté tak spoléhají na to, že Germánie měla vždycky potenciál mocenského růstu. I přes výše uvedené výtky vůči klasickým autorům je stále jejich raně novověcí němečtí následovníci vysoce cenili. Vztah vůči nim se pokusil definovat už ve druhé polovině 15. století Conrad Celtis, který si na jedné straně byl vědom toho, že o německém prostoru psali zejména v negativních konotacích, na stranu druhou jim to však nelze zazlívat, protože o tom území neměli dostatek informací. To považoval za hlavní příčinu oněch starověkých mylných popisů Germánie a z této teze právě vyvstalo ono řešení spočívající v přinesení a sepsání co možná nejvíce poznatků o současném německém území, neboť souhrnný popis měl vést k napravení reputace a ke kulturní nezávislosti německých autorů.⁸³ Jeho vize silně ovlivnila učence první poloviny 16. století, kteří tak začali zkoumat německé země, přinášeli k tisku jejich popisy a zároveň srovnávali nové informace se staršími od antických spisovatelů.

⁸¹ McLEAN: *c. d.*, s. 90.

⁸² Tamtéž, s. 91–92.

⁸³ Tamtéž, s. 105.

K této generaci se řadí i Sebastian Münster, tvůrce nejvýznamnější kosmografické práce 16. století. A právě znovuobjevený žánr kosmografie byl jedním ze způsobů, jak zpracovat velké množství informací do ucelené podoby, němečtí humanisté totiž „soustředili své úsilí na pochopení a popis své země a její historie.“⁸⁴ Rozhodli se tedy propojit geografii s historií a tato kombinace sama o sobě vyžadovala zpracování velkého množství dat. Nechtěli se omezit pouze na jeden z těchto oborů, neboť se domnívali, že historie je nepochopitelná bez znalosti krajiny a naopak studium geografie nabízí pouze malý profit, pokud není přihlédnuto ke kvalitám a činům těch, kdo na sledovaném území žili.⁸⁵

3.1 Žánr kosmografie⁸⁶

Jak již bylo několikrát napsáno, kosmografie jako literární žánr se snaží komplexně popsat svět jak z pohledu geografického, tak i z hlediska dějin lidstva, tedy historického. Toto pojetí zmiňovaného žánru se však začalo prosazovat až v 16. století, přičemž definitivně byl tento koncept stvrzen dílem Sebastiana Münstera. Kořeny kosmografie lze vypátrat už v antické době, a sice u nám dobře známého Claudia Ptolemaia. Jeho dílo *Geographike Hyphegesis* bývalo také překládáno jako *Geographia* nebo *Cosmographia*. V tomto případě oba pojmy splývaly v jeden a kosmografie byla tedy vnímána jako popis známých částí Země, v Ptolemaiově případě pomocí matematické metody. Pokrok přišel až s oživeným zájmem o geografii v období humanismus. Peter Apian publikoval roku 1524 *Cosmographicus Liber*, mimořádně vlivnou knihu, jež byla v průběhu století šestadvacetkrát vydána ve čtyřech jazycích, kterou de facto oddělil kosmografii od geografie. Kosmografie představovala v jeho pojetí spíše astronomickou část zeměpisu, vždyť jedna z nejcennějších pasáží této knihy obsahuje více než 1400 míst s přesnými souřadnicemi.⁸⁷ Takto nastíněný koncept pak už rozvinul Sebastian Münster, který dal žánru novou náplň a určil jeho další vývoj do budoucna – z krátké příručky astronomického rázu vytvořil rozsáhlý komplexní popis světa. Silně byl ovlivněn Strabónem „a právě dílo řeckého geografa povzbudilo

⁸⁴ Tamtéž, s. 94, vlastní překlad.

⁸⁵ Tamtéž, s. 96.

⁸⁶ Z etymologického hlediska je „termín cosmographia latinskou verzí řeckého ‚kosmographia‘, může se zdát, že jde o písemný popis (graphé) celého univerza (kosmos), který zdůrazňuje jeho řád a uspořádání.“ Viz tamtéž, s. 98, vlastní překlad.

⁸⁷ Tamtéž, s. 124.; KREJČOVÁ, Markéta: *Katolická reformace v Kosmografii české Zikmunda z Púchova*. Praha 2010 (nepublikovaná bakalářská práce), s. 4.

Sebestiana Münstera k sepsání zeměpisného spisu, kterému dal název, jakého se v soudobé vědě užívalo pro krátké soupisy zeměpisných objektů a základní poučky z astronomického a matematického zeměpisu, totiž Kosmografie.⁸⁸ Münster tedy zkombinoval Ptolemaia, Apia i Strabóna v jedno.

3.2 *Cosmographia a Cosmographia Universalis*

Münsterova práce na *Cosmographii* znamenala celá desetiletí pečlivého shromažďování informací, osobního průzkumu nejbližších lokalit německého prostoru a Švýcarska, vyřizování rozsáhlé korespondence a vyčlenění enormního množství času. Tyto ingredience byly přetaveny do rozsáhlé a novátorsky pojaté knihy, která vynikala nejen množstvím textu, ale rovněž bohatostí ilustrací a map; knihy, která se dočkala neuvěřitelných pětatřiceti vydání v pěti jazycích. První *Cosmographia* byla vytištěna roku 1544, další edice následovaly v letech 1545, 1546 a 1548. Münster v těchto novějších verzích opravoval chyby, na které byl v dopisech upozorněn, a doplňoval nové poznatky, obsáhlost *Cosmographie* tak stále narůstala a z původních 640 stran se rozrostla na více než 800. Ke každému novému vydání přidal i další obrázky a mapy – zatímco v roce 1544 obsahovala cca 520 dřevorytů a 24 velkých map, o čtyři roky později měla již více než 720 ilustrací a téměř 30 map. Roku 1550 vyšla latinská *Cosmographia Universalis*, která bývá také označována, ve srovnání s první verzí, za zcela nové dílo. Text zde již zabíral přes 1 200 stran, počet dřevorytů přesáhl devět set a kniha byla doplněna o 54 nových map. Poslední vydání, na které přímo dohlížel Münster, vyšlo roku 1552. Ve stejném roce také zemřel, avšak jeho odkaz žil prostřednictvím *Cosmographie* dál. Kniha byla často tištěna po celou druhou polovinu 16. století, definitivně poslední verze, avšak již velice odlišná, byla vydána roku 1628.⁸⁹

Přitom Münsterovým prvotním záměrem nebylo vytvořit ‚všeobsahující‘ popis světa, ale pouze německých zemí – Germánie. Byl právě jedním z těch učenců, kteří byli zasaženi Celtisovou myšlenkou týkající se vytvoření souhrnného popisu ‚Německa‘ jakožto cesty k napravení křivd pocházejících z klasického období. Za těch necelých 30 let, které této práci věnoval, však přesáhl hranice vymezeného prostoru, a nakonec skončil u díla, které mělo čtenářům přiblížit celý dobový svět. Že se *Cosmographia* vyvinula

⁸⁸ HORÁK: *Dějiny zeměpisu II*, s. 149.

⁸⁹ MCLEAN: *c. d.*, s. 173–177.; celkem *Cosmographia* vyšla v 21 německých, 6 francouzských, 5 latinských, 2 italských verzích a v jedné verzi české.

právě z textů orientovaných na Germánii, je patrné na první pohled, popis německých zemí totiž zabírá téměř polovinu knihy.⁹⁰ Německé země tak tvoří jádro a jako takové jsou nejlépe zpracované. Autor v německém prostředí vyrůstal a studoval, sám mnohé země v této oblasti navštívil a celkově mu byly proto nejbližší. Popisy této části Evropy jsou z tohoto důvodu nejen rozsáhlé, ale také velice realistické a podrobné. Snaha zachytit skutečnost se Münsterovi vydařila i v dalších státech evropského kontinentu, ovšem s rostoucí vzdáleností od onoho jádra se jejich detailnost snižovala a jak se území vzdalovala od samotné Evropy, tak klesala i Münsterova schopnost získat relevantní informace k dané lokaci.⁹¹ Proto se dočteme o výskytu fénixe na Blízké východě, jednorožcích žijících v Mekce, dracích v Indii a dalších monstrech v Africe, Asii i v Americe. Tudíž zatímco pro oblasti jemu známé přistupuje k antickým a křesťanským autoritám kriticky, v okrajových částech je volně přejímá a opisuje.⁹²

Bohuslav Horák píše, že úkolem *Cosmographie* „podle Münstera je popsat celý svět. Jejím obsahem není jenom astronomie a geografie, nýbrž historie a přírodní vědy. Je pomůckou, která může čtenáři alespoň do jisté míry nahradit vlastní názor na cizí země, jejich přírodu a obyvatelstvo a je mu vhodným průvodcem na cestách.“⁹³ Pozastavme se na chvíli nad tím, jak lze kosmografii v Münsterově podání chápat. Horák nabízí zajímavou myšlenku, že kniha mohla sloužit čtenářům jako průvodce, což je také jedna z hypotéz, kterou se pokusím ověřit u *Kosmografie české*. S tímto souhlasí i Matthew McLean, jenž si všímá i konkrétních užitečných informací pro cestovatele jako jsou různá varování před riziky a nebezpečím – např. které hory je obtížné přejít v zimě, kde se v Alpách zdržují skupiny lupičů nebo kde je námořní doprava kořistí pirátů – či rady a tipy ohledně toho, co by měl cestovatel očekávat při příjezdu do neznámého města nebo regionu – např. že ve Flandrách je všudypřítomný zápach, v Sionu mají dobré víno a chleba, ale nekonzumují uzené maso.⁹⁴ Doplnuje další účel *Cosmographie*, a sice že

⁹⁰ „Münster alokoval 18 % *Cosmographie* [Universalis, pozn. autora] pro Británii, Španělsko, Francii a Itálii; 15 % pro severská království; 12 % pro Asi a Nový svět; a 4 % pro Afriku. Německým zemím věnoval 48 % knihy.“ Viz tamtéž, s. 193, vlastní překlad.

⁹¹ „Jak se *Cosmographia* přesunula z centra na periferii, tak jeho kritické vložky relaxovaly.“ Viz tamtéž, s. 237, vlastní překlad.

⁹² Je také možné, že čtenář podobné informace v knize očekával, a proto mohly zvyšovat její popularitu. „Jak se *Cosmographia* blížila k hranicím světa známého Münsterovi, stvoření se stávala více exotičtější a jejich popisy měly tendenci být stále více moralizující a senzacechtivé.“ Viz tamtéž, s. 265., vlastní překlad.

⁹³ HORÁK: *Dějiny zeměpisu II*, s. 149.

⁹⁴ MCLEAN: *c. d.*, s. 223.

„zájmem humanistických kosmografů bylo lidi pozvat k podívání se na oblasti světa s potěšením a údivem. Studium kosmografie bylo považováno za nádherné stejně jako výnosné povolání.“⁹⁵ Kniha tedy mohla sloužit i jako zábavná literatura, tuto funkci podtrhují také popisy exotických bytostí na okrajích známého světa. A samozřejmě nelze opomenout ani edukační význam, který toto dílo nepochybně ve své době mělo.⁹⁶

Nakonec se ještě podívejme na strukturu *Cosmographie Universalis*, někdy mívá také přívlastek *Libri VI*, neboť se skládá ze šesti knih. V knize první seznamuje Münster své čtenáře se základy fyzického a matematického zeměpisu, informuje o vodstvu, povrchu pevnin, vzniku ostrovů, rostlinách a zvířatech apod. Ve druhé knize popisuje oblasti jižní a západní Evropy. Třetí část je věnována Německu, je tudíž nejrozsáhlejší. Čtvrtá charakterizuje severní a východní Evropu, pátá Asii a Nový svět a konečně šestá kniha se věnována Africe.⁹⁷

⁹⁵ MCLEAN: *c. d.*, s. 98, vlastní překlad.

⁹⁶ „Širším vrstvám čtoucím nadlouho zůstala [Cosmographia Universalis, pozn. autora] oblíbeným pramenem uvolněné vědychtivosti zeměpisné a dějepisné.“ Viz VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury I*. Praha 1951, s. 349.

⁹⁷ HORÁK: *Dějiny zeměpisu II*, s. 150.

4 Kosmografie česká

„Nejjasnější a nejkřesťanštější králi, pane muoj nejmilostivější. Velebný a urozený Jan z Puchova, administrátor Arcibiskupství svatého kostela pražského a archidiákon, strejc muoj, oumysl a vuoli Vaší královské milosti otevřel mi, jak byste Vaše královská milost, nejednou s ním své milostivé rozmlouvání, z obzvláštní k národu českému náchylnosti o přeložení Kosmografie z řeči latinské do řeči české mívati ráčili: o to se mnou jednáje a pilně mne k tomu napomínáje, abych dotčenou Kosmografii, jenž se česky vykládá Vypsání o položení všeho světa, do řeči české přeložil, kteráž jest jeho velebnosti císařské v řeči latinské od Munsteru dedikována.“⁹⁸

Zvolil jsem na úvod text, jenž je schopen přiblížit některé souvislosti okolo vzniku české verze *Cosmographie Universalis*. Překladatel Zikmund z Púchova informuje, že předlohou mu byla latinská verze, kterou Sebastian Münster dedikoval Ferdinandovi I. – českému králi a římskému císaři. Do roku 1554 vyšly dvě latinské *Cosmographie* (1550 a 1552), přičemž autoři označují právě první z nich jako tu, ze které vzešla česká adaptace. Ostatně sám překladatel píše o tom, že překládal po celá čtyři léta.⁹⁹ Milan Kopecký k tomu dodává že překladatel při své práci užil i nejstarší německé verze.¹⁰⁰ Už to, že Zikmund nevycházel čistě z jednoho díla, by v nás mělo vzbudit otázku, nakolik on sám ovlivnil výsledný text a tudíž, zda se jedná o překlad v dnešním slova smyslu, nebo spíše o překlad autorsky pojatý. Tzv. autorský překlad byl typický pro období středověku a raného novověku, kdy něco takového jako jsou autorská práva zkrátka neexistovalo. Překladatelé nezřídka obohacovali překládaná díla o své vlastní texty, nebo dokonce smysl celého díla měnili, a to z různých důvodů.¹⁰¹ A právě o tento specifický typ překladu se jedná i v případě *Kosmografie české*, přičemž dříve se o ní soudil pravý opak, a sice, že se jedná o pouhou jazykovou adaptaci. Jaroslav Pánek v této souvislosti zmiňuje, že právě tato mylná představa byla důvodem vedoucím k nezájmu o tuto

⁹⁸ *Kosmografie česká*, Předmluva, nepaginováno.

⁹⁹ *Kosmografie česká*, Předmluva, nepag.

¹⁰⁰ KOPECKÝ, Milan: *Český humanismus*. Praha 1988, s. 155.

¹⁰¹ Pro české prostředí 15. a 16. století byly typické úpravy z náboženského důvodu a vzhledem k jedinečné konfesijní situaci v Čechách je to zcela pochopitelné. Této problematice jsem se věnoval ve své bakalářské práci na příkladu dvou českých raně novověkých překladů Piccolominiho díla *Historia Bohemica*. Viz STODŮLKA, Martin: *České překlady Piccolominiho Historie české v 16. století*. Olomouc 2015 (nepublikovaná bakalářská práce); o autorském přístupu k překladu viz také BURKE, Peter: *Společnost a vědění: od Gutenberga k Diderotovi*. Praha 2007, s. 171–173.

knihu,¹⁰² který až na několik málo prací víceméně stále přervává. Dodnes bohužel stále nevyšla studie zabývající se celkovým srovnáním latinského originálu a českého překladu, takže není možné odlišit pasáže připisované Zikmundem z Púchova, vzniklo alespoň několik prací věnující se dílčímu srovnání obou textů. Příkladem lze uvést Oldřicha Kašpara, jenž porovnával části věnované Novému světu,¹⁰³ již zmíněného Jaroslava Pánka, který srovnal popisy věnované Polsku a Praze¹⁰⁴ a Bohuslava Horáka, jenž se sice ve svém díle přímo nezabýval komparací, označil však některé významné odlišnosti – např. Zikmundem připisované kapitoly k Novému světu převzaté z díla Weltbuch od Sebastiana Francka nebo rozšířený popis Čech a především Prahy.¹⁰⁵

Některé rozdíly mezi latinským originálem a českou adaptací jsou však patrné na první pohled bez hlubšího zkoumání. Předně je to rozsah obou knih – *Cosmographia Universalis* má přes 1 200 stran, *Kosmografie česká* více než 1 800. Při letmém prolistování pak vyvstane druhá zásadní odlišnost, a sice že *Kosmografie* obsahuje jednu mapu¹⁰⁶ a kolem třiceti ilustrací, zatímco *Cosmographia* doslova okouzlí čtenáře desítkami kartografických děl a necelým tisícem ilustrací. Česká verze se v tomto ohledu jeví jako velmi chudá příbuzná a ani vyšší počet stran to nedokáže kompenzovat. Na základě poznatků ze sekundární literatury se domnívám, že absence obrazového materiálu v *Kosmografii* byla zapříčiněna finančními důvody. Zikmund z Púchova a rovněž jeho strýc Jan (jakožto nakladatel) museli dobře uvážit, co vše do knihy zařadí, aby byla ještě rentabilní. Této skutečnosti nahrává fakt, že tiskárna Jana Kosořského z Kosoře, v níž byla vytištěna, byla přítom na produkci děl zeměpisné provenience velmi dobře vybavená,¹⁰⁷ jako jedinou překážku v tisku obrazů a map vidím tedy pouze finance. O vyčíslení prostředků potřebných k tisku *Kosmografie* se pokusil František Palacký a dospěl k tomu, že „náklad na tu kosmografii převyšoval 1 200 kop (míšenských, bezpochyby), čili podlé nynějšího čísla, že asi 2 500 zl. ve stříbře vynášel. Za tu sumu

¹⁰² PÁNEK: *c. d.*, s. 103.

¹⁰³ KAŠPAR, Oldřich: *Nový svět v české literatuře 16. století*. In: *Studia Ethnologica Pragensia* 1/2015; KAŠPAR, Oldřich: *Nový svět v české a evropské literatuře 16.–19. století*. Praha 1980.

¹⁰⁴ PÁNEK: *c. d.*

¹⁰⁵ HORÁK: *Dějiny zeměpisu II*, s. 151–152.

¹⁰⁶ Mapa vychází z tzv. Klaudyánovy mapy Čech, viz KUCHAR, Karel: *Vývoj mapového zobrazení území Československé republiky I. Mapy českých zemí do poloviny 18. století*. Praha 1959; MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *c. d.*

¹⁰⁷ „Je to vůbec nejrozsáhlejší kniha starší české literatury (má 904 listů velkého formátu), v níž Kosořský mohl uplatnit velmi dobré vybavení své officíny pro knihy zeměpisné, mapy apod.“ Viz KOPECKÝ: *Český humanismus*, s. 144.

mohl by byl pan Jan z Puchova tehdaž hezký stateček rytířský sobě koupiti!“¹⁰⁸ Se stejnými problémy se ostatně potýkal i Sebastian Münster s tiskařem Heinrichem Petrim, až po úspěchu prvního vydání mohli postupně zvyšovat náklad i množství ilustrací. Do té doby netušili, jak se bude kniha prodávat, a nesli tudíž obrovské finanční riziko.¹⁰⁹ Čímž se dostáváme k otázce, jak dobře se *Kosmografie* prodávala, resp. jak moc byla populární.

Jak ukázal výzkum knihoven olomouckých měšťanů v druhé polovině 17. století, „můžeme se domnívat, že kosmografie podle relativně častého výskytu patřila k oblíbenému čtivu raně novověkého měšťana. Z autorů nejvýrazněji vystupuje Sebastian Münster.“¹¹⁰ I když není v tomto případě specifikováno, o jakou verzi se jednalo, dokazuje tato informace zájem o knihy uvedeného typu. Na stopy české jazykové adaptace v knihovnách pražských měšťanů v druhé polovině 16. století narazili Oldřich Kašpar a Jiří Pešek, kteří rovněž potvrzují zájem o zmíněný žánr. Při hledání knih věnujících se Novému světu se setkali se 41 svazky, mezi nimiž dominovaly kosmografie. *Kosmografie česká* konkrétně v 16 případech a latinská verze ve dvou, další knihy byly označeny pouze jako kosmografie bez bližšího určení, přičemž autoři nevyklučují, že se mohlo jednat o další české výtisky zmíněného díla. Závěrem uvádějí, že se s *Kosmografií českou* setkávají v měšťanských knihovnách na konci 16. století s vyšší než běžnou frekvencí.¹¹¹ K názoru, že kniha byla populární, dospěl i Milan Kopecký.¹¹²

Vrátíme-li se opět k úvodní pasáži, najdeme tam další zajímavou informaci. Z textu vyplývá, že iniciátorem vzniku českého překladu byl sám král Ferdinand I., který tuto knihu získal již o několik let dříve přímo od Sebastiana Münstera. Prostřednictvím Jana z Púchova se pak králova přání zhostil Zikmund z Púchova. Jaký zájem mohl mít král na vydání *Kosmografie české*? Tato otázka je nepochybně namístě, neboť právě tato okolnost mohla mít vliv na celkovou podobu českého překladu. Mohla by nám napovědět situace, která v Čechách panovala krátce před vydáním knihy: Ferdinand I. byl katolíkem,

¹⁰⁸ PALACKÝ, František: *Náklad na vydání Kosmografie české r. 1554*. In: *Časopis Českého museum*. Praha 1831, roč. 5., sv. 1., s. 439–440.;

¹⁰⁹ MCLEAN: *c. d.*, s. 169–172.

¹¹⁰ NOVÁČKOVÁ, Pavlína: *Knihy a knihovny v pozůstalostech olomouckých měšťanů v letech 1645–1689*. Olomouc 2010 (nepublikovaná bakalářská práce), s. 37–38.

¹¹¹ KAŠPAR, Oldřich – PEŠEK, Jiří: *Zprávy o Novém Světě v knihovnách pražských měšťanů předbělohorského období*. In: *Pražský sborník historický XXI*, 1988, s. 6–14.

¹¹² „Uspokojila zájem českého publika o světové dějiny [...] i zájem o světový zeměpis, podnícený raně humanistickými cestopisy...“ Viz KOPECKÝ: *Český humanismus*, s. 155.

zatímco většina Čech se hlásila k utrakvismu, a navíc do tohoto prostoru pronikalo protestantství ze západu; na svém dvoře preferoval katolické šlechtice; překlad díla zadal administrátorovi pražského arcibiskupství, tedy katolickému hodnostáři; samotný překlad vyhotovil katolík; roku 1547 potlačil povstání českých stavů; po svém vítězství zavedl cenzuru a omezil činnost tiskáren. Určitou zajímavostí je to, že oficína Jana Kosořského z Kosoře byla jednou z prvních tiskáren, které byl tisk znovu povolen, a samotná *Kosmografie česká* dostala majestát a ani v dalších staletích tak nepodléhala cenzuře.¹¹³ Na základě takto nastíněné situace lze uvažovat o tom, že český překlad mohl sloužit jako nástroj královské propagandy, k obdobné myšlence dospěl i Jaroslav Vlček, který hovoří o tom, že „královský dvůr i stoupenci měli v rukou tiskovou cenzuru a probuzenou vědychtivost reálně využítkovávali svým směrem, nejčtenější knihy z toho oboru šířící geograficko-dějepisné nauky šířili ve smyslu propagandy katolictví.“¹¹⁴ Katolickému prostředí v Čechách v polovině 16. století právě se zaměřením na *Kosmografii českou* se podrobně věnuje Markéta Krejčová,¹¹⁵ pro svou práci však považují za dostatečný výše uvedený přehled. Pokud rozšíříme obzor za hranice zemí Koruny české, jako další velké téma oné doby lze jednoznačně identifikovat Turky, kteří už od pádu Konstantinopole rázně pronikali do Evropy. Ferdinandův nástup na český trůn koneckonců zapříčinili právě oni tím, že porazili Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče roku 1526, kde mladý bezdětný král nešťastně zahynul. Tím dostali svou šanci Habsburkové a rovněž na svá bedra převzali vedoucí úlohu obránců střední Evropy proti turecké invazi. Česko-rakousko-uherská personální unie tvořila nárazníkové pásmo bránící dalšímu postupu nepřítelů dál do Evropy, i toto mohlo být propagandisticky využito v *Kosmografii české* a možná proto nazývá Zikmund z Púchova svého krále jako „nejkřesťanštějšího“.

Byla-li předchozí část textu věnována tomu, jak mohl král využít text *Kosmografie* pro své účely, je namíste analyzovat i zájmy a postoje Zikmunda z Púchova, jež mohly také ovlivnit výslednou podobu překladu. Již jsem zmínil, že byl stoupencem katolické církve. Jaroslav Vlček o něm psal jako o ctižádostivém člověku a nastínil myšlenku, že *Kosmografie* měla být cestou k dvorskému úřadu či povýšení, „z něhož ovšem spisovateli dostalo se pouze rozmnoženého přídomku z Löwenberka.“¹¹⁶

¹¹³ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *c. d.*, s. 192.

¹¹⁴ VLČEK: *c. d.*, s. 349–350. Je třeba však mít na paměti, že Jaroslav Vlček publikoval na začátku 50. let minulého století. Jeho závěry tak mohly být silně ovlivněny politickým režimem a propagovanou ideologií.

¹¹⁵ KREJČOVÁ: *c. d.*

¹¹⁶ VLČEK: *c. d.*, s. 351.

Vnímal-li Zikmund svou práci jako příležitost ke společenskému vzestupu, je možné, že se to také mohlo projevit na výsledném překladu. Nebylo by to koneckonců nijak ojedinělé, skrze svou knižní produkci usiloval o to samé také například Mikuláš Konáč z Hodiškova – spisovatel, překladatel, nakladatel a tiskař působící v první polovině 16. století –, který pečlivým výběrem titulů a jejich úpravou vycházel vstříc nejen svým čtenářům, ale také panovníkovi, za což byl odměněn přídomkem, erbem i úřednickou funkcí,¹¹⁷ společenský a finanční vzestup se mu tak skrze knihy zdařil.

Na základě výše uvedených informací lze text závěrem shrnout do několika bodů. Doba, v níž byla *Kosmografie česká* vydána, a která jí krátce předcházela, byla poměrně neklidná a občas i rozbouřená. Král potlačil povstání šlechticů a měst, musel řešit tureckou hrozbu, zavedl cenzuru, v severoněmeckých zemích se šířilo luteránství, v Čechách dominovalo přijímání *sub utraque specie* a do tohoto prostoru pronikaly i vlivy protestantských konfesí. V této situaci si král „objednal“ český překlad knihy, která se v německy mluvícím prostředí stala bestsellerem. Této práce se zhostil člověk, kterého čeští autoři hodnotí jako nezkušeného a na daný úkol nepřipraveného,¹¹⁸ zároveň jej však označují za ctižádostivého. Je to kombinace prvků, která mohl ovlivnit výsledný překlad, ale také nemusela (i když se spíše přikláním k první možnosti.). Každopádně je to třeba brát při další práci s textem v potaz.

4.1 Struktura *Kosmografie české*

Než se přesunu k samotnému popisu jednotlivých zemí tak, jak nám je nabízí *Kosmografie česká*, je potřeba nastínit koncepci zkoumaného díla. Jak už bylo napsáno výše, česká verze se oproti své latinské předloze značně odlišuje, co se týká rozsáhlosti textu – má přibližně o 600 stran více. A zde nastává problém, který nepochybně dezorientuje nejednoho čtenáře. *Kosmografie* se totiž skládá ze dvou knih, přičemž tou první je do neznámé míry upravený překlad originálu, tou druhou pak vlastní zpracování dějin lidstva od Zikmunda z Púchova.¹¹⁹ Většinu onoho „nadbytečného“ obsahu věnoval

¹¹⁷ Proměnu Konáčových postojů a jeho přiblížení k těm panovníkovým, ale také finanční a společenský vzestup, mapuje ve svém díle E. F. Couceiro. Překonává zároveň některé zastaralé koncepty Milana Kopeckého. Viz KOPECKÝ, Milan: Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova. Praha 1962.; COUCEIRO, Eduardo Fernández: Český utrakvistický humanismus v díle Mikuláše Konáče z Hodiškova. Praha 2011.

¹¹⁸ VLČEK: c. d., 351.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 350.

překladatel právě svému dějepisnému výkladu. Samo o sobě by toto nepůsobilo nijak zmatečně, Zikmund však svůj dějinný rámeček zasadil do konceptu nejen *čtyř říší*, ale také Augustinových *šesti věků*, a toto propojil s Münsterovým textem.

Knihy tedy začíná stvořením světa, dále seznamuje čtenáře s obecnými tématy jako manželství, vrchnost, peklo, živly, Země, kovy a jiné. Následně autor-překladatel představuje vymezení *šesti věků* a zahajuje blok věnovaný *prvnímu věku*, který začíná Adamem a končí Noem.¹²⁰ Patří sem kapitoly o prvním hříchu, vyhnání z ráje, založení prvního města, o Kainově církvi, zároveň Zikmund užívá i absolutní datace od stvoření světa, uvádí zde proto kapitoly o konci prvního a začátku druhého tisíce let. Spolu s Noem se začíná psát *druhý věk* lidstva, který trvá až po Abrahama.¹²¹ Je zde zařazena potopa světa a události jí předcházející i po ní následující. A zde nastává velice zmatečná část, neboť je zde zařazen nadpis „Vypsání světa druhého po potopě“¹²² a k němu se na dalších několika set stranách váže právě překlad samotné *Cosmographie*. *Druhý věk* tak končí až na listu 553 společně s koncem vlastního překladu.¹²³ Čtenář se do této fáze seznámil s geografickými podmínkami i historickým vývojem jednotlivých kontinentů a jejich zemí až do 16. století a náhle se opět vrací zpět. Zikmund pokračuje vyprávěním o tom, „Co se dalo po potopě,“¹²⁴ a pokračuje v koncepci *šesti věků* navzdory tomu, že se pohybuje v jiném časovém rozhraní.

Aby toho nebylo málo, od listu 566 se do současné datace přimíchává i první ze čtyř říší – Asyrská monarchie –, nicméně v záhlaví se nadpis „O monarchii první“ objevuje až od listu 649, do té doby jsou strany nadepsány slovy „O Evropě“, přestože se popisované dějiny odehrávají především na Blízkém východě. A právě tyto skutečnosti nepříjemně znesnadňují orientaci v *Kosmografii české*. Proto jsem vytvořil obsah knihy, který s dalšími poznámkami uvádím jako přílohu k této práci.

Nyní již konkrétně k oné části díla, jež je překladem latinské *Cosmographie*. Prvním popisovaným kontinentem je Asie, přičemž je zde rozdělena na tři části – Asii větší (oblasti kolem řeky Jordán, Mezopotámie, Persie), Asii menší (Malé Asie a přilehlé ostrovy) a Indii, k níž jsou počítány i ostrovy Borneo, Jáva, Sumatra, Zanzibar

¹²⁰ První věk začíná na 21. listu. Viz *Kosmografie česká*, list 21.

¹²¹ Druhý věk začíná na 28. listu. Viz *Kosmografie česká*, list 28.

¹²² *Kosmografie česká*, list 31.

¹²³ Tamtéž, list 553.

¹²⁴ Tamtéž, list 560.

a Madagaskar. Dál na východ čtenář není pozván. Následuje blok věnovaný Novým ostrovům čili Americe. Tuto část srovnával s originálem Oldřich Kašpar, o čemž jsem psal výše. Cesta pokračuje na africký kontinent. Po Africe se pozornost přesouvá na poslední (v té době) známý kontinent – Evropu.¹²⁵

Popis jednotlivých evropských krajin postupuje od západu k východu. Nejdříve je čtenář seznámen s Britskými ostrovy, Hispánií a Francií, potažmo Galií, tedy s okrajovými zeměmi západní Evropy. Následuje oblast dnešního Beneluxu a poté proběhne přesun na Apeninský poloostrov. Další v řadě je popis Germánie a podobně jako v originální latinské verzi, také v tomto zpracování dostala nejvíce prostoru ze všech obsažených krajin světa. A zde je právě potřeba se pozastavit a uvést, co všechno je Münsterem, resp. Zikmundem z Púchova, zahrnuto pod pojmenováním Germánie. Jsou to totiž nejen dnešní země německé, ale také švýcarské, rakouské a české. Zdá se tak, že její hranice kopírují hranice zaalpské části Svaté říše římské. Není to zas tak překvapivé zjištění, například české země řadí do germánského prostoru už kronikář Kosmas,¹²⁶ ostatní jmenované země jsou pak jazykově spřízněny. Popis dále pokračuje zeměmi severní Evropy (Dánsko, Švédsko, Norsko), následují Uhry, Polsko, Litva a Rusko. Nakonec se obsah stáčí k zemím Balkánského poloostrova a končí Řeckem.

Nakonec je záhodno ještě zmínit, že v celé *Kosmografii české* výrazně dominuje užití tzv. Strabónovy metody. Text je tedy postaven především na popisu, na propojení geografie s historií a na člověku. Zdá se, jako by spolu s chybějícími mapami založenými na Ptolemaiově práci byl na ústupu i Ptolemaiov přístup k zpracování textu. Čtenář je sice seznámen s astronomií a také poledníky, chybějí však přesné lokace jednotlivých míst. Vrcholem užití matematické metody tak zůstávají informace o vzdálenostech některých měst a délce a šířce vybraných zemí.

¹²⁵ V samotné *Kosmografii* jsou brány v potaz pouze tři kontinenty, resp. *díly světa*. Asie (k ní náleží také Nové ostrovy), Afrika a Evropa.

¹²⁶ PITRO, Martin – VOKÁČ, Petr: *c. d.*, s. 31.

5 Popis vymezených území

Cílem následujícího textu je přinést stručný popis jednotlivých zemí střední Evropy v takové podobě, jaká je čtenáři nabízena *Kosmografií českou*. Na tomto základě pak hodlám vystavět sjednocující pohledy na středoevropský prostor podle vybraných aspektů. Jelikož jsou české země řazeny do Germánie, budu se tímto rozdělením řídit i v této kapitole, pozměním však pořadí, v jakém se budu jednotlivým oblastem věnovat. V *Kosmografii* je řazení mnou vybraných germánských zemí následující: Bavorsko, Rakousko, Sasko, země Koruny české (z mimogermánských zemí následují Uhry a Polsko). Jelikož chci řadit státy spojené v personální unii osobou Ferdinanda I. za sebe, a rovněž se chci vyhnout chaotickému přesunu z jednoho konce střední Evropy na druhý, bude pořadí zemí následující: Sasko, Bavorsko, Rakousko, české země, Uhry a nakonec Polsko.

5.1 Germánie

Germánie je co do rozsahu nejobsáhleji popisovanou oblastí celé knihy, její jednotlivé země jsou navíc charakterizovány na stejné úrovni jako jiné negermánské státy. V úvodní části tohoto bloku se v díle nachází celková charakteristika Germánie, která je u jednotlivých zemí dále specifikována. Nejdříve se tedy zaměřím na tento popis celého vymezeného prostoru a následně se přesunu k výše jmenovaným státním útvarům.

Na začátku je čtenář seznámen s původem Germánie a jejími dřívějšími i raně novověkými názvy. Zajímavostí je určitě to, že původ Germánů údajně sahá až do dob Noema, který poslal do tohoto středoevropského prostoru svého syna Tuiškóna a zdejší území mu dal darem.¹²⁷ Německé osídlení má tak dlouhou tradici, a navíc je odvozeno od biblické postavy. Další obsáhlá část textu vymezuje historické i současné hranice Germánie s důrazem na jejich zvětšování, což koresponduje s postojem německých humanistických učenců a jejich snahou vymezit se vůči negativnímu starověkému pohledu na jejich zem. Proti tvrzení antických autorů, že Germánie je pustým bezcenným prostorem, staví výboje Římanů směrem na sever: „[...] hle, tak velikou žádostí k této zemi Římané zapálení byli,¹²⁸ území tedy nebylo tak špatné, jak tvrdili. Průběh historické hranice z klasické doby – řeky Dunaj a Rýn – demonstruje i na základě výskytu

¹²⁷ *Kosmografie česká*, list 255.

¹²⁸ Tamtéž, list 256.

starověkých měst, na západ od Rýna je jich spousta, na východ minimum. Dále se věnuje rozdělení prostoru s poukázáním na to, že nikdy dříve nebyla Germánie rozdělená na tolik území jako v době vydání této knihy, ale pouze na dvě – Horní a Dolní Germánii. Dolní se rozprostírala na severu a zahrnovala v sobě např. Sasko a české země, Horní se nacházela „od řeky Mejny nahoru,“¹²⁹ čili jižně, neboť v 16. století převládala jižní orientace map, a patřily k ní např. oblasti Bavorska a Rakouska.

Další část je věnovaná již přímo popisu geografických podmínek, nejdříve řekám: „Není žádné krajiny ve vsi Europě, aby tak mnohými a tak velikými svlažována byla řekami, jako Germánie, mezi nimiž to přední a největší jest Dunaj, kterýžto Dunaj v zemi Švábské, v lese Černém, v jedné vsi řečené Donessyncen, z střev země velikým prejštěním vystupuje a běží k vejchodu k moři Pontskému a prvé než do moře padá, přijímá v sebe jiných šedesáte řek.“¹³⁰ Dále popisuje průběh Rýnu a rovněž uvádí, po kterých řekách mohou plout lodě, případně že na horním úseku to někdy nejde, ale na spodnějším to již možné je. Na řeky je tedy nahlíženo z pohledu využitelnosti pro člověka podobným způsobem jako u Plinia. Kniha dále seznamuje čtenáře s úrodností Germánie. Napřed jsou citováni antičtí spisovatelé, podle nichž je „plná lesuov a bahen, povětrí tvrdého, ne veselá, ne ourodná,“¹³¹ což je dááno opět do kontrastu se snahou Římanů toto „špatné“ území získat. Novodobý popis naopak uvádí: „Vrchové v ní stkvějí, hájové veselí, obilí veliké množství a vinohradové velmi dobří a spanilí.“¹³² Münster, resp. Zikmund (v závislosti na tom, jak tento text pozměnil a zda vůbec), však uvažuje také o možnosti, že Germánie dříve byla opravdu nehostinnou zemí, která se však změnila. Přirovnává to k Babylonu, jenž byl výstavním městem, ale teď o něm nikdo nic neví. Pokud se však přírodní podmínky mění „my to spravedlivěji dobrotě pána Boha našeho přičítáme,“¹³³ neboť proměnu vykonávají přírodní živly a ty řídí Bůh. Nalézáme tak představu toho, že úrodnost země je přímo úměrná přízni Boha.

¹²⁹ Tamtéž, list 257.

¹³⁰ Tamtéž, list 260.

¹³¹ Tamtéž, list 262.

¹³² Tamtéž.

¹³³ Tamtéž, list 263.

V úvodní části také řeší mravy a obyčeje starých a nynějších Germánů. V obou případech jsou jim vytýkány problémy s alkoholem, což je doprovázeno poměrně rozsáhlými moralistickými komentáři.¹³⁴

5.1.1 Sasko

V textu se nejdříve řeší původ Sasů a jsou uváděny různé spekulace, podle kterých pocházejí buď z Britských ostrovů, nebo se může jednat o potomky severanů, případně že se jedná o část vojáků z armády Alexandra Velikého, každopádně jejich původ není jasný a „v tom je historikové nesnášejí.“¹³⁵ Následuje popis rozsahu saského území v 16. století a informace o proměně hlavního užívaného jazyka uprostřed země, a sice, že lid „všecken z řeči srbské obrátil se v jazyk a obyčej saské.“¹³⁶ V další kapitole se píše o bojích křesťanských Franků proti pohanským Sasům, kteří „v bludu trvali, a tu nevěru vnuknutím ďábelským tak pevně držali, že sou žádným obyčejem skrz knížata křesťanská od ní odvedeni býti nemohli.“¹³⁷ Když byli Sasové konečně pokřtěni, vzniklo v zemi několik biskupství, která jsou v textu vyjmenována, a území se stalo říšskou provincií.

Co se úrodnosti týká, „země saská na všecky věci krom vína jest ourodná, dolův stříbrných a měděných mnoho má u Goslaru a na jiných místech mnohých suol velmi bílou z některých vod studničních vaří a clo znamenité z ní sbírají. Ječmen a pšenici sejí, z nichž to netoliko chléb velmi bílej dělají, ale pro drahotu vína z nich též pivo vaří, kteréž tak žíznivě a nestřídmě pijí, že když se pitelé na kvas sejdou, v dčbáních a konvicích jim nositi postačiti nemohou, protož přinesouce necky, pivem je naplní a miskou píti nutí.“¹³⁸ Od pěstovaných plodin se text opět stáčí k problému alkoholismu, který zřejmě postihoval nemalou část obyvatelstva a dle autora-překladaatele byl jednou z příčin

¹³⁴ *Kosmografie česká*, listy 261–262: „Ve dne v noci bez míry pili a žádná nebyla nepoctivost opilství. A ta poskvrna, ach bože, až podnes příliš ohyzdně trvá tak, že kdo věcí číše douškem vytahuje, toho jako za reka mají. A když se tak zpíjí, hned se vadí a mnohokrát z toho i ohavně mordují. Obyčej také mívali o pokoj a válku při kvasu radu držívati, jako by v žádný jiný čas upřímnějších a otevřenějších srdcí a myslí lidských a k jednání a vykonání věci velikých podpálenějších nebylo. Národ nechytřý a nelstný, kterýž tejnosti své sprostně beze všech obinušcuov vyjevuje.“; Tamtéž, list 266: Popis neblahých projevů opojení alkoholem, „a tento ohavný obyčej již i mezi lidí urozené přišel, kteřížto majíce dobrý na sobě příklad dávati, obecný lid spravovati a jej ochraňovati, sami to činí pohoršení na sobě dávají a dveře ke všemu zlému skrz to otvírají...“

¹³⁵ Tamtéž, list 426.

¹³⁶ Tamtéž, list 427.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Tamtéž, list 428.

zhoršujících se mravů ve společnosti.¹³⁹ Objevují se zde i informace o stravovacích návycích Sasů.¹⁴⁰

V další části se čtenář seznamuje s výskytem a těžbou kovů, ze kterých plyne velký zisk, avšak i jistá zodpovědnost. Píše se totiž o lidech, kteří získané bohatství špatně užívali a uvrhli na sebe hněv Boha jenž „dopustil na duol pád, kterýž více než tisíc osob zasul. Od toho času žádného stříbra ani zlata se v něm nenalzá.“¹⁴¹ Velké množství stříbra se těží v „horách českých,“ které sice patří Českému království, ale „nad těmito horami knížata saská panují.“¹⁴² Zmíněn je zde i Jochmstáll, česky Jáchymov, a na jeho příkladu je popsána těžbou zdevastovaná krajina – údolí je zastavěno domy, krajina byla zbavena lesů a „nesčíslnými štolami, dierami, doly sem a tam na skrz prodlabána,“¹⁴³ zvířata vymizela a „ta všeka místa sou tak velmi neplodná, že sotva plané ovotce vyrostá.“¹⁴⁴ Na druhou stranu těm, kdo tam žijí přináší těžba ohromné bohatství.

Další text je věnován saským panovníkům a samotným městům, přičemž to hlavní, Brunšvik, se může pyšnit valy, hradbami, výstavnými domy, čistými ulicemi, krásnými kostely „a jest v své čtyřhranosti na šíř tak veliké jako na dyl a obsahuje v okrsku svém dva tisíce kročejuov, nětco větší než Normberk a menší než Erffurt.“¹⁴⁵ Vypsání těchto údajů považuji za užití Ptolemaiovy matematické metody. Dále jsou uvedena tři biskupství a světové strany, které k nim z města směřují. Mezi dalšími městy vyniká Lipsko proslavené univerzitou a neobvyklým zapojením akademiků jakožto vzdělaných mužů do řešení občanských sporů. Naopak Wittenberg, významné dějiště luteránství, mezi ostatními sídly nečekaně zapadá.¹⁴⁶

¹³⁹ Tamtéž, listy 428–429: „K víře nepodobné jak nestřídmy tento národ toho piva do sebe mnoho vleje a jak se vespolek k zbytečnému pití nutí a napomínají, že by vuol, svině, ani žádné hovado tak nečinilo. Není dosti do opilství a vejvratku do sebe líti, ale potom zase až do vystřízlivění (!), ve dne i v noci, pořád do sebe líti, a kterýž všechny pitím přemuože, netoliko chválu a poctivost, ale také dar z toho míti bude. Takový tento ohyzdný a mrzutý obyčej opíjení skoro po vší Germánii od těchto Sasuov nestřídmych se rozmohl, tak že již lidé nejsilnější víno s velikou zkázou svou na duši i na těle tím zpuosobem pijí. Kdo se tak s nimi hanebně užírati nechce, všickni ho za nepřítelie mají a mnohokráte i mordové z toho přicházejí.“

¹⁴⁰ Tamtéž, list 429.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž, list 425.

¹⁴³ Tamtéž, list 426.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž, list 434.

¹⁴⁶ Tamtéž, listy 424 a 441.

5.1.2 Bavorsko

Úvodem je text zaměřen na objasnění názvu země a její lokalizaci, přičemž významným prvkem, který má nejspíš usnadnit čtenáři orientaci, jsou hory Alpy jakožto velká dominanta na jihu. A nepůsobila na lidi pouze jako dominanta, ale po dlouhou dobu také jako bariéra mezi Itálií a Germánií, proto je pro čtenáře jistě důležitá zmínka o vybudování cesty již za císaře Augusta.¹⁴⁷ Bavorsko údajně rychle převzalo víru v Krista a bylo rozděleno na čtyři biskupství – salzburské¹⁴⁸, řezenské, pasovské a „frizingenské“.¹⁴⁹

V další části textu věnovaném úrodnosti Bavorska nastává rozpor, neboť na jednu stranu se píše, že „tato země se neosívá, než kde jest k poledni, jest plná hor a lesuov. V této zemi svině krmí žaludy a jablky planými, a tak jich mnoho mají, že jako volové do jiných zemí z Uher tak svině v množství velikém z Bavor jiným národuom se dodávají.“¹⁵⁰ Na stranu druhou autor (příp. překladatel) píše o pěstování velkého množství obilí (v okolí Řezna a Landshutu) a vinné révy (v řídce osídlených oblastech).¹⁵¹ Domnívám se proto, že ona první informace se týká pouze alpského podhůří, jenom nás o tom autor zapomněl zpravit, ostatně píše, že „nyní [země bavorská, pozn. autora] pustá není, jakž píše Strábo, a jako snad času jeho býti mohla, ale jest času nynějšího velmi pěkně vystavená majíce města veliká a pyšná, jichžto vzáctnosti a stkvělosti ve vší Europě nepřemáhají jiná skoro žádná.“¹⁵² Bavorsko má také „mnoho jezer, v nichž se ryb mnoho rozličných nachází.“¹⁵³

Další kapitoly popisují život křesťanů zde žijících a pronásledovaných za Římské říše, bavorské panovníky a hlavně bavorská města, u nichž je často zmiňováno jejich stáří sahající až do dob starověku, případně i jejich římský původ. Prvním z jmenovaných je Řezno, v textu se objevuje jeho stáří, založení Římany i jejich pobyt zde trvající přes pět století. Charakteristika okolní zahrnuje např. informaci, že leží „v místě velmi příhodném,

¹⁴⁷ „[...] a cesta prací velikou a nákladem téměř nesčíslným skrz hory vysoké a skáli (!) příkré, k tomu skrz ledy a sněhy ustavičné, udělána byla.“ Viz *Kosmografie česká*, list 391.

¹⁴⁸ Salzburská oblast je v *Kosmografii české* řazena k Bavorsku.

¹⁴⁹ Patrně se jedná o dnešní město Freising. O biskupstvích viz *Kosmografie česká*, list 391.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ Tamtéž.

kdež se ve spolek čtyři řeky scházejí.¹⁵⁴ Přes říční tok se dříve přepravovalo vorem, od 12. století po Münsterovu současnost se chodilo již po velkém kamenném mostu s čtyřiadvaceti oblouky.¹⁵⁵ Dalším městem je Pasov ležící u Dunaje a několika dalších řek. A opět se zde setkáváme s popisem mostů a odkud kam přes jakou řeku vedou. Tato informace mohla být důležitá pro cestovatele a možná to je právě konkrétní příklad toho, jak se *Kosmografie* dala použít coby cestovatelský průvodce. Pasov je také jediné město, u něhož jsem se dočetl o existenci židovského ghetta.¹⁵⁶ Další informace užitečná cestovatelům, a tentokrát se jedná spíše o turistickou atrakci, se váže k Mnichovu, kde mají bavorská knížata dvůr, a jelikož „lva místo erbu užívají, ustavičně tu v tom místě lva chovají, kdež někdy také lvice i mladé mívají.“¹⁵⁷ Posledním městem, které se dle popisu jeví jako k navštívení velmi atraktivní, je Norimberk. Je sice sídlem novým a leží „v polích neplodných a písčovitých,“¹⁵⁸ ale zároveň se v něm nachází největší kupecký sklad v Germánii a je známé i v celé Evropě. Možná je vzácné a známé proto, že „v tomto městě se počítá ulic pět set a osmmezcýťma, sto a šestnácte kašen, dvanácte rour u studnic. Šest bran velikých, jedenácte mostuoov kamenných, třinácte lázní obecních, dvě zdi okolo města a v nich věží sto osmdesáte a tři, krom bašt.“¹⁵⁹

5.1.3 Rakousko

„Šírokost její jest cesty tři dni a neb nětco málo méně, na dýl jest dvakrát větší. Země jest velmi dobrá, mnohými řekami svlažená, křovím vinným osazená, na dříví hojná a pole má ourodná, od ryb plná [...] Dunaj prostředkem skrz ní běží a na dvě ji dělí.“¹⁶⁰ Tak začíná popis země rakouské. Kromě informace o její velikosti, jež zde není uvedena v jednotkách délkových ale časových, se dozvíme také o značné úrodnosti, která je umocněna mnoha vodními toky. Tím hlavním je Dunaj, ten podobně jako Alpy v Bavorsku tvoří dominantu krajiny a popis se nejdříve orientuje podél jeho toku. Čtenář

¹⁵⁴ „A tyto všecky řeky s lesuov českých jdou rovně, jako dunaj z lesa černého pochází.“ Viz tamtéž, list 394.

¹⁵⁵ Tamtéž, list 395.

¹⁵⁶ „[...] třetí díl města, kde židé bydlí.“ Viz tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž, list 398.

¹⁵⁸ Tamtéž, list 400.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž, list 409.

pomocí textu prochází města a kláštery po obou stranách Dunaje a zastavuje se ve Vídni, hlavním městě, kterému je věnován neobvykle rozsáhlý popis.¹⁶¹

Hned na úvod text informuje o nedaleko ležícím Carnuntu, jenž je „pro velikou starožitnost“ nazýváno také Trójou.¹⁶² Ne náhodou je zmíněno, text se obsáhle věnuje historii i dřívějším názvům města a uvádí další významné památky dochované do 16. století, jako by čtenáři bylo nabízeno, co vše může ještě dnes ve Vídni spatřit, pokud se tam vydá. Dalším zajímavým bodem textu je nástup Rudolfa Habsburského na trůn roku 1280, který „v svou víru a ochranu je [Rakušany] přijal a velikými svobodami je obdařil.“¹⁶³ O císařské správě nad Rakouskem vůbec se autor vyjadřuje velice dobře, zvláště to však Rakousku prospělo právě s příchodem Habsburků. A jejich pozitivní vliv na tuto zemi pokračuje i se současnými Habsburky.¹⁶⁴ Zbývající text věnovaný Rakousku se zabírá popisem jeho dalších zemí. U každé jsou úvodem krátce nastíněny přírodní podmínky – např. Štýrsko je hornaté, ale na východě rovinaté; Korutany taktéž hornaté, ale v údolích se daří obilí apod.¹⁶⁵ –, základní informace o místních lidech – např. že „národ štýrský obecní jest hloupý, hrubý a sedlský“ a kvůli špatnému vzduchu a vodě mají na krku volata a špatně se jim tak mluví¹⁶⁶ – a zajímavosti ve formě pověstí, legend, místních zvyklostí a rituálů a informací, dalo by se říct, až bulvárního charakteru – o chlápěném hraběti ve Štýrsku; co všechno si odnesla z Uher teta Přemysla Otakara II. po jeho porážení Rudolfem a jiné.¹⁶⁷

5.1.4 Země Koruny české

Země česká „je hranicemi germánskými zavřina a lesem hercynským jako nějakou přirozenou zdí obklíčena.“¹⁶⁸ *Kosmografie* správně zachycuje poměrně unikátní tvar českého území uzavřeného ze všech stran horskými systémy. Text upozorňuje na další

¹⁶¹ Tamtéž, listy 410–413, tj. šest velkoformátových stran textu.

¹⁶² Tamtéž, list 410.

¹⁶³ Tamtéž, list 412.

¹⁶⁴ „Toto město Vídeň císař Fridrich IV. a syn jeho Maxmilián, císař a věku našeho nejnepřemoženější, jejich pravnukové, římsíti Augustové: totiž Karel V. a Ferdinand, tak vyvejšili a vyzdvihli, že jest již šesti předních jazykuov a lidu kupeckých: totiž Germánuov, Italuov, Uhruov, Čechuov, Polákuov a Charvátuov, jako nějaké obzvláštní stanoviště.“ Viz tamtéž, list 413.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ Tamtéž, listy 413, 415. K porážce Přemysla si Zikmund neodpustil další moralistní komentář: „Kdo se s boží bázní pomine, že se pomine s moudrostí, rozumností a s štěstím všelikým a naposledy že k zkáze přijde.“

¹⁶⁸ Tamtéž, list 460.

přírodní specifikum, a sice, že „téměř vprostřed Germánie hořejší leží vysoce jako nějaký vrch nejspanilejší,¹⁶⁹ proto odsud všechny řeky odtékají a žádná nepřitéká.¹⁷⁰ Jako nejvýznamnější řeku jmenuje Labe a další toky, např. Vltavu a Ohře,¹⁷¹ označuje za její přítoky. „V zemi české na větším díle zima nepřilíš veliká a nedlouhá bývá, povětří v ní velmi zdravé, takže všem národuom vejborně slouží.“¹⁷² Ovzduší je dokonce lepší než kde jinde, neboť když „větrové jedovatí z moře vanou,“ v Čechách se nákaza díky dobrému vzduchu zastavuje.¹⁷³ Zůstaneme-li ještě u přírodních podmínek, je česká oblast popisována jako velmi hojná, pěstují se obiloviny, vinná réva, země je bohatá na zvěřinu, ryby i kovy (na prvním místě zmíněno stříbro), lidé vyrábí pivo, víno, vosk, sukna a plátna, sbírají med a chovají vytrvalé koně. Do kontrastu s bohatostí země¹⁷⁴ staví autor, resp. v tomto případě spíše překladatel Zikmund, to, že Češi si tu výjimečnost své země neuvědomují a nechťejí se k tomu nechat ani vést skrze učení svobodná, „protož jiným národuom hloupým podobní zuostávají.“¹⁷⁵ Dokonce „kdyby národ český v jídle a pití mírný býti a učením svobodným rozum a mysl svou osvěcovati chtěl, [...] národ by vlaský¹⁷⁶ převejšil, kterýžto pro svou střidmost zdá se býti na světě nejmoudřejší.“¹⁷⁷ Češi mají tedy materiální předurčení být „nejmoudřejším“ národem ze všech, tuto svou šanci ale zahazují a stále zhoršují své již tak volné mravy. Následující stránky úvodní kapitoly jsou pak věnovány obsáhlému poukázání právě na pokleslou morálku českého národa.

Další část je věnována Praze, a jak už jsem napsal výše, tato pasáž byla Zikmundem obsáhle doplněna. Dominantami města jsou hrad a chrám sv. Vity, kde jsou pohřbeni králové a císařové, což chápu jako vsuvku zvyšující význam toho místa. Podobně jako v Mnichově tak i v Praze se chovají exotická zvířata z Afriky, Asie i z Evropy, to zas lze vnímat jako onu atrakci hodnou navštívení. Není opomenuta informace o arcibiskupství nebo o nejlepších vinicích v českých zemích, jejich víno je srovnatelné s uherským.¹⁷⁸ A když se objevila zmínka o alkoholickém nápoji, je hned

¹⁶⁹ Tamtéž, list 461.

¹⁷⁰ Dá se to chápat jako popis něčeho, čemu dnes říkáme „střecha Evropy“.

¹⁷¹ V textu se vyskytuje název Egra, což je jiné označení pro Ohři. Viz SEMOTANOVÁ, Eva: *Historická geografie českých zemí*. Praha 2002, s. 101.

¹⁷² *Kosmografie česká*, list 460.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ Doslova uvádí, že „země česká jest jako spižirna Germánie.“ Viz tamtéž, list 461.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Rozuměj italský.

¹⁷⁷ *Kosmografie česká*, list 461.

¹⁷⁸ Tamtéž, list 463.

doprovázena výjimečností českého piva a samozřejmě dalším dlouhým mravokárným textem kritizujícím velmi rozšířený alkoholismus. A přestože kritizuje také obžerství, vzápětí vychvaluje pražské trhy, kde se v jediný den sobotní prodá tolik másla, kolik nikdy neviděli ani v Římě.¹⁷⁹ Čtenář je obeznámen i s mimořádným rozvojem rybníkářství, neboť „rybníkuov v zemi české věc k víře nepodobná, jak jest mnoho.“¹⁸⁰ Druhým zmiňovaným městem je Cheb, jediné říšské město na českém území. Jako zajímavou vidím zmínku o vlastní minci tohoto města a k ní připojený převod, podle kterého čtyři chebské peníze jsou jeden „norberský“,¹⁸¹ mohlo by se jednat o radu pro cestovatele.

Většina dalšího textu je věnována českým dějinám, potažmo panovníkům. Čtenář zde najde i mravní ponaučení, třeba na příkladu Václava a Boleslava. Sv. Václav byl bohobojný, střídmy v jídle i pití a děly se kolem něj zázraky. Jeho bratr Boleslav byl naopak špatný a po Václavově zavraždění „zcepeněl“, jeho matka Drahomíra, jež zločin zosnovala, se údajně na Hradčanech zaživa propadla do země.¹⁸² Pro čtenáře je to názorná ukázka reakce Boha na špatné mravy, na něž je v textu tak často upozorňováno. V díle také neustále rezonuje názor, že šlechta by měla jít prostému lidu ve svých mravech příkladem, za další mravní poučku proto považují informaci k poslednímu přemyslovskému králi: „Václav třetí, král český sedmý, byl chlípnostem tělesným ohyzným, vožralství mrzutému a jiným obyčejuom a mravuom zlým oddán, protož jest od služebníka svého zamordován.“¹⁸³ A zatímco husitskou etapu v popisu panovníků nenalezneme, na začátku 16. století se setkáváme s narůstající tureckou hrozbou. Vláda Vladislava Jagellonského je vnímána ještě jako klidná, avšak křesťané žijící blízko turecké hranice „zle a zarmouceně takového pokoje našeho zažívati musili.“¹⁸⁴ Další král, Ludvík, však už byl přímo v boji s Turky „shlazen“. Naštěstí Bůh seslal na český trůn (po vymření Jagellonců) Habsburky, konkrétně Ferdinanda I., který odvrátil bezprostřední nebezpečí a jde všem svým podaným i křesťanům vůbec příkladem. Rozsáhlá kapitola věnovaná Ferdinandovi je nepochybně autorskou vsuvkou Zikmunda

¹⁷⁹ Tamtéž.

¹⁸⁰ Tamtéž.

¹⁸¹ Jinak norimberský, tamtéž, list 456.

¹⁸² Tamtéž, list 467.

¹⁸³ Tamtéž, list 469.

¹⁸⁴ Tamtéž, list 470.

z Púchova a pro svou rozsáhlost¹⁸⁵ ji podrobněji rozeberu přímo v oddíle věnovanému Habsburkům ve střední Evropě.

Další zemí vázanou k českému prostoru je Morava, jejíž popis začíná opět historickým vývojem od Velkomoravské říše. Mezi městy je vyzdvihována Olomouc jakožto sídlo biskupa a Brno, obě města královská. Zmíněn je Prostějov i Tovačov jako příklady krásných míst. Mluví se zde česky i německy, ale řeč česká převažuje.¹⁸⁶ Poslední zemí je Slezsko, zde je opět uvedena rozloha v časových jednotkách – širokost tři dny a dalekost čtyři dny cesty. Biskupství se dříve nacházelo v Nise, bylo však přesunuto do Vratislavi – hlavního, velikého, krásného a pořádně vystavěného města.¹⁸⁷ Nachází se v ní velké bohatství, jež je dáváno na odiv nákladnými stavbami a přítomností univerzity. Země je obklíčena horami, promíšena lesy a protkána českými řekami, díky tomu je prý tak úrodná. Místo vína pijí pivo, nejspíš kvůli horším podmínkám pro pěstování vinné révy.¹⁸⁸

5.2 Uhry

„Počátek svojoj bere od poledne¹⁸⁹ u řeky Drávy, na puolnoci¹⁹⁰ od země polské a od Gétuov neb Valachův. Na západ má zemi rakouskou, někdy Panonie hořejší hlavu. A na vejchod má zemi ratskou. Země uherská na sílu lidu, množství dobytka, na hojnost ourod zemských a na dostatek kovuov žádná zemi neustupuje, anobž všechny převyšuje.“¹⁹¹ Navíc má „milostivé a jasné vždycky nebe a z toho povětří zdravé, a tak položení rozkošné, že spravedlivě jiné všecky země na všem světě převyšuje, hrabství a města má mnohá.“¹⁹² Měst by ovšem v Uhrách mohlo být mnohem víc, „kdyby v ní tak velikých loupeží a morduoov nebylo.“¹⁹³ Zbývající úvodní text je věnován stručným popiskům jednotlivých hrabství a jejich případným biskupstvím – např. v hrabství

¹⁸⁵ Tamtéž, listy 470–475, tj. 12 velkoformátových stran textu.

¹⁸⁶ Tamtéž, list 476.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Poledne = jih.

¹⁹⁰ Půlnoc = sever.

¹⁹¹ *Kosmografie česká*, list 501.

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ Tamtéž.

albénském je Bělehrad, „kterýž uprostřed bahna leží a těžce dobyt muž býti“ a tam se nachází krásný kostel, „v němž sou hrobové královští.“¹⁹⁴

Povídání o Uherském království pokračuje popisem dřívějších osídlení, které končí příchodem Uhrů: „A naposledy obsáhl ji národ uherský, jenž se vybral z země Scýtské, kteráž nedaleko od počátku Dunaje leží a slove nyní Iuhra, krajina bídná, knížeti moskevskému poddaná. A nedávají tributů zlata a neb stříbra, jehož ovšem nemají, ale dávají místo toho drahé kůže zvířecí.“¹⁹⁵ Skýtie se nepochybně nacházela východně od Uherské kotliny, v textu je – patrně omylem – umístěna nedaleko od pramene Dunaje, tedy na západ. V další kapitole se řeší opanování země Huny, kteří si ji zvolili pro již výše zmíněné dobré povětrí a hojnost.¹⁹⁶ Text pak popisuje průběh christianizace za asistence Germánů, král Štěpán si od nové víry sliboval zlepšení mrávů.¹⁹⁷ Pak už se kniha věnuje uherským městům.

Budín je označován za hlavní a přední město, přestože v době vydání *Kosmografie české* byl již více než 30 let pod nadvládou Osmanů.¹⁹⁸ Vysvětlují to tím, že město je pořád vnímáno jako součást monarchie a současný stav považoval Zikmund z Púchova za dočasný. K městům Budín a Pest je připojena informace o projektu velkého kamenného mostu, který se však nepostavil, „bezpochyby že by byl most císaře Trajána, kterýž on někdy v hořejší zemi [...] přes Dunaj udělal, daleko převyšil.“¹⁹⁹ Upozorňuje tedy na římskou minulost území a srovnává římské se současným. Starověkou minulost zmiňuje i u dalších měst – např. Pozonium „ukazuje na sobě mnoho spanilosti římské.“²⁰⁰ Mezi další popisovaná sídla patří Nitra, Komárno, Pětikostelí, nebo Bělehrad, popisovaný zejména v souvislosti boje s Turky.²⁰¹

Zbývající část o uherské zemi se zaobírá jejími panovníky. Nalézám zde další chybu překladatele, neboť král Štěpán je zde označen jako „nejnekřesťanstější“, zatímco na jiných stranách byl s přívlastkem „svatý“.²⁰² Čím více se *Kosmografie* blíží své

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž, list 502.

¹⁹⁷ Tamtéž, list 503.

¹⁹⁸ Tamtéž.; PÁNEK: *c. d.*, s. 113

¹⁹⁹ *Kosmografie česká*, list 503.

²⁰⁰ Tamtéž, list 504. Pozonium odpovídá názvům Prešpurk či Bratislava.

²⁰¹ Tamtéž.

²⁰² Srovnej tamtéž, list 506 s listy 503 a 513.

současnosti, tím větší mají uherští panovníci problémy s Turky. Ty vyvrcholí smrtí Ludvíka Jagellonského a následným obléháním Vídně, které zvrátí král Ferdinand I. Po tomto vítězství Zikmund z Púchova opět rozvine ódu na svého panovníka. Zajímavé však je, že nástup Ferdinanda na trůn není nijak spojován s proběhnutím volby českých stavů. Text se omezuje na konstatování, že se oženil s Vladislavovou dcerou a tak „dosáhl po ní, jakožto dědici řádně zplozeném a pozuostalém, uherského a českého království a na to korunou českou a uherskou na království uherské a české byl korunován...“²⁰³ Naopak jeho nástup je zde prezentován jako dědictví. A tímto tvrzením se opět mohl chtít Zikmund z Púchova zavděčit svému králi.

5.3 Polsko

„Země polská jest studená, a protož v ní vína ani oleje neroste, kterýžto nedostatek zase se jim nahrazuje velikou a hojnou úrodou obilí, ječmene, žit, pšenice, ovsa, a jinými mnohými ourodami zemskými [...] Dobytky v ní hojnost veliká, rozličného masa, zvěři, ptactva, medu, mléka, másla, vosku, ryb vejborných a ovotce všelikého. [...] má zubry, losy [...] a jiné všeliké životčichy rohaté.“²⁰⁴ Severnější pozice této oblasti odpovídá popisovanému studenějšímu podnebí, úrodnost zase nížinatému rázu krajiny: „[...] země polská jest rovná, lesuov a hájův čistých plná.“²⁰⁵ Těžší spousty soli, kterou spolu s vosky, stavebními materiály, obilím a „drahými chlupatými věcmi“ vyváží na západ.²⁰⁶ Země má také naleziště kovů, lidé je však nedobývají. Prvním polským sídlem bylo Hnězdno, v Münsterově současnosti se jednalo o nemalé město s arcibiskupstvím, „leží v poli rovném a odtud slove země polská.“²⁰⁷ Převážná část dalšího textu je věnována polské historii a panovníkům.

Hned úvodem narazíme na Kroka, prvního polského knížete, který je však zároveň synem Čecha, a tedy od praotce Čecha pochází jak národ český, tak i polský.²⁰⁸ Možná tato informace může být projevem Zikmundovy náklonosti k Polsku, o čemž jsem psal

²⁰³ Tamtéž, list 516.

²⁰⁴ Tamtéž, listy 518–519.

²⁰⁵ Tamtéž, list 519.

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ Tamtéž, list 518.

²⁰⁸ Tamtéž, list 519.

v předchozí kapitole. Krok žil na vrchu Vevlu²⁰⁹ u řeky Visly²¹⁰, k němuž připojil město a pojmenoval ho po sobě – Krakov. Čtenář je seznámen, že je to současné hlavní město Polska, krásnými domy zastavěné a má svou univerzitu. Země má více takových hezkých měst, „ostatní pak chatrnější jako z dříví a z hlíny.“²¹¹ Samotní Poláci jsou vysocí, krásní, stateční a moudří. To se projevuje patrně i na konzumaci alkoholu, neboť „pití veliké mezi nimi panuje, jako mezi všemi národy půlnočními, však přitom tak nestydatí nejsou jako jiní.“²¹² Naopak „smilstvo a cizoložství mezi tímto národem jako i v jiných zemích křesťanských velice se rozmohlo a v obyčej přišlo, dejž Bůh, aby se ho báli...“²¹³

Po vymření Krokova rodu se šlechtici dohodli, že krále budou volit, což dle knihy trvá dosud. Sami si však zemi víceméně rozdělili na dvanáct vévodství a každý si hleděl svého. „Ale poněvadž žádného lepšího a pokojnějšího panování býti nemůže než pod správou osoby jedné, jakž Písmo svaté a všechny historie ukazují, neb Bůh církev svou od počátku světa od Adama vždycky po správou osoby jedné měl, [...] osobě jedné k správě poddával. Protož dotčených dvanácte vejvoduov národ polský také snýsti nemohli neb jednoho z nich každého žádost k panování pro jeho vlastní dobré na škodu obecnou příliš se rozmáhala a rostla. Tudy vpádové částí od nepřátel do země se dáli, jímž žádný z vejvod dotčených pro obecní dobré neodpíral, ale každý svého hleděl, z toho potom přišly ruoznice, bouřky a směsice domácí...“²¹⁴ Tímto textem se víceméně poukazuje na neefektivitu vlády více osob a důsledky, které to přináší. Může se jednat o další vlastní Zikmundův text podporující princip jednoho silného panovníka. Takový král však nese velkou zodpovědnost a nesmí k ní být lhostejný, což dokazuje dalším mravním ponaučením na případu krále Pompilia, jenž nedbale vládl a na vše odpovídal: „Aby mně myši snědly.“²¹⁵ Jednoho dne se tak doopravdy stalo a král byl sněden. Polští králové se zasloužili také o christianizaci pobaltské oblasti. Velmi k tomu přispěl Vladislav Jagellonský, jenž „takovou svou opatrnou štedrostí k tomu přivedl, že národ ten hloupý a otrhaný lněným a pláteným rouchem až do dne toho se odívající, takovou pověstí o štedrosti královské sa vzbuzen, valně ze vsí země k přijetí svatého křtu běžal, aby

²⁰⁹ Pravděpodobně Wawel.

²¹⁰ Visla je dominantním prvkem území podobně jako Dunaj v Rakousku, opět je pojata z hlediska využitelnosti pro člověka a je tedy uváděno, zda je splavná. To platí i pro její přítoky.

²¹¹ *Kosmografie česká*, list 519.

²¹² Tamtéž.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Tamtéž, list 520.

²¹⁵ Tamtéž, list 521.

roucha soukeného dosahoval.“ Otrhaný národ byl přijetím křtu, dalo by se říct, povznesen. Závěrem se čtenář seznámí se sídelními městy arcibiskupů a biskupů polských.

6 Různé pohledy na prostor střední Evropy prostřednictvím Kosmografie české

6.1 Středoevropský prostor z pohledu náboženského

V předchozím oddíle jsem se pokusil nastínit dobový popis jednotlivých zemí střední Evropy. Nyní je načase s tímto textem dále pracovat, a sice na jeho základě budu z jednotlivých fragmentů skládat obraz středoevropského prostoru z různých pohledů tak, jak jsem je definoval v úvodu této práce. Náboženské kritérium bude tím prvním, na které se zaměřím, neboť 16. století je z tohoto pohledu velmi rozmanité a velmi mě zajímá, jak se Zikmund z Púchova – katolík ve službách katolického krále – vyrovnal s překladem díla basilejského přívržence reformace.

V první polovině 15. století zažily Čechy a okolní země tzv. husitskou revoluci. Učení Jana Husa, jeho poprava a následné zformování Husových následníků – husitů – výrazně pozměnily náboženský charakter nejen českého prostoru. Skrze basilejská kompaktáta mohla v Čechách kromě katolické církve existovat i ta kališnická, vzniklo tak specifikum, které nikde jinde ve střední Evropě nebylo. Roku 1485 byly obě církve definitivně zrovnoprávněny Kutnohorským náboženským mírem a tento stav – oficiální dvojvěří – trval i v době vydání *Kosmografie české*. Mezitím se katolická jednota ve střední Evropě znovu otřásala, když roku 1517 zveřejnil Martin Luther svých 95 tezí. Jeho názory dokázaly rychle oslovit velké množství lidí, kteří se zformovali do rodící se luteránské církve. A nejen to, následně začaly vznikat další reformační proudy a náboženská jednota se dále štěpila. Z našeho dnešního pohledu tak střední Evropu 16. století vidím jako nejednotnou, přičemž zde shledávám tři výrazné větve křesťanství – katolíky, kališníky (utrakvisty) a luterány.²¹⁶ Také Sebastian Münster by se s tímto popisem patrně shodoval, neboť je známo, že se v *Cosmographii* obšírně věnoval husitství²¹⁷ a nelze si představit, že by v takovém případě opomenul popsat reformaci, sám k ní přece přešel od katolíků. Český překlad však svému čtenáři mnohé zatajuje.²¹⁸

²¹⁶ Více o konfesijním prostředí v Českém království píše DAVID, Zdeněk V.: *Nalezení střední cesty: Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*. Praha 2012.

²¹⁷ Srov. *Kosmografie česká*, listy 459–477; MÜNSTER, Sebastian: *Cosmographia* (dále jen *Cosmographia*). Basilej 1546, s. 583–591.

²¹⁸ Jaroslav Vlček považuje za ironii osudu, „že renesančně historizující snahy protestantské nejsilněji ujal se v Čechách právě v straně podjednou.“ Viz VLČEK: c. d., s. 349–350.

Po přečtení a zanalyzování pramene přede mnou vyvstaly dva problémy – co jsem hledal, jsem často nenašel; a nalezené informace osvětlující nám náboženský pohled na střední Evropu se víceméně neshodovaly s mými hypotézami, neboť nereflektovaly konfesijní pestrost tohoto prostou. Zaměřím se proto nejen na to, co nám text vypovídá o náboženské (ne)jednotnosti, ale rovněž na to, co v textu chybí a proč to tam chybí.

Křesťanství je důležitou součástí *Kosmografie české* a lze se s ním setkat napříč celým dílem v různé formě – kritika hříchů jednotlivých národů, popis bojů s nevěřícími,²¹⁹ christianizace národů, popis měst jakožto arcibiskupských a biskupských sídel, vylíčení územní správy, vysvětlení úspěšné či neúspěšné vlády panovníka apod. Nejčastěji se s ním však setkáme v případě rozsáhlých moralizačních textů, které do knihy připsal překladatel. Některé pasáže kritizující hříchy ve společnosti – jak mezi prostými lidmi, tak mezi šlechtici – zabírají až několik stran souvislého textu,²²⁰ jiné jsou omezeny pouze na několik slov, jimiž chtěl autor-překladatel nějakou informaci zdůraznit. O Zikmundově nepřestávajícím a opakujícím se moralizování bude ještě pojednáno.

Již z předchozího oddílu vyplynulo, že v popisu středoevropských zemi zaujímají významné postavení biskupské a arcibiskupské úřady. Zikmund vždy pečlivě jmenuje všechna sídla (arci)biskupů v daném státním útvaru a vytváří tak síť arcidiecézí a diecézí (občas doplněnou o významná opatství a kláštery) pokrývající celý mnou vymezený prostor. Tak třeba v případě Čech je čtenář informován, kdy a kde bylo založeno první české arcibiskupství, na úkor které arcidiecéze bylo vytvořeno a jaká biskupství mu podléhají. Odmyslíme-li si u zemí politické hranice, zůstane nám střední Evropa jako území vyplněné arcidiecézemi, a na nižší úrovni také diecézemi, a tím je celý prostor unifikován na základě výkonu správy katolických duchovních. Jak jsem však již naznačil, kromě katolické věrouky je nutno brát v potaz přinejmenším také tu utrakvistickou a luteránskou. Jak do takto načrtnutého obrazu zapadají?

Zikmund z Púchova byl ‚maliř‘, který svůj ‚obraz‘ nechtěl komplikovat. Nepřevzal Münsterův adogmatický, tj. nábožensky nestranný, koncept popisu světa ani

²¹⁹ Hunové, pohanské obyvatelstvo Evropy, Tataři, Turci.

²²⁰ Např. kapitola „Napomenutí k vrchnosti, aby hříchové zjevné zastavování byli.“ Viz *Kosmografie česká*, listy 553–560, tj. 14 velkoformátových stran textu.

se jeho text nepokusil ideologicky pozměnit tak, aby vyhovoval celkovému pro-katolickému zaměření díla. Udělal tu nejjednodušší textovou úpravu, a sice nevhodné či do jeho pojetí nezapadající části *Cosmographie* do svého překladu nepřevzal, nýbrž je záměrně odstranil.²²¹ Proto se v kapitole „O zemi české“ nedozvíme takřka nic o husitech, z českých dějin byli vymazáni. Co si lze vytušit o nepokojné době husitské pouze z překladatelem ponechaných náznaků: „[...] Václav čtvrtý, král český dvanáctý, kterýžto pro svůj život nezpuosobný dvakráte skrz bouřku od svých poddaných jat byl.“²²² Čtenář je tedy informován o nějaké bouřce, tj. nepokoji, která je navíc dáována do souvislosti se špatnou vládou krále a nikoliv do souvislosti náboženské. Kdo by pak čekal, podobně jako já, že se něco dozví z textu k jedinému kališnickému králi, čekal by marně, neboť Zikmund nás informuje pouze o tom, že „Jiří gubernátor pro svou dobrou cizí i domácí pověst, kteráž se o něm mezi národy roznesla, pro svůj rozum a věk vážný králem českým jest učiněn.“²²³ Tot' celá husitská historie, která zahýbala středoevropským prostorem, podle Zikmunda z Púchova. „Nečekaně sdílný“ byl v případě historie luteránství, kterému věnuje konkrétní zmínku v textu o městě Wittenbergu, a sice píše, že „kníže Fridrich [...] v tomto městě školu učení svobodného vyzdvihl, v kteréžto škole přední osoby vtipy své obrátili k teologii a písmu svatému, z čehož jest v křesťanstvu ruoznice veliká vznikla.“²²⁴ Martin Luther, jakožto *persona non grata*, není ani zde ani v žádné jiné části *Kosmografie* věnované střední Evropě jmenován, zato je Wittenberg vnímán jako rodiště reformace. Ponechav si naději, zaměřil jsem se na reflexi nejen husitství, ale také jiných konfesí, v Zikmundově současnosti. Přece jen utrakvismus byl státem uznanou konfesí a byl na stejné úrovni jako katolictví, dokonce bylo v Čechách více utrakvistů nežli katolíků.²²⁵ Ovšem ani zde jsem neuspěl. Jediný přímý odkaz na jinou než katolickou konfesi v překladatelově současnosti spatřuji v této zmínce: „Protož také na takový zpuosob a věk nynější místo obecně svaté víry křesťanské jediné

²²¹ Odlišnostem předkladu od originálu jsem se věnoval ve své bakalářské práci na příkladu dvou českých adaptací Piccolominiho latinsky psaného díla *Historia Bohemica*. České verze ze začátku a konce 16. století byly překladateli významně ovlivněny, v jednom případě až do té míry, že bylo celkové vyznění knihy změněno. Z pro-katolického zaměření vytvořil překladatel verzi pro utrakvistické čtenáře za použití několika metod – původní latinský text měnil, odstraňoval, měnil jeho celkový smysl nebo k němu přidával vlastní informace. A právě metoda odstranění textu, tedy jeho neuvedení ve svém překladu, patřila k těm nejjednodušším (a zároveň efektivním). Viz STODŮLKA, Martin: *České překlady Piccolominiho Historie české v 16. století*. Olomouc 2015 (nepublikovaná bakalářská práce).

²²² *Kosmografie česká*, list 469.

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Tamtéž, list 441.

²²⁵ DAVID, Zdeněk V.: *c. d.*, s. 17.

a křtu jednoho náleží rozličné sekty falešné a křtové noví mnozí, místo svobod nesvobody, místo pokoje nepokoj, a místo života šťastného smrt bídná.²²⁶ Je otázkou, zda mezi falešné sekty řadí i utrakvisty, každopádně odkazem na nové křty jasně poukazuje na reformační církve, které současně zavrhuje, neboť vnesly rozkol do jednoty a vytvořily – vyjádřeno dobovou terminologií – „bouřky a ruoznice.“

Na základě výše uvedeného textu se může jevit, že Zikmund z Púchova považuje každý jiný výklad křesťanské věrouky, než má katolická církev, za výklad kacírů či sektářů. Odlišné konfese nejen že nejmenuje, dokonce o nich podává minimum informací, a to platí také pro povolenou utrakvistickou církev. Z tohoto směru vybočuje pouze východní ortodoxní církev. V kapitole o Polsku, konkrétně u Mazovského knížetství, je uvedeno, že toto knížetství sousedí s Litvou a ta zase sousedí s Ruskem: „V zemi ruské leží krajiny Podolská a Doxolanská, kteréž obyčejnou užívají řeckých.“²²⁷ Zikmund tedy nepovažuje katolickou církev za jedinou křesťanskou instituci, ale uznává i řeckou církev (a dokonce ji jmenuje), která se definitivně oddělila a samostatně vyvíjela už od 11. století. Není to přitom jediná zmínka o této konfesi. Další ovšem přicházejí v poněkud negativistické konotaci, neboť právě řecká církev (společně s dalšími v Africe a Asii) je Zikmundem z Púchova dávana za ukázkou toho, co se stane trvale hřešícím křesťanům: „Ale poněvadž se lid křesťanský na to nic neobracoval [nežil dle mravních zásad, nesnažil se o zlepšení, pozn. autora] a všechny nepravosti sobě osvobodil, pán náš Ježíš Kristus, po všem světě všecko křesťanstvo v Asii i v Africe v své prchlivosti veliké shladil, a teď již s tejmž pokutami také k nám, pozuostávajícím křesťanuom, do posledního dílu světa na západ do Europy příliš [sic!] hrozně a zarmouceně se přibral. A nejpřednější díl Europy, totiž zemi Řeckou, zkazil a církev křesťanskou shladil.“²²⁸ Skrze konfesionální pojetí střední Evropy a Zikmundovo moralizování se nyní dostáváme k oněm „pokutám Ježíše Krista“ – k Turkům.

Turecké nebezpečí je silně prostoupeno napříč celým dílem Zikmunda z Púchova, zvláště pak v jeho moralizačních pasážích. Turci mu jsou důkazem božího hněvu a pomyslnou holí, se kterou může bít špatné mravy v křesťanské společnosti. Prakticky vždy, když moralizuje, uvádí blížící se tureckou katastrofu. V následujícím textu se zaměřím nejen na různé pojetí Turků, ale také na využití tohoto fenoménu překladatelem

²²⁶ *Kosmografie česká*, list 473.

²²⁷ *Kosmografie česká*, list 532.

²²⁸ Tamtéž, list 554.

a na to, jak se turecké nebezpečí podílelo na dokreslení náboženského obrazu střední Evropy v *Kosmografii české*.

„Item vzdělání dobrých a trestání zlých, o jeho opatrnosti veliké v jednáních těchto časuov nejhorších a nejnebezpečnějších, v nichž Buoh všemohoucí na lid křesťanský zlý a nekající se hněvá a rozličnými ranami jej bije, k pokání jej nabízejí tak, že by rád všecky ochránil a v pokoji zdržel, toliko aby ouředníci jeho, podle nařízení a žádosti jeho, poddané od hříchuov, jichž se proti pánu Bohu a spravedlnosti zřetelně dopouštějí, odvozovali, a pro ně v vítězství nad Turkem a jinými nepřáteli překážky mu nečinili. Neb Buoh pro hříchy poddaných Turka poslal...“²²⁹ Úvodem k turecké problematice jsem zvolil text z kapitoly věnované králi Ferdinandovi, neboť obsahuje několik zajímavých informací. Předně svou dobu považuje Zikmund za vůbec nejnebezpečnější a nejhorší, jaká jen mohla být. Nemají to však na svědomí Turci, ale sami křesťané, kteří uvolnili své mravy a oddali se hříšnému životu. Turci jsou pouze přímým důsledkem jejich chování. Bůh, jak zmiňuje autor-překladatel, se pouze nehněvá, nýbrž již svůj lid i bije, potažmo trestá. Turek je na prvním místě napříč celým dílem vnímán jako boží trest. Je to něco, co muselo nevyhnutelně přijít, aby zachránilo křesťany před zkázou. Vzpomeňme na – viděním Zikmunda z Púchova – rozsáhlý morální úpadek společnosti, který jsem nastínil v předchozí kapitole při popisu jednotlivých zemí: smilstvo, cizoložství, obžerství, alkoholismus, sektářství...

Na jednu stranu se zdá být přístup autora-překladatele k tureckému ohrožení poněkud apatický. Situaci vnímá vzhledem k nenapravitelnosti křesťanů za předem ztracenou a rány boží jako jisté posly nastávající zkázy.²³⁰ Tuto pasáž však chápou spíše

²²⁹ Tamtéž, list 470.

²³⁰ Tamtéž, list 554: „A my poněvadž od nepravostí k sobě osvobozených odstoupiti v pokání svatém státi a na to nic dbáti nechceme, nebudeť nás sobě více vážiti než jiných církví křesťanských, ale též nás skrz rány takové jako mor, hlad, meč, pro naše hříchy osvobozené veliké setře a v nic obrátí. A pomina pro ukrácení jiných národuov pohleďme na Řeky, své sousedy, že sobě rovně tak počínáme, co sou oni před svou zkázou spolu duchovní i světští páchali, tak že božskou i svou vrchnost potupivše, všecky hříchy a nepravosti sobě osvobodili. Až k posledku mnohými sektami a rozličným hrozným kacířstvem pravdu Kristovu poškrvivše, k tomu domácimi proti své vrchnosti ruoznicemi, bouřkami a válkami tak se zemdlivše, že s nic více býti nemohli v moc Turku tyranu, Biči a metle boží, upadli, a tak své svobody, dítky, manželky, statky etc. a na velikém děle i svá vlastní hrdla ztratili. A což nadto nadevšecko nejhoršího, místo víry syna božího a jeho Evangelium svatého, s nímž jsou tak nevázně vuokol zacházeli a z veliké bujnosti co svině s věcthem hráli, víru Machométovu falešnou a ďábelskou přijíti a tak netoliko na těle, ale i na duši, hynouti musili. Hle, když kdo s bázní boží a s jeho spravedlivostí v jedinkém hříchu svévolně se chybí, a v něm sobě povolí, jak vždycky jednoho bláznovství do jiného kráčí, až se zavede a na zkázu těla i duše přijde. A tak tohož Buoch pro jeho svévolné výstupy chce zkaziti, k posledku rozum odejme.

jako Zikmundovu dramatickou vsuvku, kterou chtěl postrašit čtenáře. Vzápětí totiž získává novou naději a představuje strategii, kterou si je možno Boha, potažmo Ježíše Krista, ještě usmířit.²³¹ Obdobné vzkazy čtenářům zanechává překladatel, i když v poněkud skrytější formě, i v jiných částech knihy. Systém je přitom obdobný – na jednu stranu moralizuje a vykresluje křesťany jako společnost řítící se do záhuby, na straně druhé představuje situace podobné té nynější, se kterými si křesťané dokázali poradit. Jako „bič boží“ totiž nejsou Turci novinkou, před nimi si nesli toto označení Tataři a před nimi zase Hunové. A právě na příkladu mongolského vpádu lze demonstrovat, jak si Zikmund z Púchova konkrétně mohl představovat boj proti Turkům: „Boleslav Pudýkus, to jest stydlivý, za jehožto panování Tataři do země ruské, polské a slezské vpadli a škody veliké činili. Křesťané pak sebravše vojsko veliké, bitvu s těmi ukrutnými lidmi svedli, a když se s nimi statečně potýkali, jakýsi na koni přiběhl a okolo Polákův mužsky bojujících velmi rychle a bystře na svém koni běhaje, hlasem velikým křičel: ‚Utíkejte, utíkejte,‘ kteřížto tím hlasem souce přestrašení, na utíkání se oddali...“²³² Tento text obsahuje dva prvky – ohrožení a sjednocení. Středoevropské země byly ohroženy Tatary, křesťané – a to je třeba zdůraznit – spojili své síly za účelem společného postupu proti nepříteli. Za nesmírně důležité považuji právě ono slovo *křesťané*. Nejednalo se pouze o Poláky, ale o křesťany jakožto bratry ve víře. Vnímám to jako silnou sjednocující myšlenku. Třetím prvkem by bylo vítězství, pakliže by společná armáda nakonec neprohrála. Tataři totiž přece jen zvítězili a „s čím se potkali, všecko hubili.“²³³ Ostatně i tato informace mohla být pro čtenáře poučná, neboť mu mohla přiblížit situaci, která by následovala v případě prohry křesťanů s Turky. Další sjednocující myšlenku spatřuji

V nynější církvi křesťanské rovně se tak děje, a ještě mnohým huoře, a poněvadž to na oko sami všickni vidíme, není potřebí o tom obšírněji psát, neb již tak všickni Boha opovrhli a na zjevné hříchy se oddali, že není téměř odkud o nápravu přemejšleti, mnohým méně jí moci začítí. Z té příčiny rány boží domácí i přespolní odevšad se na nás uvalily a ze všech strán nás obklíčily, jistí poslové budoucně nám nastávající zkázy. A hle s tím se všim všickni se Kristem Pánem a svatosvatým Zákonem chlubíme a nestydatě toliko uši sobě jim lekceme, k svému mnohým těžšími zatracení věčnému.“

²³¹ Tamtéž, list 555: „A protož aby takový tento lid křesťanský ještě v tomto posledním díle Evropy pozuostávající takové zkázy, jako se jiným církvím a národuom křesťanským přihodilo, zproštěn býti mohl, vrchnostem křesťanským, duchovním a světským, o to péči, bedlivost a práci nejsnažnější míti náleží. [...] Mají skrz opatření rychlé vrchnosti křesťanských hříchové zjevné přetrhování a lidé z víry Kristovy pobožně živí nuceni býti, z kteréž by obcování svaté v církvi křesťanské pocházející místo hříchuov zjevných zřetelně se spatřovalo. Aby pán náš Ježíš Kristus svou veliký nad námi hněv jako oblak roztažený, jež sami toliko bohobojní a duchem svatým osvícení lidé s velikým zármutkem čijí (!), o čemž místa teďky obšírněji vypravovati není, zvláště pak Turka pohana a domácí ruoznice, bouřky i jiné rozličné nepokoje od nás z Evropy ráčil zahrnutí.“

²³² Tamtéž, list 527.

²³³ Tamtéž.

v christianizačních snahách uherského knížete Gejzy, proti kterému povstalo pohanské obyvatelstvo, „ale Bavoři, Sasové a Švábové a jiní germánští národové knížeti Gejzovi netoliko penězi ale také lidem válečným pomoc činili...“²³⁴ Také v této pasáži je křesťanská víra mostem mezi různými národy a sjednocujícím prvkem v boji proti pohanům či jinověrcům. Zůstaneme-li na uherské půdě jakožto hlavním bojišti mezi křesťany a muslimy, najdeme zde další sjednocující prvek, tentokrát už přímo v konfliktu s Turky. Autor-překladatel líčí obranu Bělehradu před sultánem „Machemétem“ a označuje jej jako poslední baštu, jako „město všeho křesťanstva.“²³⁵ I když v tomto případě bojovali především Uhři, nebojovali pouze za sebe a za svou zemi, ale jejich úsilí je prezentováno jako obrana celého křesťanského světa.

Opakem jednoty je rozdělení, a i tato situace je v *Kosmografii* čtenáři představena i se svými negativními následky. Po smrti Zikmunda Lucemburského byl novým uherským králem zvolen Vladislav, jenž část Uhrů stála za královnou-vdovou a jejím dědicem. Lid se proto rozdělil. „V tom Amurates, král turecký, slyše o takových národu uherského neshovnostech, do království vpadl [...] Po třetí pak, když se u Varny křesťané s Turky potkali, byli poraženi, v kteréžto bitvě Vladislav statečně bojuje, z koně jsa sražen, hlavu ztratil.“²³⁶ Dalším případem je zničující porážka v bitvě u Moháče z roku 1526, ve které byl Ludvík Jagellonský „více lstí a nevěrou obyvateluo země uherské než statečností nepřátelskou jest zklamán, poražen a o hrdlo své královské připraven [...] Nepřítel Zemi uherskou, jakožto vší naděje a pomoci zbavenou, velmi rychle na skrz proharcoval, mečem a ohněm všecko hubil...“²³⁷ Touto pasáží se opět posouváme dále, nejde zde totiž jen o rozdělení společnosti, Zikmund z Púchova přímo označuje za viníky porážky lest a nevěru Uhrů. Zikmund tak nabádá čtenáře k věrnosti králi, protože jen král, za kterým pevně stojí sjednocená společnost, dokáže Turka porazit. A konečně se dostáváme k pomyslnému vrcholu dosavadního křesťansko-muslimského zápolení – k prvnímu obléhání Vídně roku 1529. Autor-překladatel popisuje, jak společné křesťanské vojsko (české a říšské) ubránilo město a donutilo nepřítel k ústupu.²³⁸ Ve výsledku je zde možno vidět jasný kontrast – Vladislav bojuje proti Turkům, nemá však plnou podporu obyvatel a je poražen; Ludvík bojuje proti Turkům, nemá plnou

²³⁴ Tamtéž, list 503.

²³⁵ Tamtéž, list 504.

²³⁶ Tamtéž, list 513.

²³⁷ Tamtéž, list 516.

²³⁸ Viz tamtéž, listy 516–518.

podporu obyvatel a je také poražen; Ferdinand (mimočodem král, kterému je *Kosmografie* dedikována) má plnou podporu Čechů, Rakušanů a Svaté říše římské, ubraní Vídeň a odrazí útok nepřítele. Ostatně „všichni zřetelně vidíme, že to Bůh skrz přílišnou krále Ferdinanda dnem i nocí o nás péči a bedlivost jedná a řídí.“²³⁹ Navíc Uhry, které si zvolily vzdorokrále a paktovaly se s Turky, jsou jimi z větší části obsazeny a jsou v rozkladu. O zcela výjimečném postavení Ferdinanda I. v boji proti Turkům bude ještě pojednáno v další podkapitole.

Než se Turci stáhli od Vídně, popravili všechny své zajatce, což je v *Kosmografii české* komentováno následovně: „Neb ten ukrutný a vzteklý pohan, pes Turek, bič boží, nástroj ďábelský, žádnému věku ani pohlaví ženskému s nemluvnátky v životech nevinnými neodpustil a pátého dne do Budína přitáhl pětatřidceti mil českých od Vídně ležícího.“²⁴⁰ Tuto pasáž jsem úmyslně citoval, neboť představuje Turka z více pohledů současně – jako pohana, psa, bič boží a nástroj ďábelský. Následující text bude věnován tomu, jak byli úhlavní nepřátelé křesťanů nazýváni a vnímáni. Dále se setkáváme s Turkem jako metlou boží,²⁴¹ dědičným nepřítelem a tureckým tyranem.²⁴² Turek jakožto nepřítel je „patrně nejobecnější stereotyp, v jehož limitech se pohybovala prakticky veškerá tištěná literatura“, vystupuje jako „první a nejdůležitější z řady protivníků křesťanské (prakticky latinské) Evropy. Boj proti němu má mít tedy logicky přednost před všemi ostatními potyčkami a spory.“²⁴³ Tak píše o dobovém chápání turecké problematiky Tomáš Rataj a lze s ním jedině souhlasit. Podporuje to mnou nastíněnou myšlenku sjednocení všech křesťanů a sjednotit se mohou proti společnému nepříteli jedině tak, že alespoň na chvíli zapomenou na vzájemné rozepře a soustředí se na mnohem závažnější hrozbu. To, že Turek byl úhlavním nepřítelem Evropanů, již tedy není nutné dále rozebírat, je však třeba objasnit, jestli byl nepřítelem *Turek-muslim* nebo *Turek-představitel národa*. Vzhledem k nabídnutým indiciím²⁴⁴ se jednoznačně přikláním k tomu, že toto nepřátelství vykreslené *Kosmografií* mělo duchovní rozměr. Pokud se na jedné straně musí spojit proti hrozbě všichni křesťané, pak na druhé straně musí být logická náboženská protiváha – v našem případě muslimové. Těžko si

²³⁹ Tamtéž, 516.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ Viz např. tamtéž, listy 467, 519, 520.

²⁴² Tamtéž, list 473.

²⁴³ RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha 2002, s. 219.

²⁴⁴ Viz citace výše.

představit, že by roli „biče božího“ nebo „nástroje ďábelského“ zastali křesťané. Opakovaně se také zdůrazňuje, že Turci jsou pohané – opět religiózní charakter označení. Celé je to navíc řízené Bohem, který trestá hříšné mravy obyvatel a který zároveň dává lidem naději na záchranu, neboť právě skrze společného vnějšího nepřítele se mohou křesťané semknout a zapomenout na své vzájemné spory a vnitřní „ruoznice“. Tomáš Rataj ve svém díle rozvinul tzv. „metličkový koncept.“²⁴⁵ Turek jako „metla boží“ byl chápán také jako důkaz otcovské přízně a lásky Boha, jenž dal svým dětem možnost se napravit. Srovnáme jeho nechvalně proslulý incident, kdy zaplavil celý svět, právě s tímto přístupem, kdy je křesťanům umožněna náprava (oba přístupy jsou sice dosti svérázné, odlišnosti tu jsou ale velké). Metličkovou koncepcí lidé nejen přijali, ale dokonce ji využívali jako argument při neúspěchu.²⁴⁶ Např. v případě neúspěšné obrany nebo nezdařeného útoku bylo možno přesunout odpovědnost na bedra svých neposlušných a v hříších setrvávajících poddaných – např. katolíci z toho mohli vinit luterány a naopak. V *Kosmografii* se ostatně setkáváme se svalováním viny za neúspěch na tu část obyvatelstva, která byla neposlušná vůči svému králi. Turek je ještě označován jako „pes,“ což chápu jako vyjádření jeho podřadného postavení.²⁴⁷

V této podkapitole jsem se věnoval nahlížení na středoevropský prostor z pohledu náboženského, nyní je načase shrnout závěry, k nimž jsem dospěl. V díle je jasně preferována katolická církev, naproti tomu jiné konfese – ať už utrakvisté nebo luteráni – jsou nejen upozadovány, dokonce se o nich čtenář téměř nic nedozví. Výjimkou je ortodoxní církev na východě, která ovšem stojí mimo mnou vymezený prostor. Zikmund z Púchova tak představuje střední Evropu jednoznačně jako nábožensky jednotnou, a sice katolickou. Tento „jednotný“ prostor má určitá společná specifika: je protkán souvislou sítí katolických arcidiecézí a diecézí; jeho obyvatelstvo se oddává podobným hříchům a mravním pokleskům v podobně velké míře; většinu zemí ovládá habsburský rod; jeho národy čelí společnému „dědičnému nepříteli.“ Země jsou si tedy blízké svou charakteristikou i svými problémy, v čemž je opět možnost spatřit jakýsi sjednocující

²⁴⁵ RATAJ: *c. d.*, s. 225–226.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 226.

²⁴⁷ Rataj sice uvádí, že křesťané dávají najevo svou nadřazenost nad Turky označeními jako „barbar“ nebo „divoch,“ s nimi jsem se však přímo v textu nesetkal. Naproti tomu se domnívám, že označení „pes“ se tímto dvěma svými smysly velice blíží, nebo dokonce se jim rovná. Viz RATAJ: *c. d.*, s. 275.

prvek. A myšlenka sjednocení může být jedním z důvodů, proč je čtenáři nabízen obraz jednotného katolického prostoru.

Autor-překladatel provedl své čtenáře napříč historickým vývojem křesťanů ve střední Evropě, představil jim také dřívější podoby „biče božího“ a boj, který s ním křesťané sváděli. Na těchto příkladech nastínil čtenářům možnosti obrany proti Turkům, v nichž dominuje myšlenka sjednocení evropských křesťanů proti společnému nepříteli. Tím, že nepřejímá informace o dalších konfesích v českých a německých zemích, posiluje ve čtenáři pocit, že středoevropský prostor – tedy právě ten prostor, který čelí bezprostřednímu ohrožení – je formálně jednotný a je víceméně připraven k efektivní obraně, základ je tedy dobrý a teď už je to pouze na jednotlivcích, aby stáli za svou vrchností a skrze ni i za svým vládařem. O rozsáhlém luteránském hnutí je psáno pouze jako o „ruoznici,“ v jiných částech knihy jsou pak nekatolické konfese líčeny jako sekty. Tedy nic zásadního, co by navenek rozbíjelo jednotnost. Skrze Zikmundovu interpretaci lze tyto církve vnímat jako malé ostrůvky nepokoje v katolickém moři.

Dalším, snad ještě pravděpodobnějším, důvodem, proč je vymezená oblast vylíčena jako nábožensky jednotná, je prostředí, v němž kniha vznikla, o čemž již bylo pojednáno výše v samostatné kapitole. Připomenu tedy, že českou verzi *Cosmographie Universalis* si vyžádal sám Ferdinand I. (katolický král),²⁴⁸ úkolů se zhostil Zikmund z Púchova, synovec administrátora pražského arcibiskupství²⁴⁹ (oba také katolíci), mecenáši knihy byli lidé z králova okolí, samotná kniha byla vytištěna v tiskárně Jana Kosořského z Kosoře, jenž byl jedním z prvních tiskařů, který získal povolení k činnosti během období cenzury, jež nastala po neúspěšném stavovském povstání. Kniha preferující katolické nahlížení na středoevropský prostor vznikla v katolickém zázemí, byla dedikována katolickému králi, jehož vyzdvihovala jako jediného možného sjednotitele křesťanů proti Turkům. Vezmeme-li v potaz i snahu Zikmunda z Púchova o společenský vzestup, je v tomto světle pochopitelné i zapření utrakvistů v Čechách, neboť se snažil svým textem vyjít co nejvíce vstříc svému králi.

Rovněž je možné, že autor-překladatel vynechal zmínky o jiných konfesích z toho důvodu, že text *Kosmografie* byl určen – a sám Zikmund to potvrzuje – také budoucím

²⁴⁸ „Od jejího vytištění a rozšíření si sliboval změnu orientace českého publika z reformní národní problematiky na kosmopolitní.“ Viz KOPECKÝ: *Český humanismus*, s. 144–145.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 155.

generacím.²⁵⁰ Mohl tedy uvažovat, jaký obraz své doby jim nabídne. Zároveň vzhlížel k probíhajícímu Tridenteskému koncilu, od kterého si sliboval vyřešení sporů a znovusjednocení křesťanů.²⁵¹

²⁵⁰ Zikmund z Púchova sděluje čtenáři, že by nebylo potřeba vše psát, protože současní lidé o své době „vědomost dobrou mají.“ Je třeba však myslet na to, „... že věku budoucímu pro paměť [sic!] to zachovati bude náležité.“ Obě citace viz *Kosmografie česká*, list 470.

²⁵¹ „Dejž věčnej Pán Buoh, aby konciliium svatě křesťanské obecně držáno a všecky duchovní i světské věci na něm srovnány v jednostejnou formu a zpuosob podle zákona Kristova přivedeny a hříchové zjevné zastaveni byli, neb jest toho potřeba veliká. Ač mnozí proti tomu sou, jako by se žádný takového konciliium křesťanského dočekati moci neměl. Pravíce, že to není možná věc, a stvrzující to příkladem apoštoluov, kteřížto jakž který národ tvrdě neb měkké šíje k přijetí víry Kristovy viděli, takových jim také ceremonií propůjčovali, dokládajíce, že v tom všecka koncilia apoštoluov následovala a toliko grunt víry Kristovy zakládala a na té skále potom rozličné ceremonie podle běhu časuov, míst, krajín a osob propuočovala. Rovně jako ve všech městech a zemích rozdílná práva mají, a že všecka na jedinké spravedlivosti stojí a na ní se srovnávají etc. Ač jest tak, že koncilia v Asii a Africe držaná na větším díle ode všech církví evropských jsou přijata a zvláště vyznání víry conciliium nicenského, kteréž se až posavád ve všech církvích každého dne zpívá, a ty ceremonie, ježto na témž konciliium i na jiných mnohých ustanoveny byly, že se nezachovávají. Ale mně se zdá, a jest v pravdě tak, ponevadž jediná víra, jedinej křest a jednostejné ceremonie v církví sou vyměřeny a nyní jako zpočátku teprve na víru Kristovu obrázení a v ní vyučování býti nemáme, neb to již všickni dobře známe, toliko abychom skutkem toho dokazovati a podlé vuole boží nám již dobře známé živi býti a tak pilně o věci duchovní pracovati chtěli jako o věci světa tohoto marné, že by o všecko dobré jednostejné srovnání snadníčko býti mohlo. A zvláště poněvadž již neveliká hrstka křesťanuov v tomto posledním díle Evropy pozuostává, toliko aby vrchnosti křesťanské poddané své k poslušnosti vuole boží a vuole své s volí boží se srovnávající přivedli. A tak kdyby se Bohu a vrchnosti své křesťané ještě pozuostávající spraviti dáti chtěli, snadno by o všecko skrz Conciliium svatě obecně křesťanské srovnání býti mohli.“ Viz *Kosmografie česká*, listy 555–556; KREJČOVÁ: c. d.

6.2 Střední Evropa jako habsburský prostor

Habsburský rod vládl v českých zemích kontinuálně v letech 1526–1918, tj. necelých 400 let. Ferdinand I., do jehož vlády spadá vznik *Kosmografie české*, stál na začátku tohoto dlouhého období. Nebyl však prvním Habsburkem na českém trůnu, již na počátku 14. století na něj usedl Rudolf Habsburský, o více jak století později pak král Albrecht a jeho syn Ladislav Pohrobek. Přestože Ferdinand nebyl prvním habsburským panovníkem v Čechách, měl vlastnosti, jež ho předurčovaly k tomu být v *Kosmografii* vyzdvihován. V době vydání knihy vládl zemím Koruny české již 28 let, spravoval také Rakouské arcivévodství a Uherské království, navíc byl zvolen římským králem. Ve svých rukách tak držel moc větší než kterýkoli z jeho předků na českém trůně (s výjimkou Albrechta, jenž zastával tytéž posty), a to navíc po dobu značně delší (a zde překonává o desetiletí i zmíněného Albrechta). Už z tohoto pohledu je predestinován k tomu, aby o něm bylo psáno více. Zásadní roli na podobě výsledného textu však nejspíš sehrála skutečnost, že v době vydání *Kosmografie* byl aktuálním panovníkem, ještě více se musela na překladu projevit jeho osobní angažovanost, která mu vlastně dala podnět ke vzniku. Tento fakt zase předurčil Ferdinanda k tomu, aby o něm bylo psáno v co nejlepším světle.

O úpravách překládaného textu překladatelem jsem již psal. O tom, že se jednalo víceméně o běžnou záležitost, také. Není tedy překvapením, že *Kosmografie česká* obsahuje oproti originálu něco navíc – rozšířený popis Prahy a vlastně celých českých zemí, obsáhlá moralizační sdělení, a hlavně samostatnou kapitolu věnovanou Ferdinandovi I., které bude v tomto bloku věnována největší pozornost. Ze srovnání německé *Cosmographie* z r. 1546 s českou verzí vyplývá, že tato kapitola v původním díle vůbec nebyla. Ferdinandovi bylo sice věnováno o trochu více textu než ostatním panovníkům, zdaleka však nedosahoval takového rozsahu, rozdíl činil pouze několik řádků.²⁵² Lze uvažovat o tom, že pozdější latinská verze mohla být o tuto kapitolu rozšířena. Nepovažuji to však za pravděpodobné, neboť latinská *Cosmographia Universalis*, vytištěná r. 1559 u stejného tiskaře, kde byly vytištěny všechny předchozí Münsterem upravené edice, je na text kolem Ferdinanda jako českého krále podobně chudá.²⁵³ S tímto panovníkem se však nesetkáme pouze u kapitol věnovaných českým

²⁵² Srov. *Kosmografie česká*, listy 470–475; *Cosmographia*, s. 591.

²⁵³ Srov. *Kosmografie česká*, listy 470–475; *Cosmographia*, s. 591; MÜNSTER, Sebastian: *Cosmographiae Universalis*, s. 810.

zemím, nýbrž také u popisu Rakouska a Uher. Porovná-li opět text český s německým, ukáže se, že v případě obou těchto států píše cizojazyčná verze o Ferdinandovi velmi stručně – dvě věty v případě Uherska a jedna u Rakouska,²⁵⁴ kde se navíc dělí o pozici dvanáctého arcivévody rakouského se svým bratrem Karlem. Z toho vyplývá že se v případě českého překladu budeme setkávat s Ferdinandem I., resp. s Habsburky, ve středoevropském prostoru daleko častěji. Jak je vláda tohoto rodu v textu vnímána, jaký vliv mají na dění ve střední Evropě a se kterou zemí jsou nejvíce spojeni? I tyto otázky se pokusím zodpovědět následujícím textem.

„Ferdinand caesař římský budoucí, devatenáctý uherský a český král, kterýž sestru krále Ludvíka jménem Annu, dědičku království českého, za manželku pojal, a z ní Maxmiliána, Ferdinanda a Karla dědice zplodil, po kteréžto Anně království uherského a českého dasáhl (!).“²⁵⁵ Hned úvodem bych rád upozornil na zajímavou titulaturu „císař budoucí“, která působí dojmem, že Zikmund z Púchova chtěl oslovit svého panovníka co nejhonosnějším označením a použil tak titul, jež ještě neměl.²⁵⁶ Pořadí *devatenáctý král* se váže k českému trůnu, nikoliv však k uherskému, upřednostnil tedy číslování českých panovníků před uherskými. Zároveň opomenul hodnost arcivévody rakouského, což je zvláštní, neboť právě Rakousko se dá chápat jako ‚habsburská základna‘ pro oblast střední Evropy, odkud docházelo k rozšiřování vlivu tohoto rodu do okolních zemí. Ostatně u již zmiňovaného krále Albrechta se doslova píše, „že Alžběta, jediná dcera Zikmundova, za manželku vzata byla od Albrechta, knížete rakuského a voleného krále římského, kteráž království české a uherské do Rakous přenesla.“²⁵⁷ Dle toho se nerozšířily s nástupem Albrechta české země o další území na jihu a východě, nýbrž se rozrostlo Rakouské arcivévodství. Toto však u Ferdinanda chybí, a domnívám se proto, že se překladatel pokusil upozadit jeho rakouský původ a naopak zdůraznit jeho roli českého panovníka.

²⁵⁴ Srov. *Cosmographia*, s. 635: „Ferdinandus herzog von Ostereich. Diser nam des vordrigen künigs Ludwigen schwester zů der ee und ward durch sie künig zů Behem und Ungern.“; *Cosmographia*, s. 544: „Carolus keiser des vordringen suns sun und sein brüder Ferdinandus.“; *Kosmografie česká*, listy 413, 420, 517, 518.

²⁵⁵ *Kosmografie česká*, list 470.

²⁵⁶ Ferdinand I. byl zvolen římským králem ještě za života císaře Karla V. roku 1531. Po Karlově abdikaci na výkon císařské funkce v roce 1556 převzal Ferdinand jeho pravomoce, císařem se však oficiálně stal až po volbě v r. 1558. Viz VOREL Petr: *Velké dějiny země Koruny české*. Sv.VII, 1526–1618. Praha 2005, s. 238–239.

²⁵⁷ Tamtéž, list 469.

„O tomto králi bylo by mnoho psáti: totiž o jeho rozumnosti a moudrosti a vtípu ostrosti, o jeho učení a hned z mládí o jeho pilném ve všelikých ctnostech vychování. Item: o jeho zřetedlných a všem vědomých skutcích z dobrého vyučení poslých, jako o jeho bohobojnosti a pobožnosti, o jeho ustavičné v jídle a pití mírnosti, o ve všem střídmosti, o jeho téměř k víře nepodobné práci a bedlivosti, kterouž o své poddané a jejich potřeby má a vede, o jeho spravedlnosti, kterouž ke všem lidem bez všelikterakého zření k osobám zachovává, o jeho péče o vdovy a sirotky, o jeho bedlivých a pilných radách, o jeho správnosti v panování, o jeho přemáhání nepřátel svých rozumem i silou, o jeho velikém na všecky věci obecní i obzvláštní pozoru, o jeho pilnosti při vyslýchání poddaných v jejich potřebách.“²⁵⁸ Uvedený text je doslova chvalozpěvem na vládu krále Ferdinanda, ale nejen na ni, je pečlivým výčtem kladných charakterových vlastností jeho osobnosti. Popis by nebyl zas tak zvláštním, dalo by se to koneckonců očekávat, kdyby dle něj panovník nestál v tak vyhraněné opozici vůči vlastnímu hříšnému lidu. Již jsem dříve narazil na moralizační pasáže, dle nichž Češi (a nejen poddaní, ale už i vrchnost) uvolnili své mravy na neúnosnou úroveň – propadali alkoholismu a rozvíjeli jej i u svých vlastních dětí; smilnili a cizoložili; utiskovali slabé, vdovy a sirotky; stávali se pyšnými a lakomými – a odmítali se vzdělávat a dále se rozvíjet. Naproti tomu Ferdinand je líčen jako zbožný muž vyhýbající se nadměrné konzumaci jídla i alkoholu, jako člověk se zájmem o učení i o starosti svých poddaných a jako muž vychovaný k ctnostem a konání dobrých skutků. Zdá se být proto o tolik lepším, že se dá označit za vzor – za ztělesnění ideálního chování, ke kterému by měli ostatní obyvatelé českých zemí směřovat. Avšak dle Zikmunda z Púchova tyto vlastnosti u králů nejsou vždy, sám přece jmenoval některé (nejen) české vladaře, kteří se oddávali hříšnému způsobu života nebo nedbale vykonávali svou funkci. O to vzácnější je Ferdinand I. a na výjimečnosti mu přidává i jeho původ – rod Habsburků totiž „zuostává již časuov nynějších na světě ze všech nejstarožitnější, totiž od Noe poslý, Noe od Adama, Adam pak z Boha...“²⁵⁹ Samotný rod je tak propojen s Bohem a byl to právě Bůh, kdo dal Čechům tohoto osvíceného a nejlepšího panovníka právě do těchto „nejhorších a nejnebezpečnějších

²⁵⁸ Tamtéž, list 470.; Jedná se o výčet tradičních ctností, jež by dobrý panovník měl mít. Viz ANTONÍN, Robert: *Ideální panovník českého středověku: Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*. Praha 2013.

²⁵⁹ Tamtéž.; Zikmund z Púchova pravděpodobně převzal některý z nově vzniklých habsburských rodokmenů. Jejich vznik se datuje právě do začátku raného novověku a vyznačují se velkou fantastičností. Původ současných Habsburků je tak často odvozován od Trojanů, krále Artuše, římských patricijů a dalších. Viz VOCELKA, Karl: *Vše o Habsburcích*. Praha 2016, s. 10.

časův,“ kdy země česká stojí „uprostřed bouřek, ruoznic a ohni horoucím.“²⁶⁰ Zlé časy odkazují nepochybně na turecké nebezpečí, jak už jsem rozebíral v předchozí podkapitole, avšak „bouřky a ruoznice“ (navíc s centrem v českých zemích) mohou odkazovat i na vnitřní problémy státu, konkrétně pak na spory Ferdinanda I. a části stavů, jež vyvrcholily povstáním roku 1547. Autor-překladatel každopádně v tomto ohledu vyjadřuje jasné stanovisko napříč textem knihy – všichni musí stát za svým panovníkem, protože pokud panovník nemá domácí podporu, je ztracen on i jeho země, ostatně zrovna toto jsem demonstroval na příkladu bojů s Turky.

Vraťme se ještě k tomu, jak je na Ferdinanda I. a potažmo na Habsburky nahlíženo v jiných částech střední Evropy. Je překvapující, že se neseťkáme se samostatnou kapitolou, jež by vyzdvihovala úspěch Habsburků na politickém poli Svaté říše římské, neboť členové tohoto rodu byli opakovaně voleni římskými králi a císaři již od roku 1438.²⁶¹ V případě Rakouska se často objevuje postava Rudolfa Habsburského, jenž se stal říšským králem, získal rakouské země po vymření tamního rodu a „v svou víru a ochranu je přijal.“²⁶² Další čtyři římsští králové a císaři z habsburského rodu jsou zmíněni u Vídně, kterou „tak vyvejšili a vyzdvihli, že jest již šesti předních jazykuov a lidu kupeckých [...] jako nějaké obzvláštní stanoviště.“²⁶³ U popisu Uherska jsou více rozebíráni tři Habsburkové – Albrecht, Ladislav Pohrobek a Ferdinand – a uvádění jsou zde do souvislosti především s bojem proti Turkům. Nejrozsáhlejší je pasáž věnovaná obléhání Vídně a následnému vítězství Ferdinanda I., po kterém je opět líčen jako Bohem seslaný a obdařený.

Na základě výše uvedených informací spatřuji největší propojení habsburského rodu se zeměmi Koruny české. Zikmund z Púchova představuje čtenářům Ferdinanda I. primárně jako českého krále, až poté jako uherského a jeho rakouský původ je navíc nezvýrazněn, přestože u jiných Habsburků je zvláštní (domovské) postavení Rakouska nabízeno. Domnívám se, že takto podaný obraz vyhovoval i samotnému králi, který si v Čechách po potlačení stavovského povstání upevňoval svou pozici, např. použitím cenzury a zároveň povolením tisku vybraných děl. Středoevropský prostor lze označit jako Habsburský ve dvou ohledech – v prvním ohledu je celá oblast na tomto rodu

²⁶⁰ *Kosmografie česká*, listy 470–471.

²⁶¹ VOCELKA, Karl: *c. d.*, s. 9.

²⁶² *Kosmografie česká*, list 412.

²⁶³ Tamtéž, list 413.

(a na osobě Ferdinanda obzvláště) závislá, neboť drží území tvořící hlavní obrannou linii před vpádem Turků; v druhém ohledu spravují Habsburkové rozsáhlou část střední Evropy, neboť drží posty nejen českého a uherského krále a rakouského arcivévody, ale také jsou dlouhodobě voleni jako římsí králové, tzn. že určitou míru správy vykonávají ve všech zemích kromě Polska.

6.3 Středoevropský prostor z pohledu kulturní vyspělosti

Již v úvodu této práce jsem nastínil způsoby rozdělení evropského kontinentu, a sice na sever a jih, nebo západ a východ. Na první pohled se může zdát, že žádné takové vymezení v *Kosmografii české* nenalezneme. Avšak i bez znalosti konkrétního textu nám vystupují dvě nepřímá svědectví o opaku. Na základě obsahu knihy²⁶⁴ lze pozorovat, jakým směrem se ubírá popis Evropy, a sice že začíná v její západní části a končí na východě, resp. na jihovýchodě, přičemž toto seřazení muselo z něčeho vycházet. Je zde však problém, že poslední popisovanou zemí je Řecko, které do škatulky méně kulturně vyspělého východoevropského státu jaksi nezapadá, neboť mělo bohatou historii a dalo by se dokonce označit za kolébkou evropské civilizace. Na druhou stranu, kdybych se chtěl opravdu silně držet nastíněné koncepce, mohu argumentovat skutečností, že Řekové jako takoví již neexistovali, jelikož příliš hřešili a Bůh je ztrestal tureckou nadvládou.²⁶⁵ Řecké území se tedy v tomto pojetí mohlo rovnat území tureckému. Druhým svědectvím je zjištění, že s přesunem na východ klesá rozsah i detailnost jednotlivých kapitol, jako by tam nebylo o čem tolik psát. Na základě těchto nepřímých důkazů bych se však zdráhal posoudit rozdělení evropského kontinentu na západ-východ, proto představím některé informace obsažené v *Kosmografii*, jež mohou být lepším východiskem pro potvrzení, nebo vyvrácení této koncepce.

Když jsem se zamyslel nad nějakým měřítkem, ze kterého by bylo možné vyvodit kulturní úroveň daného národu, ze všeho nejdříve jsem si vzpomněl na města. Tato sofistikovaná a relativně hustě zalidněná lidská sídla byla přece vždy průvodním znakem vyspělosti lidské společnosti. Ostatně i Sebastian Münster, Tacitus nebo Strabón spojovali města s pojmem civilizace, vůbec schopnost stavět budovy byla znakem civilizovanosti, a naopak její absence projevem barbarství.²⁶⁶ Ve všech zemích střední Evropy města nalezneme, z tohoto pohledu jsou tedy na stejné úrovni. Je třeba se proto podívat na jejich množství, přičemž vyšší počet bude naznačovat rozvinutější společnost. A právě zde nastává problém, a sice že toto se odvíjí hned od několika faktorů, zejména od přírodních podmínek. Lze tedy něco vyvozovat na základě rozložení měst? Domnívám se, že i přesto ano, minimálně v případě srovnání německých států a Uher. Jak už jsem zmínil u popisu jednotlivých států, Uhersko je líčeno jako země převyšující svými

²⁶⁴ Viz příloha.

²⁶⁵ Viz podkapitola věnující se náboženskému pohledu na střední Evropu.

²⁶⁶ MCLEAN: *c. d.*, s. 229.

přírodními podmínkami všechny ostatní, a přesto se tam nachází mnohem méně měst než v německé oblasti. Pro Uhry jsou charakteristické spíše velké vesnice a jejich většímu rozvoji v města brání – dle Zikmund z Púchova – vysoký počet loupeží a vražd.²⁶⁷ Z tohoto pohledu se proto zdá, že kulturní vyspělost uherského národa je nižší než národa německého. Nízkou hustotu sídel městského typu lze zaznamenat také ve východním Polsku a dál na východ (mimo střední Evropu) také v Rusku.²⁶⁸ Projevem civilizovanosti je, jak už jsem zmínil, schopnost stavět budovy a k tomu se váže i vzhled měst – znakem těch ‚modernějších‘ a bohatších byly např. z dále viditelné věže kostelů, paláce nebo hradby. Spousta takových měst s krásnými domy i chrámy je v *Kosmografii* popsána a největší množství jich opět nacházíme na území dnešního Německa. V kontrastu s tím vystupuje informace o Polsku, které má kromě Krakova ještě další krásná a nákladně vystavěná města, „ostatní pak chatrnější jako z dříví a z hlíny.“²⁶⁹ Tomu se nepodobá popis sídel v žádné jiné mnou zkoumané zemi a na základě toho se domnívám, že Polsko na tom bylo s počtem a kvalitou měst ze všech středoevropských zemí nejhůře. Posledním bodem k tomuto je případná informace o římském původu města. Bylo-li sídlo opravdu založeno již za dob Římské říše, často tuto informaci čtenář v *Kosmografii* získá. Lze z toho snad vyčíst, že daná kultura se tam vyvíjí již velmi dlouho.

Další informace, jež nám leccos může napovědět o kultuře země a její vyspělosti, je její charakteristika lidí. Zikmund z Púchova se u popisu každé země věnuje stručnému představení jejich obyvatel, zejména jejich mravům. Život v hříchu, uvolněné mravy, a hlavně alkoholismus jsou totiž rozšířené napříč celým středoevropským prostorem a jednotlivé národy si jsou v tomhle ohledu víceméně rovny. Opět zde trochu vyčnívají Poláci, tentokrát však v kladném slova smyslu, neboť je autor-překladatel chválí za větší zbožnost a menší konzumaci alkoholu. Nejhůře naopak dopadají Sasové, kteří pijí pivo v takové míře, „že když se pitelé na kvas sejdou, v dčbáních a konvicích jim nositi postačiti nemohou, protož přinesouce necky, pivem je naplní a miskou píti nutí.“²⁷⁰ Jednotlivé národy se odlišují v tom, co pijí – Sasové a Poláci především pivo, Rakušané a Maďaři zase upřednostňují víno a Češi a Bavoři pijí obojí –, toto rozdělení však předurčuje přírodní podmínky, o nichž bude pojednáno v další podkapitole. Další charakteristikou může být těžba kovů – všechny národy vymezených zemí je těží

²⁶⁷ *Kosmografie česká*, list 501.

²⁶⁸ Tamtéž, listy 531–538.

²⁶⁹ Tamtéž, list 519.

²⁷⁰ Tamtéž, list 428.

a využívají, avšak s jedinou výjimkou, a tou je opět národ polský. *Kosmografie* popisuje, že Poláci mají „na mnohých místech mědi a železa mnoho, ale že ho nedobývají a zanedbávají,“ a že „zlato se v některých horách a potocích také nachází, ale obyvatelé toho nesbírají.“²⁷¹ Situace se podobá tomu, jak německé země popisovali (dle Zikmunda z Púchova, resp. v tomto případě spíše Sebastiana Münstera) římsí autoři – viděli Germány jako zaostalé a také uváděli, že netěží kovy.²⁷² Na druhou stranu nelze uvažovat o tom, že by snad Poláci nedokázali kovy z horniny získat, neboť jsou „národ velmi přívětivý, uctivý a napořád moudrý a opatrný...“²⁷³ Své kladné vlastnosti mají podle Zikmunda i jiné národy: Germánové jsou „nad jiné statečnější a zmužilejší“²⁷⁴ a český národ má zase výhodu v tom, že „ožralství a zjevné kurevství muože býti [na něm, pozn. autora] zastaveno, ale na jiných nemuože.“ Češi totiž podle překladatele mají obrovský, avšak zatím nevyužitý, potenciál vážící se k jedinečnosti jejich země, mohou dokonce být nejmoudřejším národem na světě, pokud by omezili své mravní poklesky a rozhodli se učit.²⁷⁵ Když je už zmínka o učení, dalším rysem vyspělejšího národa může být množství univerzit. V tomto ohledu většina středoevropských zemí zaostává za německými státy.

Poslední charakteristika, která jednotlivé národy odlišuje, je jejich původ. Z popisu již představených středoevropských zemí vyplývá, že Germáni údajně pocházejí z Noemova rodu, u Sasů je zmíněna také možnost jejich propojení s armádou Alexandra Velikého. V obou případech se jedná o jistě velmi honosný a prastarý původ a v komparaci s ostatními národy střední Evropy jej lze označit také za výjimečný. Češi totiž pocházejí ‚jen‘ z keltského kmene Bójů, či nějakého praotce Čecha, totožného předka mají dle Zikmunda z Púchova i Poláci.²⁷⁶ Maďarský národ pak přišel odněkud ze Skýtie, která leží někde nedaleko ústí Dunaje – konkrétně z místa, jež se nazývá Iuhra.²⁷⁷ A přestože ona Iuhra neleží ve střední Evropě, pozastavím se u jejího popisu,²⁷⁸ neboť

²⁷¹ Obě citace tamtéž, list 519.

²⁷² Tamtéž, list 264.

²⁷³ Tamtéž, list 519.

²⁷⁴ Tamtéž, list 256.

²⁷⁵ Tamtéž, list 461.

²⁷⁶ Na tomto příkladu se projevuje již zmíněná náklonost Zikmunda z Púchova k polskému národu, o které píše Pánek. Viz PÁNEK: *c. d.*, s. 106.

²⁷⁷ *Kosmografie česká*, list 501. V textu se chybně píše, že se nachází u začátku Dunaje – to jsem již vysvětlil výše v podkapitole věnované popisu Uher.

²⁷⁸ „[...] krajina bídná, knížeti moskevskému poddaná. A nedávají tributu zlata a neb stříbra, jehož ovšem nemají, ale dávají místo toho drahé kůže zvířecí. Nevorají, nesejí ani chleba mají, zvířít a rybami se toliko živí. Místo nápoje vody užívají. V budkách z proutí spletených mezi velikými lesy bydlí. Z příčiny té lidé ti spolu s lesní zvířít přibýtek svůj majíce, neodívají se lněným ani vlněným rouchem než kožemi vlčími,

nám nabízí ukázkový příklad rozdílné kulturní vyspělosti. Zikmund ji označuje za zemi bídnou a poddanou, jejíž obyvatelé jsou tak chudí, že tribut musí platit ve zvířecích kůžích. Neobdělávají půdu ani nevyrábějí oděvy ze lnu nebo vlny. Nejsou křesťany. A přes zmínku o náboženství bych rád uvedl popis ještě jedné země – Litvy. Má s Iuhrou mnohé společné, totiž před christianizačními snahami byli obyvatelé pohany a „národ litevský let předešlých byl od Rusuov tak potupený a lehce vážený, že jim knížata rigovská sobě na znamení poddanosti pro chudobu a země neourodu plátěné oděvy místo tributu platiti prikazovali.“²⁷⁹ I Litevci byli chudí a nedokázali platit tribut penězi, na rozdíl od obyvatel Iuhry však přijali křesťanství od krále Vladislava Jagellonského: „Tento pobožný král každému z lidí obecních po přijetí křtu svatého roucho nové soukenné daroval, kteréž s sebou z Krakova vézti kázal, takovou svou opatrnou štědrostí k tomu přivedl, že národ ten hloupý a otrhaný lněným a plátěným rouchem až do dne toho se odívající, takovou pověstí o štědrosti královské sa vzbuzen, valně ze vsí země k přijetí svatého křtu běžal, aby roucha soukenného dosahoval.“²⁸⁰ Vyplývá z toho, že Litevci si přijetím křesťanství polepšili, získali nový kvalitnější oděv a dalo by se snad i říci, že tím byli povzneseni.

Odbočením do oblastí ležících mimo vymezenou střední Evropu jsem chtěl poukázat na to, že všechny středoevropské státy jsou si svou kulturou a vyspělostí víceméně velice podobné, a ta zásadní změna mezi západem a východem je znatelná až ve srovnání s ještě více východněji ležícími zeměmi. Domnívám se, že onen kulturní rozdíl je navíc v podání *Kosmografie české* založen na náboženské úrovni – nevyspělými a chudými národy jsou pohané, ovšem jakmile Litevci přijali křest, tak si rázem polepšili. Pokud jde o ty malé rozdíly mezi národy střední Evropy, několikrát vyšli ze vzájemného srovnávání nejhůře Poláci, naopak nejlépe Němci. Čechům sice Zikmund z Púchova propůjčuje výjimečné postavení, ale co do počtu měst a univerzit i co do starobylosti národa vycházejí lépe opět Němci. Jistý rozdíl mezi západní a východní částí středoevropského prostoru tak v *Kosmografii české* skutečně je, i nadále však zůstává otázkou, do jaké míry je tento rozdíl způsoben zvýšeným zájmem Sebastiana Münstera o německý prostor. Kdyby totiž knihu napsal namísto německého rodáka Polák, jistě by

jeleními a nedvědami(!). Někteří z nich Slunci, Měsíci, hvězdám a neb co se nejprve s nimi potká, tomu se modlí. Řeč mají vlastní.“ Tamtéž, list 501.

²⁷⁹ Tamtéž, list 529; „Vosku a medu mají hojnost. Peněz žádných.“ Viz tamtéž, list 532; „V zemi litevské měst se nachází málo a vesnic nemnoho.“ Viz tamtéž.

²⁸⁰ Tamtéž, list 530.

se i v českém překladu objevilo více textu vyzdvihující polskou zemi a polský národ, možná by se objevila i honosnější verze praotce všech Poláků.

6.4 Střední Evropa z pohledu geografického

Zkoumat pohled *Kosmografie české* na přírodní podmínky střední Evropy je oproti jiným tématům minimálně v jednom ohledu jednodušší – kniha je představuje narovinu a netřeba tedy hledat skrytá sdělení autora-překladače, alespoň ne v takové míře, jako tomu bylo ku příkladu u pohledu náboženského. Jako zdroje informací lze použít zmínky o horách, nížinách, řekách a mořích, popisy ovzduší, úrodnosti a typických zemědělských plodin, uvedené vývozní artikly apod. Rozdělil jsem je do tří kategorií.

První skupinu geografických informací jsem označil jako tzv. dominanty. Jsou to objekty v krajině natolik výrazné, že se zpravidla objevují hned v úvodním textu a pomáhají čtenáři zorientovat se v prostoru. Typickým příkladem takových dominant jsou pohoří, případně i jednotlivé hory, a řeky. Ve střední Evropě jsou ukázkovým příkladem Alpy – jakožto představitelé nejvýraznějšího horstva – a Dunaj – zdejší nejdelší řeka. Alpy i Dunaj mají navíc tu vlastnost, že protínají hned několik území. O zmíněném pohoří se proto dočteme jak u Bavorska, tak i Rakouska (dále u Švýcarska, Švábska, Itálie...), v případě Dunaje jsou provázány všechny státy, jimiž protéká. Stejný typ dominant jsem našel i v českém prostoru – české hranice jsou zmíněny v souvislosti s jejich ohrazením pohořími (žádný jiný z popisovaných států nemá kolem svého území takovou horskou bariéru) a dominující řekou je Labe, jež protíná českou krajinu a zároveň ji propojuje se severoněmeckými zeměmi. V Polsku je nejčastěji zmiňovaným říčním tokem Visla, v Uhrách Dunaj. Tyto velké řeky často protékají kolem významných měst, a také lidská sídla lze zařadit do skupiny dominant. Město je sice produktem lidské činnosti a nikoliv přírody, ale jeho poloha, velikost a úspěšnost nám může prozradit leccos o krajině, ve které se nachází.

Druhou skupinu tvoří informace vztahující se k úrodnosti země, z níž vyplývá i to, jak kvalitní půda se tam nachází. Odvíjí se od toho nejen typ pěstované plodiny, ale také velikost sklizně. Platí proto, že v úrodnějších oblastech je větší koncentrace obyvatel než v neúrodných, jelikož poskytují více potravy. A zde se nám protíná výskyt již zmíněných měst s úrodností, příkladem tohoto propojení je například Lipsko.²⁸¹ Větší lidská sídla městského charakteru pak přirozeně nalezneme převážně v nížinách, neboť

²⁸¹ „K tomu také v tomto městě jest slavná škola učení svobodného a mužov učných mnoho, k nimž se odevšad co k nějakému outočišti hrnou mládenci, nejvíc proto, že se tu laciněji vychovati mohou než kde jinde pro velikou a hojnou ourodu polí okolních.“ Viz *Kosmografie česká*, list 424.

z textu *Kosmografie* je jasně patrné, že s rostoucí nadmořskou výškou klesá kvalita půdy, ukazuje se to třeba v případě alpského podhůří na jihu Bavorska, kde se země „neosívá, než kde jest k poledni, jest plná hor a lesuov.“²⁸² Domnívám se tedy, že přítomnost větších měst se dá v *Kosmografii české* spojovat s kvalitnější a úrodnější oblastí. Je třeba však mít na paměti, že existují různé výjimky – např. horní města jako Jáchymov obývaly tisíce lidí i přesto, že se nacházely v méně úrodných končinách, tamní populace si totiž mohla dovolit zajišťovat větší množství potravy prostřednictvím obchodu. Pozor je třeba si dát také na sice úrodné ale méně zalidněné a méně vyspělé oblasti (např. východní Evropa), kde zdaleka nenalezneme tolik měst jako třeba v německých státech.

Do třetí skupiny jsem zařadil všechny zbývající informace, jež nám jsou schopny pomoci objasnit pohled na střední Evropu z geografického pohledu. Patří sem popis klimatických podmínek – např. délka trvání a průběh zimy; povětří – a zajímavostí nebo specifik území – polská krajina je tak rovná, že se od toho odvozuje název celého státu; z českých zemí odtékají všechny řeky pryč a žádná nepřitéká; v Čechách je velice rozvinuté rybníkářství.

Na základě představeného popisu jednotlivých středoevropských zemí mohu říci, že tento prostor je z hlediska přírodních podmínek různorodý, jednotlivé státy tedy nejsou skrze geografický aspekt sjednocovány, naopak každé území má svá specifika. Přitom k popisu přírodních podmínek je přistupováno ve všech případech podle víceméně stejných parametrů. Pokusím se alespoň stručně shrnout základní rozdíly mezi jednotlivými zeměmi a dokázat tak jejich různorodost.

Začnu-li analýzou klimatických podmínek, je zřejmé následující: nejsevernější části střední Evropy jsou nejstudenější, nejižnější nejteplejší. Vede mě k tomu nejen popis podnebí, ale také pěstované plodiny a chovaná zvířata. „Země polská jest studená,“²⁸³ kdežto nejižněji položené Uhry mají „milostivé a jasné vždycky nebe.“²⁸⁴ V českých zemích, nacházejících se přibližně mezi oběma státy, „zima nepřilíš veliká a nedlouhá bývá.“²⁸⁵ Z toho vyplývá, že se zvyšující se zeměpisnou šířkou se podnebí ochlazuje. Dokázat se to dá i na příkladu vinné révy – v Polsku neroste vůbec,²⁸⁶ severně položená

²⁸² Tamtéž, list 391.

²⁸³ Tamtéž, list 518.

²⁸⁴ Tamtéž, list 501.

²⁸⁵ Tamtéž, list 460.

²⁸⁶ Tamtéž, list 518.

země saská „na všechny věci krom vína jest ourodná,“²⁸⁷ v jižněji se nacházejícím Bavorsku se s pěstováním vinné révy již lze setkat, víno však neroste velké ani sladké, ani jeho množství není velké.²⁸⁸ Protikladem k bavorskému vínu je víno rakouské, kterého je tolik, že je dokonce vývozním artiklem putujícím do Bavorska, Čech, Moravy a Slezska. České země (ležící uprostřed mezi výše jmenovanými státy) jsou dle *Kosmografie* velice úrodné, to se týká i vinné révy. Dokonce nejlepší české víno pocházející z oblasti Prahy se může rovnat maďarskému.²⁸⁹ Otázkou je, jak velké množství se ho vypěstuje, když už dříve se v textu objevuje informace o tom, že se sem víno dováží z Rakouska. Na druhou stranu české víno se exportovalo zase dále na sever do Polska, Pruska a Pomořanska. Mohlo by se také jednat o zveličením úrodnosti tak, aby české země vypadaly ve srovnání s ostatními státy lépe. Vzhledem k srovnávání s maďarským vínem lze soudit, že víno z Uher bude patřit k těm nejlepším, rovněž se tam pěstuje hodně vinné révy.²⁹⁰ Dalším znakem studenějšího severu jsou „chlupaté drahé věci“²⁹¹ – polský vývozní artikl směřující na západ, nejspíš kožešinová zvíř.

Nelze však říct, že čím je podnebí teplejší, tím je území lepší. Zikmund z Púchova sice píše o drsných zimách v Germánii, zároveň však dodává, že léta jsou mírná a oblast alespoň nesužují spalující horka ničící úrodu. A navíc tam nejsou všelijaké „jedovaté potvory.“²⁹² Charakteristika klimatu neobnáší jen teploty, které na území panují v zimě či v létě, ale také tzv. povětrí.²⁹³ Setkáváme se s ním u většiny zmiňovaných oblastí, přičemž jako jedinečné a jednoznačně nejlepší bylo označeno povětrí v českých zemích. Jak už bylo řečeno výše, zdejší vzduch velmi prospívá zdraví obyvatel, a hlavně bylo vyzdviženo to, že údajně zastavuje mor i jiné hrozné nemoci. Z tohoto hlediska země Koruny české překonávají okolní státy, i když dobré povětrí panuje i v Uhrách, jeho účinky ale nejsou tak zdůrazněny. Naopak špatný vzduch přispívá k nemocem, příkladem budiž Štýrsko a jeho obyvatelé s volaty u krku.²⁹⁴

Jelikož jsou přírodní podmínky střeoevropských států rozdílné, některé země jsou přirozeně pro život lepší než ty druhé. Dobrou zprávou je, že všechny státy disponují

²⁸⁷ Tamtéž, list 428.

²⁸⁸ Tamtéž, listy 391, 398.

²⁸⁹ Tamtéž, listy 461–462.

²⁹⁰ Např. „Pilizienské hrabství jest hornaté a všecko křovím vinným vysazené.“ Viz tamtéž, list 501.

²⁹¹ Tamtéž, list 519.

²⁹² Tamtéž, list 263.

²⁹³ Lze chápat jako ovzduší.

²⁹⁴ *Kosmografie česká*, list 413.

úrodnou půdou, alespoň toto je společným charakteristickým rysem střední Evropy. Která krajina by však mohla být dle *Kosmografie* tou nejlepší? Již z popisu jednotlivých oblastí vyplynulo výjimečné postavení českých zemí – dáno je nejen vysokou úrodností,²⁹⁵ ale také již zmiňovaným povětrím. Dalším bonusem českého prostoru je velmi moudrý národ obdarovaný mnohými ctnostmi. Těžkým konkurentem jsou v tomto ohledu Uhry – nabízejí „milostivé a jasné vždycky nebe a z toho povětrí zdravé a tak položení rozkošné, že spravedlivě jiné všecy země na všem světě převyšuje...“²⁹⁶ A přestože dle Zikmunda z Púchova Uhry převyšují jiné státy, jako ideální místo k životu by je nejspíš nedoporučil. Sam uvádí, že se v té zemi hodně krade a vraždí (dokonce více než kde jinde ve střední Evropě), a nelze opomenout ani stálé ohrožení ze strany Turků, kteří navíc velkou část Uher obsadili, i když to text *Kosmografie* zamlčuje a jako oficiální hranici uvádí řeku Drávu.

Závěrem tedy mohu napsat, že ačkoliv mají země některé charakteristiky podobné, ve většině případů se jedná o oblasti zcela rozdílné. Text správně informuje o rozložení významných horských systémů, průběhu toků velkých řek i o rozsáhlé rovinaté krajině Polska. Teplejší oblasti jsou obecně vnímány lépe, ale i ty studenější mají své výhody. Všechny krajiny jsou více či méně úrodné, země české však v tomto ohledu vybočují a osobně se domnívám, že míra zdejší úrodnosti je nadhodnocená, neboť ve středoevropském prostoru existují rozsáhlejší nížiny s úrodnějšími půdami. Je pravděpodobné, že tuto vlastnost k naší krajině připsal Zikmund z Púchova právě proto, aby zvýšil její hodnotu – jak v očích čtenářů, tak i panovníka.

²⁹⁵ Viz „spizírna Germánie“ a bohatost pražských trhů.

²⁹⁶ *Kosmografie česká*, list 501.

Závěr

Ve své diplomové práci jsem se věnoval rekonstrukci dobového obrazu střední Evropy na základě textu *Kosmografie české*. Zikmund z Púchova, synovec administrátora pražského arcibiskupství, byl královským dvorem pověřen, aby přeložil humanistický bestseller napsaný v Basileji rukou Sebastiana Münstera – *Cosmographii Universalis*. Česká jazyková adaptace čítající více než 1 800 stran se stala nejrozsáhlejším starým tiskem u nás a na základě tohoto prvenství jí bylo věnováno nemálo pozornosti. Bohužel, tato pozornost jí byla věnována zejména z tohoto důvodu, proto ve většině případů nedošlo k hlubšímu zkoumání díla. To byla také jedna z příčin, která mě přivedla právě k tomuto pramenu. Druhým důvodem byl relativně nový, resp. nově pojatý, žánr kosmografie kombinující geografii s historií.

V úvodu práce jsem vymezil čtyři způsoby pohledu na středoevropský prostor, než jsem z nich však dokázal poskládat obraz této oblasti, bylo potřeba zpracovat teoretické podklady. Považoval jsem za nutné seznámit se nejdříve s autorem originální *Cosmographie*, totiž se Sebastianem Münsterem, neboť až doposud je českou literaturou nedoceněn a opomíjen. Stručným představením jeho života jsem chtěl poukázat také na jeho vliv na další autory 16. století, na přínos raně novověké geografii i na jeho vlastnosti, jež ovlivnily výsledné dílo. Následně jsem se zaměřil na shrnutí vývoje geografického poznání, přičemž byli akcentováni autoři, z nichž Sebastian Münster čerpal a jejichž metody si osvojil, uplatnění některých těchto postupů jsem pak zkoumal i v českém překladu. Po shrnutí rozvoje geografie v období humanismu jsem se již dostal k samotnému žánru kosmografie a k německému a latinskému originálu mého výchozího pramene. Zvláště v porovnání se středověkými představami o světě se *Cosmographia* ukázala být moderní a jedinečnou knihou – jak použitými metodami, tak svým obsahem.

Další kapitolu jsem již přímo zaměřil na samotný zkoumaný překlad. Bylo potřeba nastínit nejen prostředí, ze kterého *Kosmografie česká* vzešla, ale také ji zasadit do kontextu doby – do doby vlády Habsburků, ohrožení Evropy ze strany Turků, období cenzury po neúspěšném stavovském povstání, posilování královské moci atd. Oba tyto faktory, společně s osobou překladatele, totiž ovlivnily výslednou podobu české adaptace Münsterova díla. Taktéž jsem se v této kapitole pokusil představit základní odlišnosti mezi originálem a překladem. Další blok textu byl věnován již konkrétní práci s pramenem. Uvedl jsem stručné popisy vybraných středoevropských zemí, jež se staly

základem pro následné syntézy do ucelených ‚pohledů‘. Zjistil jsem, že struktura textu popisující jednotlivé země se víceméně opakuje – nejdříve je uvedena obecná charakteristika země, tedy její poloha a velikost; následují informace o úrodnosti a pěstovaných zemědělských plodinách, přičemž se autor-překladatel při zmínce o obilí nebo vinné révě často odchýlí od tématu a vloží do textu moralizační pasáže; dále se čtenář obvykle seznámí s dějinami země, městy a panovníky.

V poslední části práce jsem se soustředil na samotnou rekonstrukci obrazu střední Evropy, na kterou jsem nahlížel ze čtyř již zmíněných ‚pohledů‘ – střeoevropský prostor z pohledu náboženského, geografického, z pohledu kulturní vyspělosti a jako prostor habsburský. V úvodu jsem ke každému zkoumanému pohledu představil také několik otázek, na něž jsem chtěl nalézt odpovědi, k jejich získání jsem uplatňoval zejména tři metody – popis země jsem vždy nejdříve podrobil analýze, jednotlivé texty jsem dále porovnával, a nakonec jsem na základě zjištěných faktů vytvářel syntézy čili jsem poskládal různé fragmenty do jednotícího celku. Nyní již však ke konkrétním výsledkům a odpovědím.

Jak se Zikmund z Púchova, katolík ve službách katolického krále, vyrovnal s překladem díla basilejského přívržence reformace? Má původní hypotéza předpokládala v textu preferenci katolictví před jinými konfesemi a obsáhlé vypravování k dějinám husitství transformované do názorově neutrální podoby. Výsledek mě překvapil, neboť katolictví v českém překladu zcela dominovalo, a to tak výrazně, že žádné jiné konkrétní konfese ve střední Evropě nebyly ani jmenovány, nanejvýš lze zaznamenat narážky typu ‚ruoznice‘. Co se husitství týká, jakékoliv zmínky o něm byly z českých dějin vymazány, překladatel je nejen že nepozměnil, on je ani nepřevzal z originálu. Zikmund z Púchova tak jednoznačně představil střeoevropský prostor jako nábožensky jednotný. Symbolická jednotnost ve víře měla patrně dva cíle – vyjít vstříc panovníkovi, který se svou preferencí římské církve nijak netajil, a ukázat střeoevropské státy jako země sjednocené společnou vírou proti společnému náboženskému nepříteli, Turkům. Dospěl jsem totiž také k závěru, že Turci byli opravdu v textu *Kosmografie české* vnímání primárně jako jinověrci, a ne jako národ.

V druhém pohledu jsem se snažil zjistit, zda bylo možno nahlížet na střední Evropu jako na prostor dominantního postavení Habsburků. V tomto případě se potvrdila má hypotéza, a sice že Ferdinand I. byl primárně představován jako král český a v co

nejlepším světle. Zikmund z Púchova dokonce upozadil Rakousko jakožto habsburskou ‚základnu‘ pro oblast střední Evropy, aby podtrhl jeho vládu v českých zemích. Ferdinand je překladačem oslavován pro svou odvalu, pro boj s tureckým nepřítelem, je dáván všem za vzor, a navíc pochází z výjimečného rodu, jehož historie sahá až k Noemovi, čímž překonává jiné šlechtické rody. A jaký je jeho vztah ke střední Evropě? *Kosmografie* dává čtenáři jasně najevo, že bez nejlepšího, nejstatečnějšího a nejkřesťanštějšího krále by Turci pronikli dál do Evropy, to on je jejich jedinou překážkou v postupu. Střední Evropa je tak jednoznačně vnímána jako prostor dominantního postavení Habsburků.

Otázka diferenciacie západní a východní části Evropy patřila k těm pro mě nejzajímavějším. Přál jsem si najít jasnou hranici mezi těmito územími uprostřed Evropy a také jsem to očekával. Avšak má hypotéza se nenaplnila. Vymezený prostor si je dle Zikmunda z Púchova kulturně velice blízký. Ačkoliv má každá země svá specifika, jsou si přesto natolik podobné, že určovat rozdělení na západ a východ je problematické. Sice se ukázalo, že Polsko je přece jen vnímáno jako nejméně vyspělé (úmyslně nepoužívám výraz nejzaostalejší) a naopak německé státy jako nejvyspělejší části středoevropského prostoru, onen zásadní rozdíl jsem zde však nenalezl. Pro srovnání jsem uvedl i silně kontrastní popisy zemí ležících dál na východě, došel jsem ale nakonec k názoru, že kulturní vyspělost území je v *Kosmografii české* vnímána především na základě náboženského vyznání obyvatelstva – křesťané, resp. katolíci, jsou vždy ti bohatší a vyspělejší než pohané. Postavení samotných českých zemí je dle Zikmunda z Púchova výjimečné, neboť Češi mají předpoklady být nejmoudřejším a nejlepším národem na světě, pokud se vzdají svého nemravného života, vlastně by stačilo vzdát se alkoholismu a obžerství a už v té chvíli by se český národ ocitnul před tím italským a hispánským, které jsou považovány za nejlepší. Co se týká srovnání Čechů s Bavyry nebo Sasy, mají společnou jednu významnou věc – alkoholismus. Jejich odlišnosti lze nejlépe demonstrovat tak, že Čechy ztotožním se Slovaný a Bavyry a Sasy zase s Germány – zatímco Germáni mají výjimečný a slavný původ sahající opět až k Noemovi, Slované se něčím takovým chlubit nemohou. Poslední otázka k tomuto pohledu se ptala na rozdíl při přechodu ze Saska do Polska. Člověk by si mohl všimnout menšího množství měst (a dál na východě i ošklivějších), výrazně nižší těžební činnosti a větší zbožnosti obyvatelstva.

Poslední pohled byl geografický. Dokázal jsem, že *Kosmografie česká* nabízí čtenáři celkem realistický přehled přírodních podmínek střední Evropy. Text zachycuje

mění se podnebí a od něj se odvíjející pěstování plodin a chov zvířat. Navíc každá země se vyznačuje svou dominantou, tedy nějakým dominantním prvkem krajiny. České země jsou tak například charakterizovány jako území ze všech stran obklopené pohořími. Na základě toho lze říci, že prostor střední Evropy jednoznačně není popisován z geografického hlediska jako jednotný. Z toho vyplývá, že některé země jsou pro život lepší a některé horší. Dospěl jsem k přesvědčení, že dle Zikmundova popisu jsou nejlepším místem české země – úrodné, hojné, výborné materiální zázemí, národ s velkým potenciálem, zdravé povětrí a zima tak akorát. I když prostor není představen jako jednotný, něco tyto země společného mají – úrodnost. Půda v celé střední Evropě (s výjimkou horských oblastí) je dle textu *Kosmografie* velice úrodná. Dá se z toho usuzovat, že všechny tyto státy mají stále přízeň Boha, neboť Bůh skrze přírodní živly mění krajinu a taková, jež nemá jeho přízeň, je proměněna v pustinu.

Poslední otázka vůbec byla věnována tomu, zda šlo *Kosmografii* použít jako dobového „průvodce“. Dle např. McLeana byla Münsterova *Cosmographia* koncipována i pro toto použití. Pomineme-li rozměry knihy, dá se o této možnosti uvažovat. Nasvědčují tomu popisy mostů přes řeky (kde se most nachází, přes jakou řeku vede, jak je velký) i zmínky o tzv. atraktivitách, tedy o takových místech a s takovým popisem, které mohou být zajímavé a vhodné k navštívení. Jedná se o různé staré chrámy a hrobky nebo exotická zvířata. Některá města sama o sobě jsou dle popisů tak nádherná, že přímo lákají čtenáře k návštěvě. Svou roli mohou hrát i zmínky o tom, co se nachází v okolí města. Proto se domnívám, že *Kosmografii českou* lze opravdu využít jako průvodce, avšak s mnohými zásadními omezeními (např. chybí mapy).

Na základě zodpovězených otázek i potvrzených nebo vyvrácených hypotéz se domnívám, že cíl své práce jsem splnil. Zjistil jsem, že *Kosmografie česká* nabízí svému čtenáři obraz spíše sjednoceného středoevropského prostoru – je to prostor náboženský zcela jednotný s dominantním postavením Habsburského rodu. Z hlediska kulturní vyspělosti jsou lehce vyvyšovány německé státy, ale zásadní rozdíly v srdci Evropy nenalezneme. Geograficky je území různorodé a odpovídá realitě, zvláštní postavení je propůjčeno českým zemím. Zikmund z Püchova představil střední Evropu v podobě, jaká patrně vyhovovala panovníkovi (dominance katolictví, dominance Habsburků) i jemu samému (zdůraznění významu českých zemí i role Ferdinanda jako českého krále). Překlad Zikmunda z Püchova byl úspěšným počinem, neboť dílo bylo populární a dostalo majestát, aby jej ani v budoucnu neohrozila cenzura.

Přestože celá práce byla věnována jedinému pramenu, *Kosmografie česká* nabízí další prostor pro bádání. Stále velmi chybí komplexní srovnání latinského originálu z r. 1550 a české jazykové adaptace. Zjistilo by se konečně, jak velkou část textu překladatel přeložil a jakou sám napsal. Na základě takové práce by se daly zkoumat konkrétní úpravy Zikmunda z Púchova a hlavně důvody, které ho k editacím vedly.

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

Bible, překlad 21. století.

MÜNSTER, Sebastian: *Cosmographia*. Basilej 1546. [německá verze]

MÜNSTER, Sebastian: *Cosmographiae Universalis*. Basilej 1559. [latinská verze]

MÜNSTER, Sebastian: *Kozmograffia Česká: To jest wypsánii o položeníi krajin neb zemii y obyčejiiich národuow wsseho swieta a hystorii podlé počtu leth naněm zběhlých, prvé nikdá tak pospolku w žádném jazyku newidaná*. Praha 1554. Překlad: Zikmund mladší z PÚCHOVA.

Sekundární literatura:

Allgemeine deutsche Biographie. Bd.: 23, v. Münchhausen - v. Noorden. Leipzig 1886.

ANTONÍN, Robert: *Ideální panovník českého středověku: Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*. Praha 2013.

BAGROW, Leo: *History of Cartography*. London 1964.

BUDIL, Ivo T.: *Za obzor Západu. Proměny antropologického myšlení od Isidora ze Sevilly po Franze Boase*. Praha 2007.

BURKE, Peter: *Společnost a vědění: od Gutenberga k Diderotovi*. Praha 2007.

COUCEIRO, Eduardo Fernández: *Český utrakvistický humanismus v díle Mikuláše Konáče z Hodiškova*. Praha 2011.

DAVID, Zdeněk V.: *Nalezení střední cesty: Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*. Praha 2012.

EDSON, Evelyn: *Maps in context: Isidore, Orosius, and the medieval image of the world*. In: TALBERT, Richard J. A. – UNGER, Richard W. (ed.): *Cartography in Antiquity and the Middle Ages. Fresh Perspectives, New Methods*. Leiden – Boston 2008, s. 219–236.

FRIEDMAN, Jerome: *The Most Ancient Testimony. Sixteenth-Century Christian-Hebraica in the Age of Renaissance Nostalgia*. Ohio 1983.

HORÁK, Bohuslav: *Dějiny zeměpisu I. Starověk a středověk*. Praha 1954.

HORÁK, Bohuslav: *Dějiny zeměpisu II. Doba velkých objevů*. Praha 1958.

JIROVSKÁ, Veronika: *Komplexní restaurování knihy Kozmografia Česká: To jest wypsánij...: Sebastian Münster: 1554*. Litomyšl 2010 (nepublikovaná bakalářská práce).

KAŠPAR, Oldřich: *Nový svět v české a evropské literatuře 16.–19. století*. Praha 1980.

KAŠPAR, Oldřich: *Nový svět v české literatuře 16. století*. In: *Studia Ethnologica Pragensia* 1/2015

KAŠPAR, Oldřich – PEŠEK, Jiří: *Zprávy o Novém Světě v knihovnách pražských měšťanů předbělohorského období*. In: *Pražský sborník historický XXI*, 1988, s. 5–15.

KOLÁŘ, Jaroslav: *K funkci topografie v myšlení a literatuře humanistické doby*. In: *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*. Brno 1999, s. 181–186.

KOPECKÝ, Milan: *Český humanismus*. Praha 1988.

KOPECKÝ, Milan: *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova*. Praha 1962.

KREJČOVÁ, Markéta: *Katolická reformace v Kosmografii české Zikmunda z Púchova*. Praha 2010 (nepublikovaná bakalářská práce).

KUCHAŘ, Karel: *Vývoj mapového zobrazení území Československé republiky I. Mapy českých zemí do poloviny 18. století*.

MCLEAN, Matthew: *The Cosmographia of Sebastian Münster. Describing the World in the Reformation*. Hampshire 2007.

MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl 2004.

Neue deutsche Biographie. Bd.: 18, Moller – Nausea. Berlin 1997.

NOVÁČKOVÁ, Pavlína: *Knihy a knihovny v pozůstalostech olomouckých měšťanů v letech 1645–1689*. Olomouc 2010 (nepublikovaná bakalářská práce).

PALACKÝ, František: *Náklad na vydání Kosmografie české r. 1554*. In: *Časopis Českého museum*. Praha 1831, roč. 5., sv. 1., s. 438–440.

PÁNEK, Jaroslav: *Praha a středoevropské metropole v Kosmografii české Zikmunda z Puchova*. In: JÍŠOVÁ, Kateřina (ed.): *V komnatách paláců – v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*. Praha 2007, s. 103–118.

PETRŮ, Eduard: *Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře*. Ostrava 1984.

PITRO, Martin – VOKÁČ, Petr: *Země v srdci Evropy. České země do roku 1526 v kontaktu s ostatní Evropou*. Praha 2006.

RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha 2002.

SEMOTANOVÁ, Eva: *Historická geografie českých zemí*. Praha 2002.

STODŮLKA, Martin: *České překlady Piccolominiho Historie české v 16. století*. Olomouc 2015 (nepublikovaná bakalářská práce).

VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury I*. Praha 1951.

VOCELKA, Karl: *Vše o Habsburcích*. Praha 2016.

VOREL Petr: *Velké dějiny země Koruny české*. Sv. VII, 1526–1618. Praha 2005.

WOODWARD, David (ed.): *The History of Cartography*. 1992.

Resumé

In 1550 German humanist Sebastian Münster finished his literature masterpiece *Cosmographiae Universalis* describing a history and a geography of the whole world. This book (written in Latin) was an extended version of earlier *Cosmography* from 1544 and continued her success, so it can be marked as “humanist bestseller” of 16th century. Sebastian Münster send the Latin edition to the king of The Holy Roman Empire – Ferdinand I – who was concurrently the monarch of Bohemia, Hungary and Austria. Four years later after the creation the *Cosmographiae Universalis* the Czech translation was completed and printed on the king’s request and this work is focused on this language adaptation.

The main objective of this thesis was reconstruction the image of the Central European area based on description of selected countries in *The Czech Cosmography*. The image was divided to several views – religious, cultural, geographical and Habsburg’s view. Firstly, I analyzed the text and compared it to each other. Secondly, I composed the fragments and reconstructed the image of the Central European space. The result was that *The Czech Cosmography* represented selected area like uniformed space. Zikmund of Púchov – the translator – removed information about non-catholic confessions and also about Hussite history of the Czech lands. He showed Ferdinand I mainly as the king of Bohemia and The House of Habsburg was highlighted as a dominant royal family in Central Europe. I also found out the cultural level of each countries looked quite similar and bigger differences were between Christian (more advanced, richer) and pagan. *The Czech Cosmography* described the natural conditions correctly and showed contrasts.

In conclusion, Central Europe was described as the uniformed space, but the Czech lands were presented a bit better then other countries. I think this image was made mainly because of king – who ordered the Czech translation – and private profit of translator. Hence Ferdinand I was shown as the best monarch in our history and the Czech lands were displayed as the great piece of world.

Přílohy

Obsah Kosmografie české²⁹⁷

Předmluva Jana z Púchova	O pekle
Předmluva Zikmunda z Púchova	12
Korektoři	O Zemi
1	O obloze
Stvoření světa	O planetách
2	O živlích
Ve jménu otce i syna i ducha svatého amen	O velikosti Země
Počíná se vypsání světa šťastně	13
O ráji nebeském a mořích andilských	O velikosti živluov
3	O oužitku a bohatství Země
O Satanášovi andělu	14
4	O rozličných oučincích Země, a kterak tíž oučinkové se zjevují a vystupují
O vyhnutí silného Lucifera	O teplicích
O odměnách andělských	15
5	O vohni, kterýž v Zemi hoří
O andělích dobrých, kteří po pádu Satahele v Nebi zuostali	O kovich a zvláště o zlatě
O andělích třetího zástupu a kuoru posledního	16
O ouřadu andělském	O stříbře
6	O rtuti
O počátku ráje zemského	O mědi
7	O železe
O moři před potopou	17
Otázka o světle	Smíšení kovuov
8	V kterých místech od starodávna v Evropě hory pavovali, a nyní kde pavují
Člověk	Co se skrz cirkule a liniii na tabulích světa znamená, a zvláště na tabuli všeho světa: A nejprve o cirkuli neb linii polední
9	18
O ráji zemském	O cirkulích, kteří paralelli slovou
O vrchnosti duchovní a světské	19
O stavu manželském	O dlouhosti dnuov ve všech zemích světa
10	20
O zienie a snu	O letech neb věku světa tohoto
O stromu života	
11	
O stromu vědomí	

²⁹⁷ Čísla představují listy, nikoliv strany.

O proroctví Eliáše o věku světa

21

Knihy Talmuch

Appendix

Evangelikové

Jiný rozdíl věku světa

První věk

O pádu a hříchu Adama

23

První zaslíbení

O vidění Boha v ráji

O právích a o soudu

Séth

25

Lidé před potopou

26

Počátek města

Církev Kainova

O Lámechovi, synu Metuzaléma

27

Církev Adamova

Život jiný

Obcování Enochovo

Konec prvního tisíce let

28

Počátek druhého tisíce let

Noe

Konec prvního věku světa

Počátek druhého věku světa

Druhé věk světa počíná se od Noe až do Abrahama

Církev Kristova

Církev Kainova

29

Pořádek synů Noe

Masa před potopou nejedli

30

Věk zlatý

O potopě

Příčina potopy

O hrůze potopy

31²⁹⁸

↓ záhlaví: O Asii Menší

Vypsání světa druhého po potopě

O Asii

Bithýnia

32

Menší Frýgia

Frýgia Větší

Jonia

Lýdia

33

Missia

Karia

Lyria

34

Pamfilia

Lyraonia

Cyliria

Armenia Menší

35

Cappadocia

Balaria

36

O ostrovích, kteříž v moři prostřed zemním při krajinách předpověděných leží a k Asii se počínají

Rodyz

Lesbus ostrov

37

Chius

Samos a Yraria ostrovové

Cous neb Coum ostrov

38

Sarmacia Asiánská, v níž jsou Scytové

Kolchys

40

Iberia

Albania

O krajinách Syrie, Mezopotámie, Cypru,

Arábie a Babylonu

Cyprus ostrov

²⁹⁸ Chybně označeno jako list 36.

↑ záhlaví: O Asii Menší

↓ záhlaví: O Asii Větší

41

O Cypru
Syria s svými krajinami

42

Palestina
Země zaslíbení, jinak židovská

43

Zákon Mojžišuo
Přirození židovské

44

O spanilosti a vzácnosti Země svaté
O položení země židovské
Jordán řeka, jak běží a jaké jezera činí

45

O Moři mrtvém
Znamení hněvu božího
O Jordánu zase

46

O království židovském od lidu
izbrahelského (!) v zemi svaté
vyzdviženém a zase zkaženém
Hrob boží až do dnešního dne zuostal
neporušený

47

O městě Jeruzalémě
O městě Jerichu

48

Ruože jerichuntské
Had Tyrus
Jalgal
Město Aka, jinak Akon aneb Ptolomais

49

O městě Samaří

50

Hebal Belboe
Galilea
Fénicia

51

Nejznamenitější města fénitská
Tyrus

Sydon

52

Gelus potok
Barva hedbávná (!) červená sbírá se
v Fénicii

53

Antiochia
Mezopotámia

54

Babylonská a kalbejská země
Arábia
Arábia hornatá

55

Hrob Machometuo
Medina

56

Arabia Felix
Které koření roste v Arábii šťastné

57

Fénix pták v Arábii

58

Mecha²⁹⁹
O jednorožci
Aden město kupecké v Arábii šťastné a
jiné jménem Agar

59

Asýriá

60

Persiá

61

O městě řečeném (!) Ormus a o perlách,
které se blízko od něho sbírají
Suriana

62

Média
Hyrkania

63

O zemi parthské

64

Karmania a Ichtyoffagiá
Margiana

65

²⁹⁹ Mekka.

O království parthském a pérském (!)
vejchodním

Baktriána

66

Sogdiána

67

Saka

Ariá

Paropanisade

Drangiana / Arachozia / Gedrozia

68

Scythia asiánská ležící před horou
řečenou Ymauz

69

Massagete

Obyčejové scytského národu

O zemi scytské, kteráž Seryba slove, za
horou řečenou Ymauz ležící

70

Tauroscyté a jiní národové

71

O zemi tatarské, kteráž někdy Scythia
sloula a o obyčejích téhož národu

72

O pokrmu, nápoji a rouchu Tataruov

Kterak Tataři vojny a války vedou

73

Kterak Tataři domácí život vedou

74

Tataři kterak krále volí

Rod císařuov tatarských

↑ O Asii větší

↓ O Indii

75

O Indii, kteráž k Europě blíže leží před
řekou řečenou Ganges

Jaká a jak veliká země jest Indiá

76

O mrovích (!) a obyčejích národu
indského

O sedmi stavích národu indského

77

Bragmáni

78

O hovadech, které Indie plodí

O slonu

79

O dracích indiánských a mouřenínských

O gryfích indiánských

O Indii, kteráž za řekou Ganges leží

80

O rozličných tvárnostech lidských, které
se v Indii a jinde nalézají

O jeřábích

81

O čápích

O mravencích Yubyánských

O vopicích indských a psích

82

Aurera Chersonesus

Syna

Nová India jak času nynějšího v známost
přišla

83

O diamantu drahém kamenu

Narsinga Ranonor

84

Kterak se slonové v Indii k bitvám
spravují

85

Rynoceros / česky se muož jmenovati
nosorožec

Kaligut

O obyčejích Induov v Kaligútie

86

Které koření v zemi kaligutské roste

87

O ptácích a zvířatech kaligutských

Koření odkud přichází do Kaligutu

88

O ostrovu Zailon³⁰⁰ řečeném a o skořici

O městě Tarnasery a obyvateluov jeho

O městě a království řečeném Pého

89

Ostrov Sumatra

³⁰⁰ Cejlon.

90

Ostrov Bornei
 Biava ostrov
 Jáva ostrov
 Ostrov Madagaskar
 Ostrov Zanzibar

91

O dvou ostrovích, v němž mužské i
 ženské pohlaví obzvláště bydlí od sebe
 a rozdílně
 Císařství Katagi

92

O některých zemích velikému Kánovi
 poddaných

93

O zemi Tangath

94

O Nových ostrovích, kterak, kdy a skrz
 koho nalezení jsou

↑ O Indii

↓ O Nových ostrovích

O dvou ostrovích Johanna a Hysspana

95

Kanibali lidojedci
 Obyčejové obyvatelův Hysspánie
 Kolumbus, když Nové ostrovy našel, do
 Hysspánie se navrátil a zpravil vojsko,
 proti kanibalům jse (!) bral

96

Mnoho ostrovoův Admirans pominul, a
 co se jeho služebníkuom všudy na cestě
 přiházelo

97

Hysspanové se k obyvatelům ostrovu
 nenáležitě zachovali
 Portugalští na vejchod Nových
 ostrovoův hledají

98

Magellanus skrz moře ouzké přišel na
 vejchod k rozličným ostrovoům, kdež
 také zahynul

99

Hysspanové k Molukum přišli

100

Třetí plovení (!) Kolumba do Nových
 ostrovoův
 Petr Alonsus Nových ostrovoův hledá

101

Pinzonus, tovaryš admirantuův, Nových
 ostrovů hledá
 O čtvrtém plovení Amerika Vespuzia
 plovení
 První Vespuzia plovení

102

Druhé Vespuzia plovení

103

Třetí Vespuzia plovení
 Čtvrté Vespuzia plovení

104

Král Portugalie některých míst v Indii
 dobyl a podmanil
 O Medeře (!) a Kanárských vostrovích

105

Vejtah listu Ferdinanda Kortézii jeho
 velebnosti císařské nejvyššího hejtmana
 plovení na moře oceánské k papeži
 odeslaného
 O některých v nově nalezených
 ostrovích a národech k papeži
 Klimentovi sedmému vejtah listu
 psaného

108

Divné vypravování o Nových ostrovích
 a plovení po moři Ferdinanda Korteziá,
 jeho velebnosti císařské hejtmana na
 moři, aby nových zemí a ostrovoův
 hledal, vyslán jsa léta páně tisícího
 pětistého a osmnáctého a léta dvacátého
 jse zase navrátil

110

O tom velikomocném a vzácném městě
 Temixtitam slove a o obyčejích okolních
 té země a o jich víře zpráva Ferdinanda
 Kortézia jeho velebnosti císařské
 učiněna

113

O ostrovích v moři oceánském na
 poledne nalezených od Yambola kupce
 jednoho

114

Evilat krajina indská

115
Vejtah listu krále Emanuele portugalského k papeži Lvovi poslaného, o ostrově jménem Malacha ležícím v Indii
Vejtah Aristotele ex libri de admirandis in natura auditis, o Nových ostrovích a neznámých

116
Vuobec o Perstici, jich pověře, falešné religii a hrozné krvavé službě boží. Z Tertuliána krátce vybráno

117
O stálosti a velikomyslnosti pohanuov v trápení a smrti, kteří sobě smrti nic nevážili
Krátké připomenutí viery napřed položených
Skonává se o Nových ostrovích

↑ O Nových ostrovích

↓ O Africe

118
O druhém dílu světa, totiž o Africe
Vypsání Afriky podlce (!) rozličných jejích krajin, zvířat a potvor hrozných

119
Rozdělení Afriky
O lvích a jejích přirození

120
Mauritánia

121
O městech Mauritánie
Numidia (!)
Afrika menší

122
Město Tunis

123
O dvojím nebezpečenstvím moře, ježto se u menší Afriky přichází, kteráž řecky v jiném Syrtes jmenují
O zemi Cynereica tak řečeném

124
Vypsání Marmariky
Chrám Ammonu v Marmarice a neb v Libyi přední

125
Země Egypská (!)

126
O Herkulešovi (!)
O položení Egypta

127
O králích egyptských

128
V Egyptě místo králuov k posledku byli zioldánové
O městech Egypta
Heliopolis

129
Memffis neb Babylon jinak Kairum

130
Pyramides egyptské
Labyrinth egyptský

131
O balsamu
O korálích

132
Peluzium jinak Damiata neb Eliopolis
Arsynoe a neb Crocodýly
Alexandria

133
Biblioteka v Alexandrii

134
Port Alexandrie
O ourodě krajiny Alexandrinské (!)
Ptolomeus nejvyšší astronomus
Vypsání největší egyptské řeky jménem Nílus

135
O rozvodňování a umenšování neb ubejvání řeky jménem Nílus

136
O dveřích Nilových a jeho ostrovích
O mravích a obyčejích egyptských

137
Soudové a práva egyptských

138
O zemi mouřenínské a Libyi vnitř (!)

139
O rozličných národech Etiopie neb mouřenínské zemi

140

Akry doffagi, to jest kobylek žráti

141

Troglodyté, to jest v jeskyních bydlicí
Národové a živočichové libitští (!)

142

O pštroso
O divích a spotvořilém stvoření, kteréžto
viece v zadní Africe se nacházejí
Nové Afriky vypsání

143

O ostrovích kanárských
O Hlavě bíle³⁰¹ a ostrovích při ní ležících

144

O národu, kterýž Azaneges slovou

145

O zátoce řeky řečené Senega a krajině
okolné
O hovadech, kteráž se v království
Senega u Nigrýtův nalézají

146

O kupectví Nigrytuov království Senegi
O Hlavě zelené a království Gambre

147

O Hlavě dobré naděje a příležití krajíně
O království Jana Prezbitera
O křtu jejich a jiných svátostech

148

↑ O Africe

↓ O Europě

O Europě, třetím a posledním dílu světa

149

O rozdílu Europy
O Hibernii, Anglii a Skocii ostrovích
O Hibernii
O Albionu, kteráž nyní Anglia slove
O Hibernii a položení jejím vypsání nové

150

O království englickém, jeho položení a
ourodě

151

O králích englických

153

Jak jest země englická zpočátku
v známost přišla
O zemi ssotské (!)
O veliké ourodě země englické a ssotské

154

O mravích a obyčejích národu
englického a ssotského
O řekách, městech, biskupstvích a
akademiích englických a ssotských

155

Alexander Alerius Ssoth o Edinburku

156

O králích ssotských

158

Vypsání Hispánie (!) podle království,
provincií, řek a měst, kteréž v ní jsou
Item: O mravích a obyčejích Hispanuov
prvních a nynějších
O některých městech a krajinách
hispánských

159

O vcházení moře do Granáty a o sloupích
Herkuléšových (!)
O ourodě vší Hispánie

160

Připodobnění země hispánské k zemi
francské a o mravích národu
hispánského

162

Které a jaké války pro víru v Hispánii se
někdy dály

163

Rod kraluov hispánských
Pořádek kraluov gotských ve vší
Hispánii

164

Počátek království Kastílie

167

O království Navarre a Aragonie, kterak
sou se začala a skrze které osoby byly až
dosavád spravována byla
O království portugalském a pořádku
kraluov jeho

³⁰¹ Hlava je nejspíš označením pro mys.

168
O biskupstvích, knížetstvích,
akademiích a učených mužích v Hispánii

169³⁰²
Seneka Hispánus
Kvintiliánus
O dvou ostrovích baleárských Maiorice
a Minorice, kdeří (!) se za království
jedno počítají

170
O zemi francouské (!), o jejím položení,
rozdělení neb krajích, národech,
městech, vrších, potocích etc.

171
Odkud přišlo to jméno Francia,
poněvadž jakž jsme slyšeli, od
starodávna tato země sloula Gallia

172
Jaké se v Galii rozdělení krajuov stalo,
když již sloula Franciá

174
O některých městech a národech Gallie a
městě Tryru
Salvianus o městě Tyru

175
O městě Metys
O městě Paříži
Město Svezon

176
Město Ambiana
Aurelia
Tungrum
Sekvany a Lingones
Premonstratum
Piktavia

177
Město Bituricenské
Tholossa
Narbona

178
Massyilia
Lugdunum neb Lion

179
Arelatum
Avion

180
Allobroges, kteří nyní Subuoudy slují,
prvé hrabství: nyní knížecství mají
Geneva

181
O městě Genevě
Wizoncium
O krajinách a potocích Gallie, kterak se
nyní jmenují

183
O ourodě Galie
O mravích a obyčejích starých Galluov

184
O parlamentu a škole pařížské

185
Skrz jaké správce Galia od starodávna
spravována byla

186
Lataringia a Brabanicia

187
O království burgundském
Knížata a hrabata lotarinská a brabantská

188
Knížata lotarinská
O hrabství flanderském

189
O městech flanderských
Gandavum Gent

190
Bruga
O městě hyprenském
O velikosti a ourodě země flanderské

191
V jak veliké nebezpečnosti flanderští
sou pro vzteklost moře
Rod panuov a hrabat flanderských

196³⁰³
O zemi luceburgenské (!)

197
O knížetství lemburgenském (!)
O zemi a hrabství holantském

198
Město Rotherodam

³⁰² Chybně označeno jako list 174.

³⁰³ List je chybně označen jako 195.

O hrabství lovanském
O Brytannii

199

Některé krátké historie a které se v království francském zbehly od časuov Hunuov neb Uhrův (!) až do nynějšího věku našeho

200

Válka burgundská

201

O Itálii jinak zemi vlaské

202

O národech a menších země vlaské krajinách jako Longobardii, Ligurii, Etrurii, Apulii etc.

O horách, řekách a jezeřích, ježto se v zemi vlaské nacházejí

203

O veliké a vzácné řece jménem Pádus v Itálii, kteráž mezi jménem Ligurií a Lombardií do moře benátského teče

O městech Itálie

204

Řím město Itálie přední a někdy všeho světa hlavní

205

O rozšíření města Římu

207

Poklad v Římě nalezen

208

O počátku království římského

209

O Sybilách a jejich proroctvích

210

Forum Julii a Aquilegia

Počátek města Medyolanu a rozšíření jeho

211

Medyolánští odkud Longobardové slovou

212

Mnohá vyvracení města Medyolánu

214

Dvě strany odporné v Medyoláně proti sobě se zbouřili (!)

Rod knížat medyolánských

216

Předpověděného rodu knížat medyolánských zřetelnější (!) vyložení

218

Jak se hrozné války daly po Františkovi Sfforciovi, který se mocí na knížetství vetřel

224

O Genui městě ligurském a knížetství jeho i země neplodnosti

225

Taurin město pedemontské

Město Papira, někdy Ticinium řečené Alexandria

226

Mous Ferratus

Modoetia jinak Mondssa

Padua

227

Verona

Duom k divadluom veronenský

228

O správě obce veroneské

Mantua

229

Ferraria

Bononia

230

Forum Livii jinak Forli

Ravenna

Ariminum

231

Urbinum

Anhona

Florescia

233

Píza

Lůka

234

Séne

O krajině latinské

235

O Kampanii

Kalabria

- O ourodě země vlaské
236
- O vrchu, kterýž Vesuvius slove
O některých ptácích země vlaské a zvláště o vorlu
237
- O supu
O mravích a obyčejích národu vlaského
239
- O počátku práv římských a císařských
Jaký způsob vládařství (!) od starodávna v zemi vlaské pod králi, konšeli a císaři byl
240
- O té poctivé a šlechtné ženě (!) Lukrecii
241
- O konšelském a senátorském ouřadech
ouřadech římských
O ostrově Sardinii, jeho položení a správcích obce a o jiných starožitnostech
244
- O městech Sardinie
245
- O vrchnostech v Sardinii a o přirození obyvatelův, jejich obyčejích neb mravích a o náboženství
246
- O ostrově jménem Korsika
O ostrově jménem Kapravia
O ostrově jménem Ilva
247
- Vypsání ostrova Sicílie i všeho království jeho
Panormus jinak Palermo hlavní město
248
- Syrakuza město královské
249
- Katyna
Agrigentum
250
- Messana
O vrchu Etně
251
- O spravování obce v Sicílii od starodávna až do těchto nynějších časuv
252
- Rod Tankredno
255
- Vypsání Germánie jinak země německé
Kterými jmény Germánie od starodávna jmenována byla
256
- O položení a hranicích Germánie
O starých Germánie národech a o rozličném jejím rozdělení
259
- Srovnání některých starých a nových jmen národuv a krajin Germánie
O řekách a potocích germánských
260
- Kterak Germánové před narozením božím a několik leth potom život svouj vedli
262
- O ourodě staré Germánie
264
- O rozdílu staré a nové Germánie
265
- O mravích a obyčejích nynějších Germánův
266
- Města germánská, kterak časem svým vzešla
268
- O zemi švejcarské, první od západu a vejchodu provinění germánské, kteráž u vlaských a francských hranic leží
Kterak před narozením božím Cymbrové, národ germánský, do země svejcarské (!) přišli
269
- O valeziánských, kteří někdy sedunští slouli, sousedé byli Švejcarův
270
- O přednějších horách Valezie
271
- O národech Valezie
272
- O ouřadu a správě obce valeziánské
273

O měsě seduneneském a jiných městech
Vallezia (!)
Svatý Mauricius někdy Agaunum
Marcinacht neb Oktodurum

274

Gradetss a starý Syder
Syder a Leuk
Raronia a Vespia
Bryg/Natres Moryl

275

O ledu ztvrdlém
O ourodě krajiny valeziánské

276

O štěpí / bylinkách a koření

277

O dolích a rovích krajiny valeziánské
O teplicích valeziánských a o jich
oučincích zdravých
O teplicích leucenských

278

O divokých zvířatech, kteráž se netoliko
v Vallezii ale také po všech horách Alpes
až do krajiny Athezynské jinak Etsllandu
nachází

O kozorožcích a kamzících

279

O myši skalní

280

O skalních slepicích a bažantích
O jezeře lemanském
O burgundských a nuitských jinak
nuchtlentských

281

O některých Allemáních, kteří se v zemi
švejcarské (!) osadili

283

Kterak Vitové do Helvécie přišli
Kterak jsou se Švejcaři a jejich vrchnosti
k císařuom chovali prvné než sou se ve
spolek spuntovali a zavázali

284

Rudolf hrabě z Habšpurku
Hrabě z Kyburku

286

Habšpurk v zemi švejcarské

O zemích Uranie jinak Ury švejcarské a
undrwaldské prvé nez sou se ve spolek
spuntovali

O městě Lucerně v zemi švejcarské

287

O městě Curychu
O městě Soloduru
O městě Fryburku ležícím v Uchtlandu

288

O městě Bernu a jeho počátku
Město Aventykum

289

Město Svatého Havla a jeho opatství

290

Ssaffhauz
Město badenské jinak Oberbáden, česky
Teplice hořejší

291

Vindomissa
Kynyksffelden

292

Město Zoffingen v panství bernátském
Konstancia

293

O biskupství konstancienském
Hrabství Rynffeldské
Augusta Rauraka někdy město veliké a
staré bylo a nyní jest ves

294

O tom slovutném a vzáctném městě
Bazileji

295

O menší Bazileji
O biskupství bazilejském

297

Bouřka v Bazilii (!)
O hoře Yurassus řečené

298

O Sungoji a hrabství firtském v hořejší
Alsacii ležící

Thánn
Hora Beligardy jinak Mimplgarth
Milnhauzen

Otmarsen

299

O krajině alsacské, kteréž to strany ourod
žádná rovna není podle Rejnu

300

O horách a dolích kovných, kteří se
všudy v Germánii a zvláště v Alsacii
nalézají

O panství země alsacské
O městě alsacském Einsheimu

301

Murbach
Gebviler
Město Rubeakum, germánsky Rubach

304

Egisheim
Kláster v oudolí svatého Jiří
Rapolstein
O lidech urozených, kteří Alsacii
vládnou

305

Kolmar

306

Selestadium jinak Sslegstabt
Andlow

307

Město Štrasburk
O panství země alsacské
O městě alsacském Einsheimu

308

O biskupství štrasburském
Hassle

309

Taberna jinak Zabernia
Hagenau

310

Vypsání o položení Rejnu na západ
k straně francouzské od dolejší Alsacie
až k Mohuči
Vestrych, to jest království západní
Lucelsstein

311

Vasgoga
Veyssenburk

312

Ex Literis Foundationis jinák z Listu
založení kláštera Veysemburského
Selcz

Taberna Montana, to jest horní
Landonia neb Landov

313

Nemetes jinak Špejr

314

O biskupství špejrském
Altryp
Reyserslautern

315

O městě Vangionuov nyní Wormsu
řečeném

316

Historie některé, ježto se v Wormusu
staly
Kláster Frankenthal

317

O inkvizitořích kacírův a co jsou
v Wormusu činili

318

O biskupství wormuském

319

Federsheim

320

Alczheim
Tryr a Mecz

321

Simon Medicien doktor z Tryru
Mogunciakum jinak Mohuč

324

O biskupství mohuckém

325

Pejcha jednoho opata na sněmu řížském
(!) v Mohuči

326

O nalezení mistrovském imprimování
knieh v Mohouči
Nalezení diel u Germánuov

327

Město Mohuč lstně vzato

328

O Ingelheimu

329

Bing
Hunesruk
Eiffalia

- 330**
Simon Rychavius medikus o této zemi
takto píše
O městech, která při Rejnu doluov od
Bingu až k Kolínu po straně francouzské
leží
Bachrak
- 331**
Bopardia a horní Vezenia
Svatý Gever
Confluencia, germánsky Kobylenc
Andernak
Bonna město
Město Kolín
- 333**
Divitenská pevnost a bašta
Markodurum, nyní Duern slove
- 334**
O knížetství limburském
Nussia
O knížetství brabantském a jeho
předních městech
- 335**
Aquisgranum jinák Caach
Mechel
- 336**
Lovanium
Tungrum
O knížetství Geldrském
- 337**
Menapí a Sykambry
O knížetství (!) Yulitském
- 338**
O knížetství montenském neb
bergenském
O knížetství klevském
- 339**
O hrabství holandském a biskupství
utrychtském
- 340**
Rod knížat a hrabat holandských
- 341**
Batavia nyní Holandia slove
- 342**
Traiectum jinák Utrecht
O nejvyšších horách Alpes, z nichž Rejn
pochází, jichžto obyvatelé nyní slovou
Grizones jinák Graubundter neb
Churwallen
- 343**
O prvním Retuov městě kurském
O dvoru kurském
O biskupství kurienském
- 344**
O třech puntích Rethuv neb Gryzonuov
- 345**
O oudolí rejnském pod městem kurským
Feldkirch město a hrabství
- 346**
Pretygoga
O jezeru podamitském a zemi příležíci
zvláště v zemi germánské
Ostrov Meinow
- 347**
O městech a zámcích na břehu jezera
konstancienského ležících
Brigantium
- 348**
Arbona jinák Arbor Felix
Lindoya
- 349**
Ubrlink
Angiá Maior
- 350**³⁰⁴
Cella Ratolffi
O krajině hegogenské a jejich zámcích a
městech
Duellium Hohentwil
- 351**
Hrabství klekogenské
Waldshut
Laufenberk
Sekyngen
- 352**
Rotela
Neyburk
O Bryzgogi
Bryzakum

³⁰⁴ Chybně označeno jako list 351.

- 353**
Zeryngen
Rod knížat zeryngenských
Bertholdus třetí
Kundrát zeryngenský
- 354**
Bertholdus čtvrtý
Bertoldus pátý
Bryzgoga se dostala hrabatuom
z Firstenberku
- 355**
Hochbergenské markrabství
Waldkirch
Svatý Truperth
Ssneburk
Offenburk
- 356**
Markrabství bádenské
Durlach a jiná města
Milberk
- 357**
Forcenheim
Rod markrabuov Bádenských
O Algogi a městech jejich
- 358**
V Algogi města a zámci
Klášter Wyngarthen
Rawensspurk
- 359**
Wangen
Kampidona jinak Kempten
Memingen
- 360**
Mindelheym
Burgan
- 361**
O krajinách Winstgau / Finstermincz /
Inthal a Etslland
Sswar
- 363**
Kterak se zlatá a stříbrná mince dělá
O zemi švábské a předních jejich
městech, panstvích a ourodnostech
- 364**
O položené země švábské
- 365**
- Krajina albenská jinak Alb
Krajina forcypenská
Albuch
Hannenkam
Hertenssfeld
- 366**
Rochental
Město Halle v Kochentalu
O soli hallenské
V Halli bylo místo k bitvě vysazené
- 367**
Wiragrund
Elbwanger
- 368**
O krajině a řece Wernici
O městě Nordlingu
- 369**
Ouroda recie nordlingenské
- 370**
Oudolí Remsthal a Prenzthal
Nagolthrtal oudolí
O mravích a obyčejích předešlých a
nynějších Švábuov
- 371**
Království a knížectví švábské
- 373**
O Černém lese
- 374**
Oudolí dunajské
- 375**
Klášterové v lese černém
Hern Alb
Svatý Jiří
Hyrssow
Sanctus Petrus
Reychenbach
- 376**
Alpersbach
Klášterové panští
Firstenberg
Hohenberk
Rotwila
- 377**
Willingen
Cymbern
- 378**

- O zemi wirtemberské
Rod hrabat wirtemberských
379
- O mětech wirtemberských
Tubink
Sstudgardia
Rustlingen Eslingen Heylprun
Teplice lesní a callenské
380
- Rotenburk u řeky Nekary
Knížectví tekenské
Collern
381
- Gepingen
Weryngen
Wimpina
Ulm město
382
- O městě Augsspurku
384
- O biskupství augsspurském
385
- O městě Ausspurku
386
- O falckrabství reynském, kdy a kterak
jest vzešlo
387
- O městech, městečkách a zámcích
falckrabských
Heydelberg
388
- Laurissia jinak Lorss
Bruxella v Brurenii
O ourodě falckrabství
389
- O některých válkách v falckrabství
vzniklých
390
- Les Ottenwald
Amorbachenský klášter
Nyklashauzen
391
- O Bayoarii jinak zemi vavorské
O ourodě země bavorské
O králích a knížatech bavorských
392
- Kterak a kdy Kristus Bavoruom skrz
kázání Evangelium svatého v známost
přišel
394
- O některých městech bavorských
Řezno
395
- Pasov
Salcburk
396
- Pořádek biskupuov salcburských
397
- O městě Fryzynku
Eysstat
398
- Mnichov
Landshut
Ingolsstat
399
- Města některá bavorská
O zemi nortgogské
Landkrabství luchtenbergenské
400
- Norimberk
Purkrabství norimberské, kterak a kdy
vzniklo
401
- O zemi Frankuov vejchodní
402
- Rod knížat Frankuov
Rod knížat francských krom biskupství
403
- O ourodě země Fraňkuov (!)
Pořádek biskupuov wircburských
404
- O městě Wircburku
Obyčej volení biskupa wircburského
405
- Kolej při domu Spasitele světa
Sasové převedení do vejchodní Francie
O řece francské jménem Sale
406
- O některých věcech, ježto se zběhly
v Wircburku
407

- Ssminfurd
 Rotenburk
 O oudolí řeky Tubery
 Frankfurt u Rejnu
408
 Henneberk
 Pamberk
409
 Pannonia hořejší, nyní slove Rakousy
410
 O městech, zámcích, vesnicech (!) a
 klášterích podlé Dunaje v Rakousích
 ležících
 O městě Vídní
413
 Štýrsko
 Karynthya
414
 O hrabství tyrolském
 Karnyá
 Istriá
415
 O městech Istrie
 Rod markrabuov a knížat rakouských
417
 Mnozí knížetství kakouského (!)
 dosáhnouti chtěli, když bylo semene
 mužského zbaveno
418
 Rod Rudolfa Habšpurského a jeho
 potomkuov
419
 Pořádek rodu až do časuov našich
420
 Landkrabství heské
 O panství heském
421
 Rod landkrabuov heských
 Buchonie krajiny o hlavním městě Fuldě
423
 Durynská země
 Erffurth
 O markrabství míšenském
424
 Lipsko
- Mišniarové někdy Kermunduři řečení
 Rod knížat míšenských
425
 Rod nynějších markrabuov míšenských
 O horách českých, kteréž vystupují až
 k zemi míšenské, na kovy velmi hojné
426
 O Yochmstálu
 Za jakou příčinou kovové v horách
 Freyberka jsou nalezeni
 O zemi Sasské a počátku národu
 sasského
427
 Králové francští pro nevěru s Sasy
 bojovali
428
 O mravích a obyčejích národu sasského a
 o ourodě země jejich
429
 O kovich země sasské
 O rozdílu nynější země sasské
430
 O knížatech sasských a jejich rodu
 Rod Wedekyuduo
 Rod knížat sasských obojího pohlaví od
 Otty pátého knížete sasského
431
 Jinej rod knížat dolní země sasské
432
 O panství a knížetství brunšvickém
 Další rod
433
 Rod Jindřicha Lva
 Rod knížat brunšvických a luneburských
 od jednoho kmene
434
 Město Brunšvik
 Město Luneburk
435
 Rod knížat luneburských
 Město Lubek
437
 Meydburk
438
 Purkrabství meydburské

- 439**
Město Goslarya
Aldenburk
Rod hrabat ssovenburských,
aldenburských a holsacských
- 440**
Hamburk
- 441**
Halbersstat
Minden
Wittemberk
Westfalya
- 442**
Osnaburk
- 443**
Město Suzatum
Monasterium
Berma
O zemi fryzské západní
Jakobus o zemi frýzské doktor
aventryenský
Fryzya
- 444**
Markrabství brandenburské
O městech brandenburských
- 445**
Frankffurt nad Oderou
Pořádek markrabuov brandenburských
Rod markrabuov brandenburských
- 446**
Knížetství mechelburské
Antyryus král Heruluov
- 447**
Mechelburk
- 448**
Rod knížat mechelburských
- 450**
Země pomeranská
- 451**
O ourodě země pomeranské
- 452**
Města pomeranská
Sstetyn
Grypsval
Iulinum nyní Wolinum
- 453**
Stralsund
Wineta
Rugia ostrov
Rod knížat rugenských, kteříž také
Barthya[n/m] dřeli, kteráž se obsahuje
mezi panou Rybenicí řekami
- 454**
Rod knížat pomeranských, knížetství
pomeranské se vztahuje od Visly a
k pánu řece
- 455**
Rod knížat kašubských a vandalských,
kteřížto ve vší Pomorelle (!) z obojí
strany Visly panovali
O biskupství pomeranském
- 456**
O zemi pruské
O Akssteynu, který se v Prusích sbírá
- 457**
O zvířatech, která se v zemi pruské
nacházejí
- 458**
Gdánsko
Livonia
- 459**
O zemi české
- 460**
(mapa)
- 462**
O Praze
- 463**
O městě Chbu (!) Bruxyus poeta takto
píše
- 465**
O zemi foitlandské
- 466**
Kdy jest země česká v království
vyzdvižena
Rod knížat a králuov českých
- 470**
Ferdinand král český et cetera
devatenáctý
- 475**
O zemi moravské

- 476**
Země slezská
Vratislav
- 477**
Vypsání krajin puolnočních
O zemi dennemarské
- 478**
O položení země dennemarské
- 479**
Počátek království dennemarského
- 480**
O králích dennemarských po narození
božím
O počátku a příčině vyjití Longobarduov
z země puolnoční
- 481**
Králové dennemarští po vyjití
Longobarduov
- 482**
Markrabství slezwické
Všecka země dennemarská víru
v Kristovu přijala
- 483**
Svár veliký dvou králuov
dennemarských
- 484**
O Waldemarovi, velikém králi
dennemarském
- 485**
Králové dennemarští po Waldemarovi
- 486**
Žena nad trojím královstvím panuje
- 487**
Krystofforus kníže Bavorské králem
učiněn
Krystianus hrabě z Alenburku králem
norvedským a dennemarským učiněn
- 488**
O hrabství holsackém
Skutkové Kristyerna, krále prvního
Skutkové Jana, krále dennemarského,
syna Kristyernova
- 489**
Rod nejvyšších králuov dennemarských
- 490**
- Země gótská
O království norwedském
- 491**
O potvorách norwedskycii
O městech a ostrovech země norvedské
O králích norvedských neb
normandských a o jejich vejpadích
- 492**
O králích norvedských po odchodu
Normanuov
- 493**
O království švédském
- 494**
O králích švédských
Králové švédští po Karlovi Velikém
- 496**
O hojnosti země švédské
- 497**
Finlandia
- 499**
Laponia
Grynlandia
- 500**
O rybách mořsých (!) a některých
zvířatech
- 501**
O zemi uherské jinak Panonii dolejší
Země uherská někdy stolice a pevnost
Húnuov
- 502**
Kterak a kdy Uhři Dolní Panonii
opanovali
- 503**
Kdy a skrz koho země uherská k víře
Kristově obrácena
O městech uherských
Agryá Košicze
- 504**
Pozonyam / Nitria Kamáron
Peucze a Syrmium
Bělehrad řecky
- 505**
Bělehrad královský
Rod králuov uherských
- 512**

O smrti císaře Zikmunda
Vladislav, kníže polské, na království
korunován

513

Statečnost Jana Huniady
Vladislav králem učiněn

515

Vladislav král manželku pojal a umřel
Matyáš, král uherský, / králův dědičných
uherských rodu nebyl

516

Vladislav král uherský
Ludvík král uherský
Ludvík král uherský zahynul a Vídeň
obležena

518

O zemi polské a příležiších krajinách

519

O Krokovi, prvním knížeti polském

520

O náměstcích Krokových
Po Krokovi v zemi polské jaké panování

521

Rod knížat a kráľuov polských

522

První kníže Piast

523

Kterak a kdy země polská v království
jest vyzdvižená

O Kazimírovi, třetím polském králi

524

Království polské uvedeno v knížetství

525

Boleslav Kadeřavý knížetem polským
učiněn

526

Knížat polských proti Prušákuom válka

527

Přední města polská
Knížetství krakovské divně mezi knížaty
polskými zmítáno bylo

528

Knížetství polské zase v království
vyzdviženo

529

Království polské a uherské pod správou
jednoho krále

Rod knížat litevských, kteří byli před sta
lethy

Kníže litevské pohan do království
polského se přibral a víru Kristovu přijal

531

O králích polských věku našeho
Jména míst biskupských a jiných v zemi
polské vzáctnějších

O zemi litevské

533

Samojetyá

534

O některých městech litevských

535

Země ruská

536

O zemi moskevské

538

O zemi Illyridské (!) a krajinách
okolních, kteréž jedním jménem země
slovanská slove

539

Pán Wergerius o Illyrii takto píše

540

Království bošniatské

541

Země dacka

Bulgaria

Země valaská

Země sedmihradská

542

O městech sedmihradských

O ourodě země sedmihradské

543

O spravování země sedmihradské

O zemi řecké v Evropě poslední a někdy
nejvzácnější a nyní skrz barbarskou
ukrutnost tureckou nejnížší

544

Peloponezus díl hlavní Grecie

Všecka země řecká, které přední a menší
krajinu v sobě obsahuje

Laconia jinak Lacedemoniá a neb Sparta

545

O ceremoních (!) pohřebních kráľuov
lacedemonských

546

Achaja / Korynth

Arkádia

547

Modona / Argos a Epidaurus

O zemi řecké dolní

548

Chrám delffický

549

Macedoniá

550

O jedu macedonském a kamenu Magnes
řečeném

Tessaliá

Epirus

551

Kréta jinak Kandiá

Euboea jinak Nigropont

552

Ostrovové Kykladští

Traciá

553

O moři tracském

Konec vypsání světa druhého po potopě

Napomenutí k vrchnosti, aby hříchové
zjevní zastavování byli

560

Co se dalo po potopě

O rozdělení moře a počátku řek

561

O vostrovích

562

O rozeslání národuov po světě

Sem

Arffaxat

Rozdíl

Otázka

Odpověď

563

Jinak

Melchysedech

Sálah

Eber

O služebnosti židovské

Noe posmíván

Pelek

Rozdělení země mezi syny a vnuky Noe
a počátek stavení věže

564

Pelek sám spravedlivý

O duze

Coniectur a neb duminka (!) o Dni
soudném

565

O čtyřech monarchiích světa, kteréž
Daniel viděl

Regu

O počátku království babylonského

566

Berozus

*Počátek monarchie asyrské, mezi čtyřmi
monarchiemi na světě nejprvnější a nejvyšší*

O Nynovi králi asyrském

567

O královně Semiradě babylonské

568

O zahradě visuté v Babyloně vystavené
Slavní skutkové královně Semiramidy

569

Které věci byly ohyzdné na králové
Semiramidě

Počátek stavu rytířského

570

O Sardanapalovi posledním králi
asyrském

571

Proměna

Království vlaské

Czeltyberský neb Czeltský národové

Království egyptské

572

Sába

Chus

Mesech

Tuiškon

Chaam
Sarug
Ságové
Jánus

573

Ganges
Masagete
Meoues
Počátek několikerá národuov
Monarchia asyrská
Gomerus město založil
Národ tracský
Arkadia a Emathia

574

Náhor
Království sycyonské
Egialeus
Tharak
O zplození Harana
Noa
Gallové
Araxa a Scyta

575

Belus
Chám Itálii poškrvnil
Hammon
Nynus
Foroneus
Nápis hrobový Nynuo

576

Práva v Itálii
Noe král vlaský
Europs
Minerva
Abraham

577

Gubernátor Abraham
Sára
Dionýsius
Iberus syn Tubalno

578

Semiramis
Magas syn Somothuo
Abraham

579

Yubelda
Granus syn Noe

*Druhý věk světa a neb druhé dva tisíce leth,
od Abrahama až do Krista*

580

Historia o vyjití Abrahama z města Ur

581

O Mezopotámii
Počátek stěhování Abrahamova
Regu
Hlad

582

Vítězství Abrahamovo
O této válce Jozeffus v prvních knihách
v kapitole XVI. takto píše
Cham

583

Aryas
Granus syn Noe
Rebeka
Obřízka
O zkažení Sodomy a jiných měst
Izák
Sarug
Brygus

584

Aurunus syn Granuo
Dryius král celtský
Aralius
Obětování Izáka
Thare
Sára
Svatba

585

Arffaxat
Malotagetes syn Aurunuo
Erxes
Království řecké
Ezau a Jákob
Tagus

586

Armatrytes
Loucho a Bretus králové celtýberští a
celtští
Sykanus syn Malotagetuo král vlaský
Leucyppus
Sykanus
Ozyrys jinak Apis

- 587**
 Tyran Deabus jinak Geryon král
 celtyberský
 Bardus král celtský
- 588**
 Jozeft
 Messana
 Lomnynove
 Izrael
- 589**
 Lakus král celtský
- 590**
 Jozeff prodán
 Lestrygo král vlaský
 Yob
 Celtes král celtský
- 591**
 Ozyrys zamordován
 Stěhování izrahelské
- 592**
 Rod Kristuo
 Herkuliš
- 593**
 Pořádek otcuov Kristových
 Otázka o Judovu synu
- 594**
 Baleus
 Patriarchové
 Hysspániá
- 595**
 Vandalové
 Mamitus
 Amram
 Smrt Jozeffa
 Země narbonenská
 Teutonus
- 596**
 Mankaleus
 Levi umřel
 Lugdyští
 Sýria
 Služebnost
- 597**
 Kahat
 Amram
 Aron
- Mojžiš
 Pořádek otcuo Kristových
 Služebnost semene Abrahamova
- 598**
 V Egyptě zplození
 Království tessalitské
 Nahasson
 Království athenyenské
 Jozue
- 599**
 Salman
 Korynth
- 600**
 Vyjití z Egypta
- 601**
 Dardanus
 Patery knihy Mojžíšovy
 Království trojánské
- 602**
 Mojžiš umřel
 Turhenus syn Dardanuo
- 603**
 Město Cyrene
 Národ Indský podmaněn
 Boas
 Erychtonyus král trojánský
- 604**
 Effira jinak Korynth
 Otnyel
 Ehud
 Tarchon
 Historia Michova
- 605**
 Hrozná historie o Levitovi
 Tros král Trojánský
- 606**
 Debora a Barak soudce izrahelští
 Historia Ruth
 Obed
- 607**
 Ilus král trojánský
 Gedeon pátý soudce
 Království micenské
 Deadalus
- 608**
 Miletus

Tyrus
Orffeus poeta
Laomedon král trojanský
609
Yair Soudce
Lid Izrahelský (!) bez pana
Herkulíš
O Herkulíšovi (!)
610
Pryamus
Yzai
Pokání
Království Amazonek
Yesta soudce
Olympitský (!) turnaj
611
Bouřka
Amazonky
612
Desátý soudce
Helena vzata
Království latinské
613
Jedenáctý soudce
Počátek války trojanské
Troja dobytá
Kanopum
O válce trojanské
615
O Turkovi a Frankovi
Soudce izrahelský
Království latinské přišlo na Trojány
616
Lavinium město
Soudce izrahelský
Homerus
Království vlaské na latiníky přišlo
Soudce izrahelský
617
Loga Alba
Samuel zplozen
O králích izrahelských
618
Homerus druhý
David

Konec třetího věku

Království Lacedemonské
Království Acheinu
Království Koryntské
619
Izrahelský lid krále žádal
620
O Yzbozetovi
David králem volen
Král izrahelský druhý

Čtvrtý věk

Čtvrté zaslíbení
621
Konec kraluov athenyenských
Zialtař a Knihy královské
Magnezya
Šalamun zplozen
Kume
Bouřka proti Davidovi
Efezus
622
Město Kartágo
Roboam
Šalomun král
Rod Krystuo
Trouba
623
Ted (!) opět králové v Egyptě byti počali
Pokuta modlařství Šalomúnova
Království judské
Království izrahelské
624
Jeruzalém dobyt
Samos
Abia pátý král júdský (!)
Aza šestý král júdský (!)
Aza král judský
625
První regule
Druhá regule
Třetí regule
Čtvrtá regule
Pátá regule

626

Polovice věku světa
 Král izrahelský druhý
 Král izrahelský třetí
 Eliass
 Kapua

627

Král izrahesky čtvrtý
 Král izrahelský pátý
 Král izrahelský sedmý
 Nemoc krále Azy
 Král judský

628

Jericho zase vystaveno
 Hlad
 Osmý král izrahelský
 Král judský osmý

629

Král izrahelský devátý
 Eliass vzat
 Sjezd
 Sjezd kraluov

630

Král judský devátý
 Král izrahelský desátý
 Athalia
 Rod Krystuo

631

Král judský desátý
 Kartágo město

632

Jedenáctý král izrahelský
 Homerus sedmý
 Yoiada umřel
 Král izrahelský dvanáctý
 Král judský jedenáctý

633

Otec Ezayašuo
 Elizeus umřel
 Vítězství Amazye
 Poražení krále Amazya
 Král izrahelský třináctý
 Poslední král assyrský
 O Sardanapalovi

634

Konec monarchie Babylonské

635

Král judský dvanáctý
 Nové království asyrské a médské
 Míry a zavaží
 Jonass prorok vyslán
 Ozeass prorok

636

Království macedonské
 Abdyass prorok
 Amos prorok
 Blud
 Izajáš prorok

637

Yohel prorok
 Král izrahelský čtrnáctý
 Král izrahelský patnáctý
 Král izrahelský šestnáctý
 Likurgus lacedemonský
 Achaz
 Valka veliká

638

Král izrahelksý sedmnáctý
 Konec království korintského
 Král judský třináctý
 Království lidské
 Olimpiades

639

Konec království lacedemonského
 Micheáš prorok
 Naum prorok
 Romulus a Remus
 Král judský čtrnáctý

640

Král izrahelský devatenáctý
 Království římské
 Ouřad v městě ateským (!) desítiletý
 Salmanassar

644

Král judský patnáctý

645

Království izrahelského konec

646

Konec druhé monarchie assyrské

647

Král judský šestnáctý

Romulus (!) umřel
Král římský druhý
648
Amon
Konec desíletních knížat athénských
Abakuk
Manasses jat
649

↑ O Europě

↓ O monarchii první

Král římský třetí
Jozyás
Království albanské zkaženo
Král judský sedmnáctý
Zalensus

650

Král judský osmnáctý
Bizancyum
Hystus
Falarys
Jeremiass

651

Zákon boží nalezen
Terpander
Zoffonass prorok
Proroctví ďábelská
Římský král čtvrtý

652

Král judský devatenáctý
Král judský dvacátý
Vězení
Nabochodonozor

653

Král judský jedenmecytmý

654

Král judská dvamecytmý a poslední
Ninive dobyto
Arion
Ezechiel prorok
Král římský pátý

655

O dobytí města Jeruzaléma

657

Království jeruzalémské zkaženo
Vězení babylonské

659

Devatero obležení a zkažení města Jeruzaléma
První obležení pevného města toho Jeruzaléma od Ziduov (!), kteréhož po dlouhém času potomnie teprva za krále Davida dobyli

660

Druhé obležení města Jeruzaléma od babylonských a jak jest tehdy dobyto, vypáleno a v nic obráceno et cetera

661

Třetí obležení a zkažení Jeruzaléma od Azobea krále Egyptského
Čtvrté zkažení Jeruzaléma od Antyocho Epiffana Tyranna

663

Páté zkažení města Jeruzaléma od Pompeia Římana a jak Římanuom v moc přišlo

664

Šesté obležení, dobytí a zkažení Jeruzaléma od Gabina a Krassa
Sedmé zkažení Jeruzaléma od pártských

665

Osmé obležení, vyplundrování a zkažení Jeruzaléma od Jozya a Herodesa

666

Deváté nejhroznější a nejstrašlivější Jeruzaléma a chrámu dobytí a zkažení od Římanuov Tita a Vespezyána a o předešlých znameních

667

Summa zkažení Jeruzaléma od Tita a Vespezyána, z Egezyppa a Jozyppa, a krátká zpráva sedmerých knih Jozeffových o válce židovské sebraná

671

O té hrozně a strašlivě drahotě a hladu, kterýž času obležení byl v městě Jeruzalémě

673

Napomenutí a předložení ke všem svaté církve křesťanské obecné křesťanuom věrným, o užitečném těchto historií čitaní

674

O sedmi osobách, které věku tohoto čtvrtého za nejmoudřejší v zemi řecké držáni byli, a o některých jiných mudrcích

První Tháles
Druhý Solon

675

Třetí Chylon

676

Čtvrtý Pitakus Mitylenský
Pátý Bias Pryanský
Šestý Kleobulus

677

Sedmý Peryander
Anacharsys Mudřec
Epimenydes Mudřec
Symonydes Poeta a muž vejmluvný

678

Zeleukus spravedlivý ustanovitel práv
Ferecydes mudřec a prorok
Pitagoras mudřec

679

Pátý věk světa

O vězení babylonském

680

Ezechiel
Město Cyreneyské
Apryes
Král lidský
Ninive zkaženo
Král macedonský

681

Monarchie Nabochodonozorova
Sen Nabochodonozoruo
Modla neb sloup zlatý
Sen jiný Nabochodonozoruo
Nabochodonozor zahrán
Spojení Latiníkův s Římany

682

První triumf Tarkvinií
Perinthus a Kameryna
Massyla
Král medský
Konec tyranuov korintských
Nabochodonozor k rozumu zase přišel

683

Druhý triumf Tarkviniu
Jekonyass do zialaře dán
Thales
Král babylonský pátý
Solon
Jekonyass vysvobozen

684

Hra v šachy nalezená
Král macedonský
Tarkvinius umřel
Král římský
Král egyptský

685

Olej v Itálii
Ezop
Poslední král lidský
Království perské
Zorobábel
Syn Krezua zabit
Král babylonský
Král makedonský

686

Král babylonský
Válka Lacedemonských s Řeky

687

Konec království babylonského
Sen Danieluo
O sedmidesáti tyhodnech (!)
Danielových

694

Pořádek předních v lidu izrahelském
prorokuov, a kterého času jeden každý
z nich prorokoval
Sameas a neb Sameia
Abbo neb Labdau prorok
Azaryáss prorok
Ananyass prorok

695

Jehu prorok
Dva proroci Micha a Micheáss
Eliáss prorok
Zachariass prorok
Elizeus prorok
Jonáss prorok
Dva Amossove
Ozeass prorok

696

Johel prorok
Abdyass prorok
Ezayass prorok
Olda prorokyně, Uryáss prorok
Zoffonyass prorok
Jeremiass prorok
Báruch prorok

697

Abaku prorok
Ezechiel prorok
Daniel prorok
Aggeus prorok boží
Zachariass prorok
Malachyass prorok

968

Království perské

969

Kterak jest Zorobabel vůdci lidu izrahelského učiněn

701

↑ O Monarchii první

↓ O Monarchii druhé

Počátek druhé a perské monarchie, kteráž se skrz prsy stříbrné, Danielovi v kapi: Druhé, a skrz nedvěda, daniel v kapitole sedmé, vyznamenává. A tak království tato Chaldejské, Assytské, Médské, sou zase vepolek (!) spojena.

O Cyrovi a Daryovi
O druhé monarchii perské

703

O Cyrovi

704

Propuštění Ziduov z vězení
babylonského
O smrti Cyrově

705

Kdy nejprve v zemi řecké filozofové neb mudrci býti počali
O knížatech kněžských a vuodcích izrahelských

706³⁰⁵

Srovnání Evangelistuov o rod Krystuo
O Kambizovi, synu Cyrovu, králi perském druhém

707

O pomstě jednoho nespravedlivého soudce

Král římský sedmý a poslední

708

Kambizes Egypta dobyl
O Dariovi, králi perském třetím

709

O válce krále Daria v zemi řecké

710

Rozloučení první
Haggeus a Zacharyass
Historia hester
O králi Asverovi

711

Chrám boží dostaven
Babylon dobyt
Haman
Konec kraluov římských
Počátek kontšeluov (!) a obce římské

713

Řím obležen
Mor v Římě
Jezus k Dariovi jde
Válka Dariova s Řeky
Diktator

714

Král macedonský desátý
Erbové a štítové

715

Tarkvinius umřel
Jezus od Daria zase přijel
Tribunský ouřad obecní

716

Perští poraženi
Mor a hlad v Římě
Koryolanus vypovědín
V Římě zázrakové

717

Řím obležen
Válka a smrt Daria
Hamilkar

³⁰⁵ Omylem nadepsáno jako list 707.

Král perský čtvrtý
O Xerxovi

720

Chryzys
Cymon
Kníže kněžské druhé
Mor v Římě
Xerxes poražen

721

Zeuxis
Hamilkar
Xerxes zabit
Král perský pátý
Themistokles
Řím obležen

722

Ezdrass
Počátek Tehodnuov Danielových
Král macedonský jedenáctý
Římané do jiných zemí pro práva vysláni
Hry v Římě

723

Mor a hlad v Římě
Ouřad desýti panský v Římě
Práva křesťanská

726

Práva dvanácti tabulí
Řezači a malíři
Nehemiass
Eliazyb kněz nejvyšší
Antenor

727

Historia o Turyovi, jinak Turkovi
O tribuních lidu válečného a o jejich
moci konšelské
Hlad v Římě

728

Národ kampanský
Stěhování Markomira
Král hetrusky (!)
Hypokrates
Mor a země třesení v Římě
Nehemiáass
Sokrates
Mor a hlad v Římě
Punth athenských

729

Král macedonský
Domáci válka řecká

731

Suchota veliká
Římané poraženi
Nehemiass
Artaxerxes umřel
Král perský šestý
Markomirus

732

Heraklea
Egypt
Král francský druhý
Třetí kníže judské
Válka sicilianská
Mor a hlad v Římě

733

Medští
Kvestores
Hannibal
Král egyptský

734

Král macedonský
Yogada
Město athénské dobyto
Král macedonský
Král perský

735

Král egyptský
Zima veliká
Král macedonský
Král macedonský
Pláto
Král macedonský

736

Mor a hlad v Římě
Král macedonský
Král egyptský
Řím dobyt
Král francký třetí
Aristoteles

737

Jothan
Blud
Mauzoleus
Římané bez vrchnosti
Král macedonský
Král macedonský

738

Král egyptský
Alexander Tyrann
Král egyptský
Král macedonský
Král perský osmý
Římský sudí

739

Mor v Římě
Mor ustavičný
Kníže judské čtvrté
O Markovi Kurciovi, římském rytíři

740

Král macedonský
Demosthenes
Dyon
Král Sykambruov čtvrtý
Jaddus
Alexander Veliký zplozen

741

Kométa
Tarquinší (!) poraženi
Egypt dobyt
Mensarii, to jest stolníci

742

Chrám delffický vypálen
Pláto umřel
V Římě zázrak
Král perský devátý
Král sykamburský neb francský

743

Král perský desátý a poslední
Král macedonský třímecytmy
Nehemiáš umřel
Mor v Římě

744

↑ O Monarchii druhé

↓ O Monarchii třetí

Trávení lidu

Počátek monarchie řecké třetí

745

Jak jest se Alexander k Židuom zachoval

746

Čím jest Alexander tak veliký díl světa
podmanil
Kníže judské páté

747

Kníže kněžské
Smrt Alexandra Velikého
Život (!) Alexandra Velikého

750

Král perský devátý

770

O první válce Alexandra s Dariem,
králem perským

771

Vojsko Alexandrovo v zemi tatarské
bouřku a přívál veliký přetrpělo

772

Kterak Alexander v mory a statečnosti
veliké do Judeje táhl a jaké
nebezpečství na cestě trpěl
K tomuto jezeru odevšad se zvěř zdaleka
scházející shromažďuje

773

Která města v Indii Alexander podmanil
Alexander dobyl skály vysoké velmi

774

Porus král od Alexandra přemožen

776

Alexander přemoh krále Pora, přišel až
k čáře Herkulíšově a Bachově
Monarchie třetí, to jest království
řeckého po smrti Alexandrově krátká
historie

787

Kterak Jeruzalém jest od Pompeia dobyt
a Židé jak Římanuom v mor přišli

788

Finis
Náměstek Alexandra Velikého
Počátek království egyptského po
Alexandrovi
Kníže Judské šesté
Počátek království azyánského po smrti
Alexandra

789

Kníže Judské sedmé
Království syrské po Alexandrovi

Kníže kněžské
O biskupích římských
791
Král sykamburský jinak francský
Kníže judské osme
792
Kníže judské deváte
Kníže kněžské deváte
794
Kníže judské jedenáctce
Kníže kněžské desáte
Heligastus
Kníže judské dvanácte
První válka kartaginenská
795
Král azyanský po Alexandrovi třetí
Král sykamburský jinak francký osmý
796
Kníže judské třinácte
Kníže francský devátý
Kníže kněžské jedenácte
Kníže judské čtrnácte
797
Král francský desátý
Kníže Jezus Syrach
Zemětřesení
798
Druhá válka kartaginenská
800
Kníže kněžské dvanácté
801
Král sykamburský jedenáctý
802
Kníže judské patnácté
Kníže kněžské
803
Kníže kněžské čtrnácté
Melchy
Král francský dvanáctý
O proměně pohlaví
804
Kníže judské šestnácté
Kníže kněžské šestnácté

Kníže judské sedmnácté
Král sykamburský třináctý
805
Třetí válka kartaginenská
Město Kartágo od Římanuov zase
vystaveno
806
Hannibala muže osvíceného život
815³⁰⁶
821³⁰⁷
825
Scipiona Afrikána muže osvíceného
život
830³⁰⁸
831³⁰⁹
835
Srovnání Hannibala s Scipionem
836
Král francský čtrnáctý
837
Kníže judské osmnácté
Praděd Krista Pána
Kníže judské devatenácté
838
Tři sekty židovské
Král sykamburský patnáctý
839
O válce jugurtské
O Mariovi
840
Kníže judské a král židovský dvacátý
Kníže a král Judský jedenmecytmý
Mathan
841
Král sykamburský (!) šestnáctý
O válce tovaryšské neb domácí první
O Syllovi
842
O Syllovi a Mariovi
843
Kníže judské dvamecýtmé

³⁰⁶ Chybí první strana listu.

³⁰⁷ Chybně nadepsáno jako 822.

³⁰⁸ Chybí druhá strana listu.

³⁰⁹ Chybí druhá strana listu

Král sykamburský sedmnáctý

844

Kníže judské třímecýtme

Otec Panny Marie

Kníže judské čtyrmecýtme

Titus Livius

845

↑ O monarchii třetí

↓ O monarchii čtvrté

Město Mohuč zkaženo

Počátek monarchie čtvrté a poslední

846

Jiní o tom takto píší

Za jakou příčinou tato monarchie jest
vyzdvižena

847

O monarchii čtvrté

850

Život císaře Juliusa

867³¹⁰

869

Konec života císaře Julia

Konšelé římsí

Otec Herodesuo

Kleopatra

Sčítání a popisování lidu

Karthágo a Korinth

Císař Julius zabit

Druhý císař římský

870

Cicero zabit

Ovidius poeta

Král sykamburský jinak francký

osmnáctý

Kníže judské čtyrmecýtme

Kornelius historikus

Král Herodes

Gótové

Jeruzalém dobyt

871

Sceptrum od Judy odňato

Rod Kristuo

Dalmátská a panonská neb uherská země

Oleje div veliký

872

Počátek císařství Augustova

První vladař egyptský

Hispania podmaněna

Hlad v židovstvu

Herodesovo vyvejšeni

873

Galliá pohubena

Virgilius umřel

Chrám jeruzalémský vyzdvižen

Samaří město

Římané poraženi

Panna Mariá Matka Boží narozena

Nero kvestorem římským

Nero pretor římský

874

Král francký devatenáctý

Město Cezarea

Chrám boží dokonán

Tygrys okrocena

Horacius umřel

Klaudius narozen

Florus

875

Fryzus

Kristus pán se narodil

Šestý věk, v němž se jest pátá a nebeská
monarchie k nám přiblížila a vzešla,
Matouš v z a 4 Marek w1: Totiž
monarchiá Krista Ježíše nejvyšší nade
všemi monarchy císaře, až do skonání
světa kterouž po dni soudném zase bohu
otci svému a otci našemu nebeskému
vzdá.

876

Eusebius

Regino

Vladař syrský

Arminus

Válka Illyritská

Království frízské

Vespezianus

³¹⁰ Chybně označeno jako 870.

877

Illyria podmaněna
Kaligula císař
Přísaha konšeluov římských
Smrt císaře Augusta
Císař římský třetí

878

Pád měst
Titus Livius
Kappadocia
Ovidius
Král francký dvacátý
Kurevství zapovědíno
Zemětřesení

879

Fenestella
Drúzus otráven
Kejklíři vyhnáni

Pilát pontský
Jan Křtitel

880

Král francský jedenmecytmy
Umučení a mouky Pána našeho Ježíše
Krista
Konec věku starého

882

O létu milostivém jinak radostném neb
veselém

883

„poslední list“

885

Index neb Správa a Registrum kde se co
v těchto Knihách podle počtu listuov a
liter najíti má